

Verbroken interetnische partnerrelaties

De rol van cultuur in relaties tussen Surinaams-Creolen van de
tweede generatie en Nederlanders

Afstudeerscriptie van: Eumirel Steward

Studentnummer: 281636

Begeleider: professor dr. G. Engbersen

Rotterdam, november 2005

Sociologie,

Faculteit der Sociale Wetenschappen,

Erasmus Universiteit Rotterdam

Voorwoord

Deze scriptie gaat over interetnische partnerrelaties in Nederland. Ter afronding van de studie sociologie heb ik mij in dit onderwerp verdiept. Verschillende feiten die tot nu toe over dit onderwerp bekend zijn, wekten mijn interesse en riepen bij mij bovenal veel vragen op. In mijn onderzoek heb ik getracht een aantal belangrijke vragen te beantwoorden. Het proces om tot beantwoording van de vragen te komen was voor mij intensief, leerrijk en verhelderend. In deze periode heeft mijn scriptiebegeleider, professor dr. Godfried Engbersen, verschillende versies van deze scriptie van commentaar voorzien. Hij heeft mij de begeleiding gegeven die nodig was om dit resultaat te bereiken. Hiervoor dank ik hem van harte. Ook dr. Dienne Hondius wil ik bedanken. Van haar kennis heb ik niet alleen schriftelijk gebruik kunnen maken, zij heeft mij ook persoonlijk veel deskundige adviezen gegeven.

Degenen die mij tijdens mijn afstudeerperiode hebben bijgestaan om het eindproduct op deze wijze te kunnen voltooien zijn met name mijn ouders, mijn broertje, Marianne, Niel & Grace, Wytske, Vivian, en Elly. Bij dezen wil ik ook mijn familie, vrienden, kennissen en collega's die tijdens mijn afstudeerperiode voor mij klaarstonden bedanken.

Tot slot maar zeker niet in de laatste plaats gaat mijn dank uit naar alle respondenten. Hun onbegrensde openheid en medewerking hebben tot verrassende onderzoeksresultaten geleid.

Eumirel Stjeward,

Rotterdam, november 2005

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Hoofdstuk 1 Het onderzoek	3
1.1 De centrale vraag- en probleemstelling	3
1.2 Doelstellingen	4
1.3 Relevantie en motivatie van het onderzoek	4
1.4 Opzet van het onderzoek	6
1.5 Theoretisch raamwerk	7
1.5.1 Cultuur	7
1.5.2 Theorievorming over relatie- en gezinsvorming	9
1.5.3 Stabiliserende, destabiliserende factoren en kwetsbaarheid	11
1.5.4 Toename van scheidingen	12
1.6. Methodologie	13
1.6.1 Onderzoekspopulatie en werving	14
1.6.2 Dataverzameling	16
1.6.3 Werving, achtergrond- en demografische gegevens	16
1.6.4 Werkwijze en verwerking	18
1.7 Terminologie en kanttekeningen	18
1.7.1 Interetnische partnerrelaties	19
1.7.2 Etniciteit	19
1.7.3 Nederlanders	19
1.7.4 Allochtoon	19
1.7.5 Kleur	20
1.8 Conclusie	21
1.9 Leeswijzer	22
Hoofdstuk 2 Centrale kenmerken van de Surinaamse cultuur	
Inleiding	23
2.1 De Surinaamse samenleving	23
2.2 Hybridisering en creolisering	24
2.3 De etnische identiteit van de Surinaams-Creool	25
2.4 Eerste en tweede generatie Surinaams-Creolen in Nederland	26
2.5 Culturele factoren, ontwikkelingen en veranderingen	27
2.5.1 Matrifocale gezinsstructuur	27
2.5.2 Opvoeding	29
2.5.3 Kleur	30
2.5.4 Hygiëne	31
2.5.5 Collectivisme en individualisme	31
2.5.6 Taal	33
2.5.7 Verbale en nonverbale communicatie	34
2.5.8 Regelmaat en op tijd komen	35
2.5.9 Religie	35
2.5.10 Denkbeeld	36
2.6 Surinaamse cultuur in een notendop	37
2.6.1 Belangrijke elementen van de Surinaamse culturele factoren	37
2.7. Conclusie	38

Hoofdstuk 3 De Nederlandse cultuur

Inleiding	40
3.1 De Nederlandse samenleving	40
3.2 Culturele factoren, ontwikkelingen en veranderingen	41
3.2.1 Verzuiling	41
3.2.2 Religie	41
3.2.3 Ontzuiling & Secularising	42
3.2.4 Culturele revolutie	42
3.2.5 Emancipatie	43
3.2.6 Opvoeding	43
3.2.7 Van huwelijk naar latten	44
3.2.8 Individualisme versus collectivisme	44
3.2.9 Prestatie- en welvaartmaatschappij	45
3.2.10 Multiculturalisme en denkbeelden	45
3.2.11 Nederlandse identiteit	46
3.2.12 Interetnische relaties als indicatie voor openheid	47
3.3. Nederlandse cultuur in een notendop	47
3.3.1 Belangrijke elementen van de Nederlandse cultuur	48
3.4 Conclusie	48

Hoofdstuk 4 Stabiliserende en destabiliserende factoren

Inleiding	50
4.1 Onderzoeksresultaten	50
4.1.1 Etnische identiteit en dubbel bewustzijn	50
4.1.2 Gemengde relaties zijn kwetsbaar	54
4.1.3 Verschil in opvoeding	55
4.1.4 Irrationaliteit en spiritualiteit versus rationaliteit	59
4.1.5 Maatschappelijk presteren	61
4.2 Culturele raakvlakken	62
4.3 Culturele tegenstrijdigheden	63
4.4 Stabiliserende en destabiliserende culturele factoren in relaties	64
4.4.1 Totaaloverzicht	67
4.5 Redenen van de relatiebreuk	67
4.6 Onderzoeksbevindingen	70
4.7 Conclusie	73

Hoofdstuk 5 Antwoord op probleemstelling

Inleiding	74
5.1 Culturele factoren binnen interetnische relaties	74
5.2 Stabiliserende en destabiliserende factoren	75
5.3 Kanttekeningen en beperkingen	76
5.4 Aanbevelingen	77
Bronvermelding	78
	81

Bijlagen:

Bijlage I: artikel Algemeen Nederlands Persbureau (2003)

Bijlage II: gespecificeerde respondentenlijst

Bijlage III: figuur 2.1 en 3.1; etnische identiteit van de respondenten

Inleiding

Sinds enkele decennia is de relatie- en gezinsvorming in Nederland aan culturele verandering onderhevig. In relatief korte tijd hebben belangrijke ontwikkelingen zich voorgedaan met één noemenswaardige; de relatie- en gezinsvorming tussen partners van een verschillende etnische herkomst. Voor deze specifieke relatievorming bestaat binnen het publiekelijk debat veel aandacht. Onderzoeksinstituten zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de media en ook sociologen tonen interesse in dit fenomeen.

Hondius (1999) onderzocht de tolerantie ten aanzien van gemengde huwelijken in Nederland. Door deze studie kan zij worden beschouwd als een pionier voor Nederland op dit onderzoeksterrein. Naast haar werk zijn er nog weinig andere empirische studies verschenen over gemengde relaties. Dit duidt op marginale bestudering van interetnische partnerrelaties. Praktische redenen hebben Hondius doen besluiten geen huwelijken te onderzoeken die op een echtscheiding zijn uitgelopen. Dit is een betreurenswaardig feit omdat juist over de standvastigheid van etnisch gemengde huwelijken hevig wordt gespeculeerd (zie ook Hondius 1999: xiii).

De eerste aflevering van *Bevolkingstrends* (2003), een tijdschrift verzorgd door het CBS (2003), besteedde aandacht aan de hogere scheidingskansen van gemengde migrantenparen uit de eerste generatie. Het accent lag hier op het verschil tussen niet-westerse en westerse etnische groeperingen. Het CBS (2003) beschrijft dat de grootste scheidingskans aanwezig is als één van de partners afkomstig is uit een niet-westerse etnische groepering. Binnen tien jaar schijnt 50 procent van deze huwelijken op een echtscheiding uit te lopen. Tevens stelt het CBS (2003) dat een huwelijk tussen een niet-westerse man en een Nederlandse vrouw het meest kwetsbaar is. Data van het CBS krijgt tot op heden veel media-aandacht. De statistieken over de hoge scheidingspercentages van interetnische relaties - tussen Nederlanders en de eerste generatie migranten - genoten in tegenstelling tot het feit dat de tweede generatie hiervan uitgesloten was de meeste aandacht (zie bijlage I). Bij nadere raadpleging van gegevens van het CBS bleek dat de scheidingspercentages van Surinamers een ander patroon vertoonden dan andere onderzochte groepen. Veertig procent van de huwelijken tussen twee Surinamers strandde binnen tien jaar (CBS 2003). Dit percentage bleek echter te dalen als de Surinamer in plaats van een mono-etnische een interetnische relatie aanging. Interetnische huwelijken tussen een Nederlander en een Surinamer van de eerste generatie hadden een scheidingspercentage van zo'n dertig procent gemeten over tien jaar. De conclusie aan de hand van terminologie van het CBS kan derhalve luiden: het scheidingspercentage in interetnische huwelijken ligt tien procent lager dan in

Surinaams mono-etnische huwelijken. Nadere toelichting over dit relatief lage scheidingspercentage bleef echter uit. De vermelde gegevens van het CBS hebben bij mij veel vragen opgeroepen. Dit alles motiveerde mij om op zoek te gaan naar verklarende factoren.

Tijdens mijn vooronderzoek constateerde ik dat de tweede generatie, in tegenstelling tot de eerste generatie, nog niet uitvoerig was onderzocht op het gebied van interetnische partnerrelaties over een lange periode van bijvoorbeeld tien jaar.¹ Naar aanleiding van voorgaande informatie heb ik bewust gekozen om een kwalitatief onderzoek te verrichten naar verbroken interetnische relaties van de tweede generatie. Hierbij ga ik expliciet in op de vraag waarom er sprake is van een relatiebreuk waarbij ik rekening houd met het motief van relatievorming.

Ik richt mijn onderzoek op de doelgroep Surinamers die volgens data van het CBS een afwijkend patroon vertoont ten opzichte van andere etnische groepen. Omdat de groep Surinamers onderling bestaat uit diverse etnische groeperingen (Hindoestanen, Creolen, Javanen en anderen) heb ik deze afgebakend.² Bij mijn gekozen onderzoeksdoelgroep Surinaams-Creolen van de tweede generatie en Nederlanders zoom ik in op hun intacte of verbroken interetnische en mono-etnische partnerrelatie om de rol van culturele factoren te onderzoeken.

---

¹ Een mogelijke reden hiervoor is dat de tweede generatie ten eerste gemiddeld nog te jong is. Kwantitatieve metingen naar huwelijken met een lange duurzaamheid, kunnen wellicht om dergelijke praktische redenen nog niet worden verricht. Ten tweede kan deze beperking te wijten zijn aan de afname van het huwelijk in Nederland (CBS 2004). Het informele karakter van partnerrelaties maakt het uitvoeren van kwantitatieve metingen minder eenvoudig.

² Tenzij anders aangegeven bedoel ik met de term 'Surinamers' in mijn scriptie Surinaams-Creolen. Percentueel vormen Surinaams-Creolen en Surinaams-Hindoestanen de groep Surinamers (Hooghiemstra 2003).

Hoofdstuk 1

Het onderzoek

1.1 De centrale vraag- en probleemstelling

De centrale vraagstelling vormt voor mij een breed kader waarvan ik de probleemstelling afleid.

➤ ***Centrale vraagstelling:***

‘Welke culturele factoren spelen een rol in interetnische partnerrelaties tussen Nederlanders en Surinaams-Creolen van de tweede generatie in Nederland?’

➤ ***Probleemstelling:***

‘Welke culturele factoren spelen een rol in verbroken interetnische partnerrelaties tussen Surinaams-Creolen van de tweede generatie en Nederlanders in Nederland?’

Deze probleemstelling beantwoord ik met behulp van onderzoeksresultaten uit het verrichte kwalitatieve onderzoek. Ik maak gebruik van 21 interviews met mensen uit verbroken en intacte interetnische en mono-etnische relaties.

Culturele factoren die bij mijn onderzoeksdoelgroep centraal staan, breng ik door middel van de volgende deelvragen in kaart.

➤ ***Deelvragen***

1. ‘Wat zijn belangrijke culturele kenmerken van de Surinaams-Creoolse cultuur?’
2. ‘Wat zijn belangrijke culturele kenmerken van de Nederlandse cultuur?’
3. ‘Welke culturele factoren van de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur stabiliseren interetnische relaties?’
4. ‘Welke culturele factoren van de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur destabiliseren interetnische partnerrelaties?’
5. ‘Wat is de reden van de relatiebreuk?’

1.2 Doelstellingen

- Inzicht verwerven in verbroken interetnische partnerrelaties in Nederland.
- Interetnische partnerrelaties plaatsen binnen de context van relatie- en gezinsvorming in Nederland.
- Inzicht verwerven in culturele factoren binnen de Nederlandse en Surinaamse cultuur.
- Een sociologische bijdrage leveren waarop publieke opinie en verder onderzoek kunnen worden gestoeld.

1.3 Relevantie en motivatie van het onderzoek

Het CBS (2004) stelt dat er weinig gemengde huwelijken tussen individuen uit niet-westerse etnische groeperingen en Nederlanders worden gesloten. Daar komt bij dat er een algemeen (bevooroordeeld) denkbeeld heerst, namelijk dat de huwelijken die wel plaatsvinden kwetsbaarder zijn. Cultuurverschil als primair probleem overheerst in deze gedachten. Veronderstellingen dat gemengde relaties kwetsbaarder zijn, maken het fenomeen in het bijzonder onderzoekswaardig. De vraag waarom bepaalde etnische groepen weinig een interetnisch huwelijk aangaan in Nederland is minstens even interessant als de vraag waarom relaties instabiel zijn. Het onderzoeksterrein relatie- en gezinsvorming is sociologisch gezien relevant omdat toe- of afname en duurzaamheid van allerlei partnerrelaties in diverse opzichten een belangrijke invloed heeft op de samenleving. Berger en Kellner stellen dat de plausibiliteit en stabiliteit van de sociaal gedefinieerde wereld afhankelijk is van de sterkte en duurzaamheid van relaties met betekenisvolle anderen (zie De Jong 1997: 256).

Het gemiddelde aantal huwelijken ligt rond de 86.000 huwelijkssluitingen per jaar (Janssen 2003). Surinamers en Antillianen gaan het vaakst een interetnisch huwelijk aan. Zo'n 900 Surinamers trouwen met een Nederlandse partner. Dat is ruim 40 procent van alle huwelijken waar een Surinamer bij betrokken is (CBS 2004). Of er nu veel of weinig interetnische huwelijken worden gesloten in Nederland, feit blijft dat dit een belangrijke ontwikkeling is binnen de relatie- en gezinsvorming in Nederland.

Als toekomstig socioloog ben ik geïnteresseerd in de ontwikkeling van nieuwe en moderne verschijnselen. Interetnische partnervorming in Nederland is een voorbeeld van een nieuw maatschappelijk verschijnsel. De marginale bestudering in Nederland van deze specifieke categorie vraagt om nieuw onderzoek. Mijn onderzoek kan hierdoor mogelijk een sociologische bijdrage leveren aan wat er tot nu toe op dit gebied aan wetenschappelijk onderzoek is verricht. Vernieuwing gaat niet altijd gepaard met gemak. Dat blijkt onder meer uit één van de conclusies

uit het onderzoek van Hondius naar tolerantie ten aanzien van gemengde huwelijken. Deze conclusie luidt: 'passieve tolerantie - het gedogen van de relatie door een afwijzende partij die zich onverschillig opstelt - in de vorm van vermijding en ontwijking bleek een niet ongebruikelijk en tamelijk verbreid verschijnsel' (Hondius 1999: xiii). Naast wetenschappelijk onderzoek van Hondius die uitvoerige informatie over verschillende gemengde relaties heeft beschreven, heeft ook Janssen (2002 en 2003) een bijdrage op dit gebied geleverd. Hij kwam net als het CBS (2003) tot de conclusie dat gemengde relaties in hogere mate eindigen in een scheiding. Zowel Janssen als het CBS hanteert een kwantitatieve onderzoeksmethode om het aantal echtscheidingen in kaart te brengen. Noch de redenen waarom men de relatie is aangegaan - een mogelijk verklarende factor voor de echtscheiding - noch de scheidingsmotieven worden aan de hand van deze onderzoeksmethode inzichtelijk. Relatievormingmotieven kunnen voor elke relatie, instandhouding of breuk variabel zijn. Selectie betreffende het motief van de relatievorming kan dus van invloed zijn op, of zelfs verklarend zijn voor, de duurzaamheid van een relatie. Rationele motieven om bijvoorbeeld een schijnhuwelijk aan te gaan, waarbij de duurzaamheid een minimale of geen waarde had, werden door de gehanteerde methode ook in de statistieken opgenomen.

Een kwalitatief onderzoek - rekeninghoudend met het motief van relatievorming - verschilt met de onderzoeksmethoden die in het verleden zijn gebruikt. Hondius onderzocht niet de gemengde huwelijken die op een echtscheiding zijn uitgelopen. Dit is eveneens een relevant vernieuwend aspect in mijn onderzoek.

Mijn onderzoek richt zich op een intieme vorm van samenleven, namelijk het partnerschap. Persoonlijk acht ik dit onderzoek relevant voor allerlei andere primaire en secundaire relaties in het openbare en sociale leven. Met mijn scriptie wil ik inzicht bieden in de achtergronden, de socialisatie en de cultuur van Surinaams-Creolen en Nederlanders. Het samenleven van twee etnische groeperingen met mogelijk verschillende culturele achtergronden wordt inzichtelijk gemaakt. Waarden en normen die met elkaar in interactie staan, zorgen voor verschuiving binnen de waarden- en normenstandaards binnen de Nederlandse samenleving en de betreffende burgers. De samenhang tussen deze onderwerpen en processen, acht ik in sociologisch perspectief relevant.

1.4 Opzet van het onderzoek

De vijf deelvragen die tot beantwoording van mijn probleemstelling leiden (zie 1.1) beantwoord ik door er subvragen aan te koppelen. Deze vragen corresponderen evenals de deelvragen met de interviewvragen. Ze dienen te worden beschouwd als een kapstok waar mijn onderzoek aan wordt opgehangen. De beantwoording van de subvragen is het traject dat ik heb doorlopen om antwoord op de deelvragen en vervolgens mijn probleemstelling te kunnen geven. Het antwoord van de subvragen wordt niet expliciet beantwoord maar verweven in de navolgende hoofdstukken.

➤ **Subvragen:**

Subvragen behorende bij deelvraag 1:

1. Wat is kenmerkend voor de Surinaams-Creoolse cultuur?
2. Wat is volgens wetenschappelijke en andere bronnen de betekenis van de Surinaams-Creoolse cultuur?
3. Wat is in de beleving van mijn respondenten de betekenis van de Surinaams-Creoolse cultuur?

Subvragen behorende bij deelvraag 2:

1. Wat is kenmerkend voor de Nederlandse cultuur?
2. Wat is volgens wetenschappelijke en andere bronnen de betekenis van de Nederlandse cultuur?
3. Wat is in de beleving van mijn respondenten de betekenis van de Nederlandse cultuur?

Subvragen behoren bij deelvraag 3:

1. Wat is in de beleving van mijn respondenten de betekenis van de Nederlandse cultuur in relatie tot de Surinaams-Creoolse cultuur en vice versa?
2. Welke culturele factoren van de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur komen overeen?
3. Welke culturele factoren worden gewaardeerd?
4. Welke culturele factoren staan in de interetnische relatie centraal, worden door partners uitgewisseld en overgenomen?

Subvragen behorende bij deelvraag 4:

1. Welke culturele factoren roepen weerstanden op?
2. Welke culturele factoren worden niet gewaardeerd?
3. Welke culturele factoren worden door partners niet uitgewisseld of overgenomen?

Subvragen behorende bij deelvraag 5:

1. Welke culturele factoren zijn er in de verbroken relaties aanwezig?
2. Zijn dit de zogenoemde destabiliserende factoren?
3. Zijn deze culturele factoren tevens aanwezig in de intacte relaties?

1.5 Theoretisch raamwerk

In deze paragraaf zet ik relevante theorieën gerelateerd aan centrale onderwerpen in mijn scriptie uiteen. De te behandelende onderwerpen hebben betrekking op cultuur, relatievorming, stabiliserende en destabiliserende factoren en scheiding. Theorieën over deze centrale onderwerpen vormen de theoretische basis en zorgen voor het begrijpelijk lezen van de scriptie.

1.5.1 Cultuur

Cultuur is een centraal begrip in de antropologie en de sociologie. Er zijn ook talloze omschrijvingen en definities aanwezig. Ik hanteer in mijn scriptie de volgende definitie van cultuur:

‘Cultuur is het geheel van ervaringen, kennis, normen, waarden, [waardeoriëntaties], betekenissen en symbolen die leden van een groep - een sociaal systeem - met elkaar [bewust en onbewust uitwisselen, overdragen] delen’ (Snel 2003:246).

In aansluiting op dit citaat is van belang te weten dat cultuur een historisch gegroeid systeem is dat het individu in staat stelt om zijn omgeving te begrijpen en te reguleren. Door middel van cultuur worden individuele en collectieve levens gestructureerd. Cultuur staat in interactie met diverse andere maatschappelijke domeinen zoals bijvoorbeeld politiek, economie, taal en religie. Zo oefent zij invloed uit en wordt zij beïnvloed door die domeinen.

De **culturele factor** is ontleend aan zo'n domein, het is een element binnen een cultuur. Culturele factoren zoals taal, religie, handelwijze, normen en waarden kunnen bij een etnische groepering overeenkomen, echter dit is geen vaststaand gegeven. Het gelijkstellen van etniciteit aan cultureel gedrag is stereotypering. Cultureel gedrag kan aan meer identiteiten worden gerelateerd dan de etnische identiteit. In het belang van mijn onderzoek was het noodzakelijk de

etnische herkomst als belangrijkste status naar de voorgrond te schuiven. Een nationale samenleving is een sociaal systeem in zijn geheel. Hierbinnen zijn er diverse sociale systemen te onderscheiden waar elke burger tevens deel van uitmaakt. Een familie, gezin, buurt, stad, etnische en religieuze groepering zijn voorbeelden van dergelijke sociale systemen.

Marx stelt dat elk individu de in vele generaties geaccumuleerde cultuur ontvangt (De Jong 1997:57). Dit komt overeen de definiëring van cultuur als een historisch gegroeid systeem (zie ook Gorwischam 2002). Vanuit het historisch perspectief ontstaat er cultureel kapitaal, cultureel erfgoed en cultureel gedrag welke bindend, kenmerkend en typerend is voor de leden binnen sociale systemen.

Marx beschrijft cultuur tevens als een interactieproces waarbij elk individu door zijn eigen interactie met de sociale wereld een kleine bijdrage levert aan de verdere verandering van de sociale wereld zoals die door anderen wordt ervaren (De Jong 1997:57). Het gegeven van Marx verwijst naast de overdrachtfunctie van menselijke interacties en naar het dynamische karakter en de maakbaarheid van cultuur. Dit voorgaande zoals Snel (2003) tevens betoogt, is een belangrijk fundament voor de aanschouwing van het cultuurbegrip. Mensen zijn dragers en makers van cultuur; enerzijds vormt cultuur de mens vanaf de geboorte in zijn gedrag, anderzijds maakt en verandert hij cultuur. Constante interactie van de mens zorgt voor een reflexieve houding, wat simpele reproductie van cultuur belet. Cultuur is veel meer dan een vast waarneembaar patroon in het menselijk handelen. Het is zowel een kenmerk als product van een individu en sociaal systeem.

De culturele factor kan niet eenzijdig worden benaderd. De sociale context, de bredere samenleving, is van belang. Zoals Vermeulen (1984:12-13) tevens constateert, 'ethniciteit moet niet alleen in relatie met cultuur worden gezien, maar ook worden bekeken in zijn maatschappelijke context'.

Elk individu wordt, vanaf de geboorte en als lid van één of meerdere sociale systemen, gesocialiseerd. Het verwerven van cultuur door middel van socialisatie noemt men ook wel enculturatie. De kindertijd wordt gezien als de meest intense periode waarin men cultureel wordt gevormd. Het onderwijs, sociale contacten, de media en andere instituten beïnvloeden de individuele socialisatie. In de fasen - na de kindertijd - is een individu beter in staat om door middel van sociale interactie cultuur te relativiseren, te begrijpen en te veranderen.

De culturele factor is op macro-, meso- en microniveau aanwezig. In het kader van mijn scriptie dient onder macroniveau specifiek de elementen uit de Nederlandse en Surinaamse cultuur te worden verstaan. Op mesoniveau richt ik mij op de directe sociale omgeving van de

respondenten en daarbij in het bijzonder de etnische gemeenschap waaruit zij afkomstig zijn. Op microniveau is het individu en het relationele interactieniveau tussen twee partners van belang.

1.5.2 Theorievorming over relatie - en gezinsvorming

Een belangrijke theorie om relatievorming te interpreteren is de veelgebruikte *stimulus-value-role-theory* van Murstein (1986). De theorievorming over het proces voorafgaand aan de daadwerkelijke relatievorming, de partnerkeuze, is gebaseerd op de rationele-keuzetheorie. Tijdens dit keuzeproces vergaart men informatie die voor het aangaan en de voortgang van een relatie belangrijk worden geacht. In deze (stimulus)fase speelt het uiterlijk en de indirect verkregen informatie een essentiële rol. Er wordt een kosten-batenanalyse gemaakt waarna men beslist of de relatie perspectief biedt en winst of verlies zal opleveren.

In het proces van relatievorming zijn patronen te ontdekken. Vooral het aantal kenmerken van individuen, hun waardeoriëntatie en hun idealen ten aanzien van een toekomstige rolverdeling kunnen een belangrijke rol spelen bij de partnerselectie (vgl. Hooghiemstra 2003: 39). Op een bepaald moment verschuiven volgens de *stimulus-value-role-theory* de kenmerken die in de stimulusfase de hoofdrol spelen, naar de achtergrond. Dit komt doordat ze door beide partners voldoende zijn bevonden waarop een nadere kennismaking kan volgen. De eerste fase van de beoordeling van de waardeoriëntatie volgt dan. De westers georiënteerde ideologie is een belangrijke waardeoriëntatie die beoordeeld wordt. ‘Deze ideologie bevat enkele dominante thema’s zoals romantische liefde, seksuele bevrediging, zelfontdekking, ontplooiing door wederzijdse liefde, seksualiteit en liefdestrouw binnen het kerngezin’ (De Jong 1997:256). Kenmerkend voor moderne relaties is de rol van romantische motieven. Relaties staan tegenwoordig sterk in het teken van het romantische ideaal. Het accent op het romantische aspect vindt plaats binnen het proces van psychologisering van de samenleving (vgl. De Graaf & Kalmijn 2001). Economische bindingen en materiële zekerheid tussen mensen zijn meer naar de achtergrond verschoven en zijn vervangen door emotionele en affectieve bindingen. ‘Verstandhouding, communicatie, gevoeligheid, affectie en begrip zijn zaken die in toenemende mate belangrijk worden gevonden in een relatie’ (De Graaf & Kalmijn 2001:4). De relatie wordt intenser door toename van emotie en afname van het ‘zakelijke’ karakter. Tegenwoordig hebben partners hogere verwachtingen ten aanzien van elkaars psychosociaal functioneren en van de kwaliteit van de relatie.

Bij interetnische partnerrelaties is er naast voorgaande beschreven processen ook sprake van culturele integratie. Montijn (1998) stelt dat ‘bijna ieder huwelijk tegenwoordig al intercultureel is’ (Hondius 1999:45). Socioloog Gilroy formuleerde de term ‘*double*

consciousness' (dubbel bewustzijn). Hij richt zich hierbij specifiek op migranten. Als voorbeeld wordt aangehaald dat een migrant zichzelf en anderen op twee verschillende manieren bekijkt. Een ander geboorteland of een andere afkomst hoeft echter niet de enige voorwaarde te zijn om een dubbel bewustzijn te gebruiken. Zoals Montijn in haar citaat impliceert is cultuur niet zozeer etnisch gebonden en is interculturaliteit ook in mono-etnische relaties een centraal aandachtspunt. Het gebruik van een dubbel bewustzijn tijdens interacties met anderen kan het contact optimaliseren. Het dubbel bewustzijn zorgt voor een hogere aanwezigheid van empathie.

Winch (1955) was één van de eersten die aandacht besteedde aan dit aspect van het partnerkeuzeproces. Hij stelde dat een goede relatie door verdraagzaamheid voor de eigenschappen van de ander wordt bereikt. 'Verdraagzaamheid zou ontstaan als partners overeenkomstige waarden aanhangen, maar in andere opzichten elkaars complement zijn' (Hooghiemstra 2003: 40). De these van Winch vindt bevestiging in psychologische studies. In psychologische studies is aangetoond dat sympathiegevoelens het sterkst zijn tussen individuen die bepaalde centrale waarden delen.

Hondius (1999) onderzocht het aanvaardingsproces van gemengde paren met religieuze en etnische verschillen en constateerde dat het wel meeviel met de kwetsbaarheid. Zij stelt dat mensen die willen trouwen met een partner uit een andere etnische groep en/of met een ander geloof vaak door familie en omgeving worden tegengewerkt. Tot confrontaties tussen de partners zou het niet vaak komen, bleek uit haar onderzoek. Gemengde paren zouden namelijk strategieën hanteren om confrontaties te voorkomen en om een vorm van tolerantie af te dwingen. Hondius plaatst de these van Winch binnen een sociologische context namelijk binnen de Nederlandse samenleving. Ze onderzocht tolerantie ten aanzien van gemengde relaties in Nederland. Zoals eerder beschreven kwam zij tot de conclusie dat; 'passieve tolerantie in de vorm van vermijding en ontwijking een niet ongebruikelijk en tamelijk verbreid verschijnsel in Nederland is' (Hondius 1999: xiii). Ook Janssen (2003) constateert een soortgelijk verschijnsel dat hij omschrijft als subtiele afwijzing. Het gaat hier om de hoge mate van steun die gemengde relaties krijgen als ze verbreken.

De hoge mate van passieve tolerantie is een voorbeeld van de weerstand waar partners uit een interreligieus huwelijk mee te maken kunnen krijgen. 'Twee geloven op één kussen daar slaapt de duivel tussen', is een bekende uitspraak uit het verzuilde Nederland. Een interreligieus huwelijk bijvoorbeeld tussen protestanten en katholieken was voor en vlak na de jaren zestig van de vorige eeuw vrij ongewoon omdat ze door de sociale omgeving als gemengd en grensoverschrijdend werden beschouwd.

Interetnische partnerrelaties kunnen net als andere relaties eindigen in een relatiebreuk. Als men cultuurverschil als een obstakel, hindernis of handicap beschouwd zouden dergelijke verschillen tot een relatiebreuk kunnen leiden (vgl. Hondius 1999:48). In gevallen dat men cultuurverschil als dekmantel gebruikt, dan spreekt Hondius van de alibi-functie van cultuur. Het is dan als het ware een keuze om aan conflicten en rivaliteit binnen een relatie een culturele verklaring te verbinden. In aansluiting op de these van Hondius behandelen Stuart en Edwin (1973:14-15) de theorie dat bij een relatiebreuk in een interetnische relatie de schade groter zal zijn dan bij een mono-etnische relatie. De tendens kan ontstaan dat de schuld wordt neergelegd bij de etnische herkomst van de partner. Deze schuldtoewijzing gaat vaak gepaard met het gebruik van kwetsende stereotypen.

1.5.3 Stabiliserende, destabiliserende factoren en kwetsbaarheid

Gelet op de voorgaande algemene en specifieke theorieën over (interetnische) relatievorming kunnen verdraagzaamheid, overeenkomstige waarden en gelijkheid als stabiliserende factoren worden gekenmerkt. Passieve tolerantie, gebrek aan steun van de relatie door de omgeving, cultuurverschil als primair probleem, cultuur als alibi-functie en stereotyperingen zijn te kenmerken als destabiliserende factoren.

Stabiliserende factoren hebben een positieve invloed en een ondersteunende functie. Ze creëren mogelijkheden voor een duurzaamheid in en voor relaties. In het geval dat we bij een relatiebreuk spreken over oorzaken dienen we te letten op factoren die de kans op een scheiding vergroten. Het gaat dan om destabiliserende factoren, die een negatieve en ontkrachtende functie hebben. Ze kunnen dé oorzaak zijn van een relatiebreuk of als scheidingsmotief gelden.³ Ze creëren beperkingen of zelfs onmogelijkheden binnen relaties. Een onevenwichtige balans, instabiliteit of een relatiebreuk kan door aanwezigheid van deze factoren het gevolg zijn. Er is pas sprake van een oorzaak als gescheiden paren een zeker kenmerk wel hebben en gehuwde paren niet of in mindere mate (vgl. De Graaf en Kalmijn 2001:2). Een studie over oorzaken is dus altijd vergelijkend. Niet alle motieven zijn een oorzaak en omgekeerd zijn ook niet alle oorzaken een motief. Dit laatste komt doordat veel risicofactoren van sociaalstructurele aard zijn en mensen - blijkens onderzoek van De Graaf en Kalmijn (2001) - doorgaans niet geneigd zijn over hun persoonlijke leven in dat soort termen te denken.

---

³ 'Motieven zijn redenen die mensen zelf aangeven voor hun scheiding en is per definitie subjectief. Als gescheidenen bijvoorbeeld drankmisbruik in het huwelijk noemen als motief behoeft dit nog geen oorzaak te zijn omdat ook gehuwden met drankmisbruik te maken kunnen hebben gehad' (De Graaf & Kalmijn 2001:2).

Naast het gegeven dat er stabiliserende en destabiliserende factoren zijn, verschillen relaties in de mate van kwetsbaarheid. Traditionele relaties waarbij de man een inkomen verwerft, terwijl de vrouw thuis zorgt voor de huishouding kennen een gering scheidingsrisico. Janssen (2003) constateert dat dergelijke traditionele verdelingen een stabiliserend effect hebben op de relatie. De kans op een scheiding is ook relatief gering bij huwelijksparen met jonge thuiswonende kinderen, bij lager opgeleide paren, bij kerkelijke paren en bij paren die op het platteland wonen (zie De Graaf & Kalmijn 2001:3). Buiten deze categorieën om bezitten alle overige relaties een bepaalde mate van kwetsbaarheid.

1.5.4 Toename van scheidingen

Een analyse over scheiding blijkt nauw samen te hangen met het veranderde klimaat rond het huwelijk. Onderzoeksbureau Trendbox (2004) signaleert een verandering in waarden die men aan het huwelijk hecht. Het huwelijk in de gehele westerse wereld is in aanzien gedaald (De Graaf & Kalmijn 2001:3). Trendbox constateert dat de veranderde houding ten aanzien van het huwelijk in Nederland samenhangt met de verminderde kans om een huwelijk aan te gaan.

Na 1970 is het aantal echtscheidingen gestegen; één op de vier huwelijken eindigt in een scheiding (CBS 2004). Het verhoogde aantal scheidingen hangt naast de kwaliteit van de relatie samen met de maatschappelijke acceptatie, tolerantie en wet- en regelgeving hieromtrent in Nederland.⁴ Als gevolg hiervan is het verschijnsel echtscheiding normaler geworden (vgl. De Graaf & Kalmijn 2001). Het individuele scheidingsproces is beïnvloed door voornoemde maatschappelijke ontwikkelingen. De vrouwenemancipatie blijkt uit onderzoek van De Graaf en Kalmijn (2001) een noemenswaardige factor om scheidingsmotieven te analyseren. ‘Gedragsveranderingen hebben de veranderingen in het culturele klimaat niet kunnen bijbenen en als gevolg daarvan kan men verwachten dat er steeds meer onvrede is ontstaan met de taakverdeling in het huishouden’ (De Graaf & Kalmijn 2001: 4). Zij stellen in de emancipatiehypothese dat er naast toenemende onvrede over de bijdrage van de man aan de opvoeding van kinderen en huishoudelijke taken ook meer ontevredenheid zal heersen over de tijd die mannen aan hun beroep besteden. De hypothese van De Graaf en Kalmijn klopt.⁵ Hun conclusie hieromtrent luidt dan ook dat gedragsveranderingen tot dusver niet geheel zijn

---

⁴ Vóór 1971 werden slechts enkele motieven geaccepteerd als wettelijke basis voor een scheiding. De belangrijkste daarvan waren overspel, kwaadwillige verlating, een misdrijf, of zwaar lichamelijk geweld. Na 1971 werd de wet versoepeld. Duurzame ontwrichting - zonder duidelijke definitie - werd vanaf dat moment als geldig motief geaccepteerd om te kunnen scheiden (De Graaf en Kalmijn 2001:2)

⁵ ‘Uit elkaar groeien’, ‘tekort aan aandacht’ en ‘niet goed kunnen praten’ werden over de periode 1949-1972 ten opzichte van de periode daarna tot aan 1996 als scheidingsmotieven door vrouwen bij de meer recente scheidingen genoemd.

afgestemd op de veranderingen in het culturele geëmancipeerde klimaat. De onvrede die dit tot gevolg had, beïnvloedde de toename van het aantal scheidingen.

Een tweede belangrijke hypothese die De Graaf en Kalmijn formuleerden is de zogeheten scheidingsdrempel-hypothese. Deze veronderstelling beruiste op het idee dat in de jaren vijftig en zestig de drempel om te scheiden hoger lag. Hierdoor zouden er destijds meer zwaarwegende motieven moeten zijn geweest om uit elkaar te gaan. Bij ongehuwde paren veronderstel ik dat de drempel om te scheiden lager ligt vanwege het informaliteitgehalte van de relatie in verhouding tot gehuwde paren. Nu de drempels zijn verlaagd, veronderstellen De Graaf en Kalmijn - met de psychologiseringhypothese - dat oorzaken en motieven om relaties te verbreken wellicht in toenemende mate terug te voeren zijn op het psychisch functioneren van de relatie.

1.6 Methodologie

Het empirische onderzoeksmateriaal bestaat uit 21 interviews. Dit materiaal is in samenwerking met mijn collega-student, Vivian Coelho, verzameld. Van de 21 interviews zijn de interviews - 1, 7 en IV - door haar afgenomen (zie hiervoor ook bijlage II). Coelho is in 2005 een onderzoek gestart naar culturele factoren in intacte interetnische partnerrelaties tussen Surinaams-Creolen van de tweede generatie en Nederlanders in Nederland.⁶ Naast praktische redenen voor samenwerking - tijdens de dataverzameling - lagen ook methodologische motieven hieraan ten grondslag. Om betrouwbaarheid te waarborgen hebben Coelho en ik enkele interviews, in overleg met de respondenten, aan elkaar overgedragen. Wenselijke antwoorden van respondenten hebben we getracht op deze manier te voorkomen omdat dit de betrouwbaarheid in het geding kon brengen. Sommige respondenten uit mijn directe omgeving gaven expliciet de voorkeur aan een vertrouwd persoon, zij waren vanaf het begin dan ook uitzonderlijk open. In dit geval werd de betrouwbaarheid vanwege onbegrensde openheid verhoogd. Een ander punt dat de betrouwbaarheid verhoogd heeft, is het gegeven dat de verbroken relaties gemiddeld niet langer dan vijf jaar verbroken waren. Hierdoor kon men zich de relatie en interacties nog vrij goed voor de geest halen.

Bij de respondenten zijn diepte-interviews afgenomen waardoor er een hoge mate van interactie mogelijk was. Deze diepte-interviews waren deels voorgestructureerd. Respondenten zijn systematisch ondervraagd over specifieke thema's. Op deze manier heb ik getracht de validiteit te verhogen. De voorgestructureerde vragen dienden niet persé in chronologische

---

⁶ Het onderzoek van Coelho is nog gaande. Empirische gegevens die tot nu toe uit haar onderzoek bekend zijn, gebruik ik een enkele keer als aanvullend onderzoeksmateriaal.

volgorde te worden gesteld. Hierdoor werd het grotendeels een open interview waarbij uitdieping van specifieke onderwerpen mogelijk was. Naast de beantwoorde vragen heb ik ook alle overige informatie die ik tijdens de interviews waarnam in het verslag opgenomen.

1.6.1 Onderzoekspopulatie en werving

Onderstaand een overzicht van de respondenten en categorie van de relatieduur. De codering van de interviews binnen de verschillende relatietypen verschilt van elkaar. Bij presentatie van het empirisch materiaal is dit gegeven van belang.

Figuur 1.1 Overzicht van de respondenten en de duur van de relatie⁷

Interetnisch verbroken:	Mono-etnisch verbroken:
1. Surinaamse man 8-11jaar relatie met Nederlandse vrouw (geen kinderen)	I. Surinaamse vrouw 1- 3 jaar relatie met Surinaamse man (geen kinderen)
2. Surinaamse man 1-3 jaar relatie met Nederlandse vrouw (geen kinderen)	II. Surinaamse vrouw 4-7 jaar relatie met Surinaamse man (afzonderlijk kinderen)
3. Surinaamse vrouw 1-3 jaar relatie met Nederlandse man (geen kinderen)	III. Surinaamse vrouw 4-7 jaar relatie met Surinaamse man (geen kinderen)
4. Surinaamse vrouw 1-3 jaar relatie met Nederlandse man (afzonderlijk kinderen)	IV. Surinaamse man 4-7 jaar relatie met Surinaamse vrouw (geen kinderen)
5. Surinaamse vrouw 4-7 jaar relatie met Nederlandse man (geen kinderen)	V. Surinaamse man 4-7 jaar relatie met Surinaamse vrouw (geen kinderen)
6. Surinaamse vrouw 1-3 jaar relaties met Nederlandse man (geen kinderen)	
7. Nederlandse vrouw 4-7 jaar relatie met Surinaamse man (geen kinderen)	
8. Nederlandse vrouw 4-7 jaar relatie Surinaamse man (geen kinderen)	
9. Nederlandse vrouw 12-15 jaar relatie met Surinaamse man (gezamenlijk kinderen)	
10. Nederlandse vrouw 4-7 jaar relatie met Surinaamse man (geen kinderen)	
11. Nederlandse man 1-3 jaar relatie met Surinaamse vrouw (geen kinderen)	

⁷ Alle informatie betreft de status van het moment van de relatie.

Interetnische intacte relaties	
A.	Surinaamse vrouw 8-11 jaar relatie met Nederlandse man (geen kinderen)
B.	Nederlandse man 8-11 jaar relatie met Surinaamse vrouw (geen kinderen)
C.	Nederlandse man 4-7 jaar relatie met Surinaamse vrouw (geen kinderen)
D.	Surinaamse vrouw 4-7 jaar met Nederlandse man (geen kinderen)
E.	Surinaamse vrouw 8-11 jaar relatie met Nederlandse man (gezamenlijk kinderen)

Tijdens het interview is aan de respondenten gevraagd wat de status van de - centraal gestelde - relatie was. In figuur 1.2 wordt een overzicht van de typen relaties die de respondenten onderhielden gegeven.

Figuur 1.2: Overzicht van relatietypen van de respondenten

Relatietype	Interetnisch verbroken	Interetnisch intact	Mono-etnisch Vebroken	Totaal
LAT relatie	3 (27%)	0 (0%)	3 (60%)	6 (28%)
Samenwonend	7 (64%)	3 (60%)	2 (40%)	12 (57%)
Gehuwd	1 (9%)	2 (40%)	0 (0%)	3 (15%)
Totaal	11 (100%)	5 (100%)	5 (100%)	21 (100%)

Opvallend is dat het huwelijk alleen bij de interetnische relaties plaatsvond. Dit hangt mogelijk samen met een Surinaams-Creoolse culturele factor. In hoofdstuk 2 zal hierop worden ingegaan. Uit figuur 1.2 is op te maken dat van de drie respondenten die gehuwd waren er inmiddels er één huwelijk op scheiding is uitgelopen. Het huwelijk kwam het minst voor onder de verschillende relatietypen. Dit is een indicatie voor de informalisering binnen relatie- en gezinsvorming in Nederland. Ik heb er dan ook bewust voor gekozen om het huwelijk of echtscheiding niet als wervingscriteria te hanteren. Het vervangende begrip van het huwelijk dat ik heb gehandhaafd is partnerrelatie. Dit verwijst mijns inziens naar een bepaalde mate van stabiliteit betreffende het partnerschap en niet simpelweg naar een kortstondige affaire. De partnerrelaties die in mijn onderzoek centraal staan zijn in bijna alle gevallen tot stand gekomen door romantische motieven. Ik ben slechts één schijnhuwelijk tegen gekomen. Ik heb in mijn onderzoek een minimumleeftijd van negentien jaar gehanteerd. Daarnaast diende de partnerrelatie enigszins stabiel te zijn, wat inhoudt dat het geen open relatie betrof en minimaal één jaar stand heeft gehouden.

Met respondent E heb ik voornamelijk de belangrijkste vragen en thema's uit het halfgestructureerde interview besproken. Zij is de enige respondent die een verstandhuwelijk - een huwelijk gestoeld op rationele overwegingen - was aangegaan. Motieven om een verstandhuwelijk aan te gaan zijn divers en in categorieën onder te verdelen. Dit huwelijk was in eerste instantie een schijnhuwelijk; een transnationaal huwelijk dat gesloten wordt tussen iemand

uit het buitenland en iemand die de Nederlandse nationaliteit heeft met het doel zo een legale verblijfsstatus in Nederland te realiseren.

Ik heb er bewust voor gekozen om ook respondenten te werven uit mono-etnische verbroken relaties. Dit berust op het feit dat ik wilde weten of de relatiebreuk zich baseerde op elementen uit cultuur of op cultuurverschil.

1.6.2 Dataverzameling

De respondenten zijn vooral verworven uit het sociale netwerk; familie en vrienden van Coëlho en mijzelf. Wij zijn beiden Surinaams-Creolen van de tweede generatie.

De **tweede generatie** Surinaams-Creolen in mijn onderzoek kunnen ook van de derde en daarna volgende generaties zijn. De tweede en navolgende generaties Surinaams-Creolen zijn in Nederland geboren en gesocialiseerd. Ik reken in mijn onderzoek ook diegenen die voor hun zesde jaar naar Nederland zijn geëmigreerd tot de tweede generatie, zij worden officieel de tussengeneratie genoemd. Het CBS rekent tot de tweede generatie Surinamers degenen die in Nederland zijn geboren en minstens één Surinaamse ouder hebben (Van Heelsum 1997:9, zie ook CBS Stateline 2005). Ik selecteer de tweede generatie expliciet op ouders welke beiden in Suriname zijn geboren. Omwille van het onderzoek naar etnisch-culturele factoren bij individuen, heb ik de criteria van de ouders die hierop mogelijk een versterkende invloed hebben op deze manier gehandhaafd.

De term **Nederlanders** verwijst in eerste instantie naar iedereen die de Nederlandse nationaliteit heeft. In dit geval is men staatsburger van Nederland. Individuen in en buiten het Nederlands grondgebied kunnen zich dan ook identificeren met deze term. In mijn onderzoek is het culturele aspect van belang waardoor ik in dit geval met de term Nederlander verwijs naar: 'degenen die evenals hun ouders en voorouders ook in Nederland zijn geboren en gesocialiseerd'.

1.6.3 Werving, achtergrond- en demografische gegevens

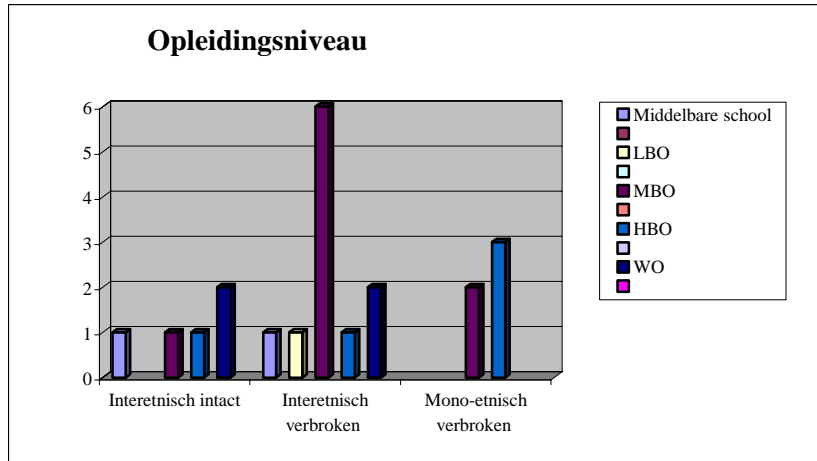
De werving van de respondenten verliep vrij vlot, het aantal potentiële respondenten nam door een sneeuwbaaleffect toe. In de maanden mei tot met juli in 2005 zijn de interviews afgenomen (zie bijlage I voor een gespecificeerd overzicht). Figuur 1.3 verschaft een overzicht van de leeftijdscategorieën van de respondenten.

Figuur 1.3: Leeftijd van de respondenten

Leeftijd > 19	Interetnisch Verbroken	Interetnisch Intact	Mono-etnisch Verbroken	Totaal
19-25	1 (9%)	1 (20%)	0 (0%)	2 (10%)
26-30	5 (46%)	3 (60%)	0 (0%)	8 (38%)
31-35	2 (18%)	1 (20%)	3 (60%)	6 (29%)
36-40	3 (27%)	0 (0%)	1 (20%)	4 (19%)
41-45	0 (0%)	0 (0%)	1 (20%)	1 (5%)
Totaal	11 (100%)	5 (100%)	5 (100%)	21 (100%)

De grootste groep geïnterviewden ligt tussen de leeftijdscategorie van 26 tot en met 30 jaar. De variabele leeftijd heeft naast de minimale leeftijdsgrens van 19 jaar geen essentiële rol in het onderzoek gespeeld.

Figuur 1.4: Opleidingsniveau van de respondenten in absolute getallen

Gemiddeld genomen komt het Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO) het vaakst als opleidingsniveau voor. Ruim 40% van de geïnterviewden - 9 van de 21 respondenten - heeft dit opleidingsniveau genoten. Opvallend is dat de Surinaams-Creolen uit de mono-etnische verbroken relaties allen minimaal Hoger Beroeps Onderwijs hadden afgerond. De variabele opleiding had in het kader van het onderzoek geen functie. Het was een bewuste keuze om dit niet in het onderzoek te betrekken, de etnisch-gerelateerde factor stond immers centraal.

De deelnamebereidheid bleek bij vrouwen in eerste instantie hoger dan bij mannen. Naar aanleiding hiervan is de sekseverdeling in het onderzoek bijgesteld. In tweede instantie bleek dat, bij de intacte relaties, wanneer de vrouw werd geïnterviewd, de man uiteindelijk ook aan het onderzoek wilde meewerken.

Voor degenen uit een verbroken relatie was deelname aan het onderzoek enigszins hoogdrempelig. Zij die niet wensten deel te nemen gaven voornamelijk aan dat de relatiebreuk gepaard was gegaan met heftige emoties waar men liever niet over sprak. Verder vond men het

prettiger om over intacte relaties te hebben en niet over het verleden. Anderen hadden inmiddels een andere relatie en wilden daar liever over praten.

Mijn streven was om voornamelijk ex-koppels te interviewen, maar dit was niet altijd mogelijk. Niet alle ex-partners waren bereid of beschikbaar om deel te nemen aan het onderzoek. Om die reden heb ik ervoor gekozen om individuen die wel aan de overige criteria voldeden te interviewen. Het accent lag immers op culturele factoren en niet op de interacties in de relaties.

1.6. 4 Werkwijze en verwerking

Ik heb gebruik gemaakt van een thematische analyse, waarbij de interviews zijn uitgetypt en per thema zijn uitgewerkt. De geanonimiseerde citaten van respondenten verweef ik in mijn scriptie.⁸ Dit betekent niet dat deze scriptie slechts een beschrijvende weergave biedt van de interpretaties en betekenissystemen van de respondenten. In de analyse worden hun verhalen verbonden met sociologische concepten en theorieën.

Bij de interviews ging het om de beleving van de respondent die hij of zij in dit geval uitdrukte door middel van verbale communicatie. Ik heb de Nederlandse taal gehanteerd om met de respondenten te communiceren. De respondenten drukten zich op een manier uit die voor mensen die geen notie hebben van de Surinaamse taal noch cultuur niet altijd even duidelijk zou zijn. Alle gebruikte termen en de Surinaamse taal in mijn scriptie zijn niet naar eigen interpretatie vertaald maar aan de hand van diverse literatuur. Om **bias** te voorkomen – vanwege mijn Surinaams-Creoolse etnische afkomst – heb ik nauwkeurige raadpleging van directe en indirecte data als essentieel punt in dit onderzoek voorop gesteld.

1.7 Terminologie en kanttekeningen

In mijn scriptie hanteer ik termen die in het onderzoek een centrale plaats innemen. Er zijn enkele (beleids)termen die ik echter niet zal gebruiken. Aan de hand van mijn probleemstelling en mijn onderzoek licht ik enkele centrale begrippen toe.

Sinds de jaren tachtig en negentig is het spreken en schrijven over verschil in etnische afkomst een gevoelig dan wel kritiek punt (zie Hondius 1999:26). Anno 2005 is het enigszins anders gesteld met correctheid hieromtrent doch acht ik frequente kritische reflectie op terminologie van belang.⁹ Ik heb daarom gekozen voor de onderstaande begrippen.

---

⁸ Vanwege de anonimiteit van het onderzoek is in een enkel geval in een fictieve naam in plaats van de echte naam in een citaat gebruikt.

⁹ 'Steeds openlijker is het ruwe en soms beledigende taalgebruik wanneer het om allochtone groepen gaat' (Gorwicham 2002:6). Daarom 'bekritiseerde Anil Ramdas (1997) de Nederlandse schrijvers wegens hun onvermogen de werkelijkheid van immigranten in

1.7.1 Interetnische partnerrelaties. Bij voorkeur hanteer ik de term interetnische partnerrelaties in plaats van gemengde relaties, hetgeen in de volksmond veelal wordt gebruikt. De term interetnisch dekt namelijk de lading wat betreft verschil in etniciteit tussen partners. Bij het aanhalen van sommige bronnen zal ik de term gemengde partnerrelatie omwille van de bron aanhouden. Hierbij gaat het in mijn scriptie, tenzij anders aangegeven, om: ‘een liefdesrelatie tussen twee partners van ongelijk geslacht en etnische herkomst’.

1.7.2 Etniciteit. Afkomstig uit het Grieks is het woord *ethnos* dat letterlijk vertaalt volk of natie betekent. Primair is het begrip etniciteit een biologische verwijzing. Een groepering dat tot één volk behoort op basis van een gezamenlijke historie, oorsprong en afstamming is een etnische groepering. De gezamenlijke afstamming wordt onder andere zichtbaar in uiterlijke kenmerken, zoals bijvoorbeeld lichaamsbouw en huidskleur.

1.7.3 Nederlanders. ‘Degenen die evenals hun voorouders en ouders ook in Nederland zijn geboren en gesocialiseerd’. Individuen die tot deze groep behoren worden statistisch zuiverder gemeten. De CBS-definitie allochtoon wordt in vele wetenschappelijke onderzoeken gehanteerd. Hierdoor is de groep Nederlanders veelal duidelijk te onderscheiden van andere etnische groepen.

1.7.4 Allochtoon. Persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. De persoon woont in Nederland en is opgenomen in de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) (CBS 2005). Het begrip allochtoon verwijst naar de gedeeltelijke dan wel volledige niet-Nederlandse herkomst van een individu. De tweede generatie allochtoon wordt onderverdeeld op grond van het geboorteland van één van de ouders.¹⁰

Ook dubbelbloedjes - een term die ik naar aanleiding van een interview en literatuur van Hondius (1999:25) in plaats van halfbloedjes bij voorkeur hanteer - kunnen allochtoon zijn.¹¹ Naast het feit dat bepaalde etnische groepen niet alleen impliciet tot een probleemcategorie worden bestempeld,

---

hun literatuur tot leven te brengen: “Het is toch een formidabele wanprestatie van de Nederlandse vertellers om niet te zien dat hun samenleving in de afgelopen twintig jaar drastisch van kleur en aard is veranderd? Terwijl een miljoen burgers hun dagelijkse vernederingen verbijten kijken de Nederlandse schrijvers een andere kant op” citeerde Scheffer (2000). De Britse socioloog Paul Gilroy (...)pleit voor een flexibelere analyse van identificaties waarmee ook een nieuw anti-racisme. Het ontbreekt tot nu toe aan een andere neutrale terminologie ten aanzien van raciale en culturele vermenging, terwijl we die vermenging overal om ons heen waarnemen (zie Hondius 1999:48).

¹⁰ Als de moeder in Nederland is geboren, is het geboorteland van de vader bepalend (De Beer & Harmsen 2003).

¹¹ Interview, V.Coelho, Surinaamse man, 25-30 jaar, mono-etnisch intacte relatie (samenwonend): 8-11 jaar

‘Ik leer mijn zoon bewust om niet half- maar dubbelbloedjes te zeggen.. “Half” is net alsof je iets tekort komt’.

wordt de groep allochtonen percentueel opgerekt (vgl. Van Heelsum 1997:10). De Haan (1995) stelt dat er sprake is van onbepaaldheid; 'het is niet evident waarover wij het hebben als we over allochtonen spreken' (Engbersen & Gabriëls 1995:157). Dit constateert hij naar aanleiding van het rapport van Sociaal Cultureel Planbureau (1994) die een hele paragraaf besteedt aan 'de allochtone factor'. Daarin wordt betoogd dat degenen uit het voormalige Oostblok en zuidelijk halfmond niet op één hoop - allochtonen - kunnen worden geveegd. Mensen uit geïndustrialiseerde westerse landen zouden namelijk niet tot allochtonen behoren omdat bij deze groep 'de typische minderheidskenmerken' niet aanwezig zijn. Nationaliteit of geboorteland zou geen goed criterium zijn om de selectie allochtoon te handhaven omdat veel mensen die tot allochtonen worden gerekend de Nederlandse nationaliteit hebben of hier geboren zijn.

Er is dus een discrepantie tussen de theoretische en praktische toepassing van het begrip allochtoon. Er is ruim tien jaar een discussie gaande over het gehandhaafde criterium. In het debat wordt duidelijk dat niet nationaliteit of de etnische herkomst maar zogenoemde 'typische minderheidskenmerken' als aandachtspunt naar voren worden geschoven. Wat deze minderheidskenmerken zouden moeten zijn laat De Haan (1995) aan de eigen interpretatie over. Desondanks is de connotatie van het woord minderheid hier duidelijk; het heeft niets te maken met kwantiteit maar met kwaliteit. Het gaat dus om ordening, selectie, segregatie van type kenmerken die groepen mensen in zijn totaliteit wel of niet zouden bezitten, waarvan in- en uitsluiting van cultureel en volwaardig burgerschap het gevolg is.¹²

Van Amersfoort stelt dat veel migranten deze onbedoelde etikettering niet waarderen (Van Heelsum 1997:10, Hondius 1999:27). Dit blijkt tevens uit mijn onderzoek. Op de vraag 'Ziet u zichzelf als een Nederlander, Surinamer, wereldburger, allochtoon, autochtoon, etnische minderheid, etnische meerderheid, multicultureel burger of iets anders?' antwoordt geen van de respondenten allochtoon. In tegendeel, er wordt zelfs bezwaar tegen gemaakt, zowel door Nederlanders als door Surinamers. Daarom zal ik in deze scriptie de term allochtoon niet gebruiken voor Surinamers of andere etnische groepen.

1.7.5 Kleur. Het is vrijwel algemeen bekend dat Surinaams-Creolen en Nederlanders qua uiterlijke kenmerken verschillen. Dit geldt in het bijzonder voor de huidskleur, hoewel de huidskleur van Creolen onderling varieert van heel licht tot heel donker.

---

¹² 'Burgerschap gaat verder dan alleen een aantal wettelijke, politieke en sociale rechten en plichten. Het heeft ook te maken met het gevoel erbij te horen en ervaring deel uit te maken van een gemeenschap hetgeen essentieel is bij burgerschap, waardoor het een culturele betekenis krijgt. Cultureel burgerschap gaat dus over in- en uitsluiting ten opzichte van de dominante cultuur, culturele constructie en acceptatie van individuele en collectieve identiteiten en om maatschappelijke integratie' (Wester 2003:11-21).

Kleuraanduidingen voor de huidskleur van een individu of etnische groeperingen zijn ongenueanceerd en nauwelijks trefzeker.

Uit historisch onderzoek en steeds vaker ook uit recent wetenschappelijke materie blijken de termen om huidskleuren mee aan te duiden erg onprecies te zijn. Vooral de kleuren zwart en wit staan hierbij in het bijzonder centraal vanwege de symbolische lading.

'Wie zich precies onder zwart schaart is wisselend. Maar het verwijst steeds naar de ongelijke machtsverdeling in de moderne wereld. In Nederland wordt vaak de term 'blank' gebruikt voor witte mensen, wat de connotatie van lelieblanke zuiverheid met zich meedraagt. Dit staat dan dwars tegenover het kwade, duivelachtige zwart. Wit (blank) krijgt hierdoor een bevoorrechte positie tegenover zwart '(Wester 2003: 3-4).

In het belang van de leesbaarheid heb ik besloten kleuraanduidingen die er in mijn scriptie toedoen, zorgvuldig te kiezen. De term 'wit' hanteer ik om 'Nederlanders' mee aan te duiden. Dit is een minder gebruikelijke benadering omdat 'wit' in een overheersend witte maatschappij iets onzichtbaars en onopvallends is (vgl. Hondius 1999:46). Dit is niet mijn insteek; elke respondent telt volwaardig mee. Om nog niet geheel af te wijken - ondanks bezwaren over de symboliek en de minimale doeltreffendheid - hanteer ik de term 'zwart' als verwijzing naar de Surinaams-Creoolse groepering als geheel. De gelijkwaardigheid betreffende de kleuraanduidingen is hiermee in elk geval wel gedekt.

1.8 Conclusie

Gemengde relaties zijn in Nederland een maatschappelijk besproken onderwerp. Het fenomeen interetnische relaties krijgt sinds de zichtbare heterogene bevolkingssamenstelling van de Nederlandse samenleving steeds meer aandacht. De aandacht wordt in het bijzonder gericht op niet-westerse etnische groepen en Nederlanders. Op wetenschappelijk gebied is het onderwerp nog niet uitvoerig onderzocht. Wel is - door onderzoek van het CBS (2003) - bekend dat interetnische partnerrelaties waarbij migranten uit de eerste generatie en Nederlanders waren betrokken, hogere scheidingskansen hebben. De tweede generatie is, op het gebied van interetnische partnerrelaties, niet onderzocht. Systematisch empirische naar de tweede generatie ontbreekt. Ook de theorievorming over relatiepatronen bij de tweede generatie is zwak ontwikkeld. Dit komt wellicht doordat eerste en tweede generatie migranten als één gehele groep worden beschouwd. In het verrichte kwalitatieve onderzoek, hield ik rekening met relatievormingmotieven. Dit is een andere methode dan die in andere wetenschappelijke onderzoeken is gebruikt.

Culturele factoren, binnen de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur die in intacte of verbroken interetnische en mono-etnische partnerrelaties een rol spelen, staan centraal in het onderzoek.

1.9 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op culturele factoren van de Surinaams-Creoolse cultuur die zich op macro-, meso- en microniveau voordoen. Tevens wordt in dit hoofdstuk de achtergrond beschreven van Surinaams-Creolen als etnische groep.

Hoofdstuk 3 beschrijft culturele factoren van de Nederlandse cultuur op macro-, meso- en microniveau.

Hoofdstuk 4 borduurt voort op de culturele factoren die in hoofdstuk 2 en 3 zijn beschreven. De Nederlandse en Surinaamse cultuur wordt hier aan het waardeoordeel van de respondenten onderworpen. Overeenkomstige, tegenstrijdige, stabiliserende en destabiliserende culturele factoren worden in dit hoofdstuk gecategoriseerd. Ook worden de redenen van de relatiebreuk behandeld.

Hoofdstuk 5 omvat een synthese van de belangrijkste bevindingen. Een concreet antwoord op mijn probleemstelling wordt in dit hoofdstuk gegeven. Besloten wordt met de conclusie en aanbevelingen aan de hand van mijn bevindingen.

Hoofdstuk 2

Centrale kenmerken van de Surinaams-Creoolse cultuur

Inleiding

In dit hoofdstuk ga ik kort in op een aantal belangrijke kenmerken van de Surinaams-Creoolse cultuur. Alvorens ik inga op de Surinaams-Creoolse cultuur, volgt in de eerste paragrafen een weergave van Surinaams-Creolen als etnische groep. Ik onderken nadrukkelijk dat het zeer omstrepen is om een korte schets te geven van belangrijke culturele kenmerken van de Surinaams-Creoolse cultuur. Het gevaar van stereotypering en culturele reïficatie ligt op de loer (Snel 2003). Gelet op de rol die culturele factoren spelen in het alledaagse leven van mijn respondenten zal ik me er toch aan wagen. Om duidelijk te maken dat deze culturele factoren door mijn respondenten worden beleefd zal ik in dit hoofdstuk reeds gebruik maken van de interviews met mijn respondenten. Dit hoofdstuk sluit ik af met een conclusie waarin de hoofdlijnen samenvattend zullen worden beschreven.

2.1 De Surinaamse samenleving

‘Wat de mens onderscheidt van andere biologische wezens is zijn culturele prestaties. En die zijn dan weer het resultaat van een heel lang proces van maatschappelijke ontwikkeling. De menselijke eigenschappen, zijn lichamelijke en geestelijke vermogens, zijn smaak, worden gevormd door de samenleving’ aldus Marx (De Jong 1999:57). Dit citaat geeft aan dat de samenleving een belangrijke bijdrage levert aan culturele vorming van het individu. Relevante maatschappelijke ontwikkelingen die zich in de Surinaamse samenleving hebben afgespeeld en wat voor type samenleving het betreft, beschrijf ik onderstaand.

De Surinaamse samenleving is heterogeen qua etniciteit, culturen en religie. Vanaf 1667 toen Suriname een kolonie werd van Nederland, was in dit Zuid-Amerikaanse land de basis gelegd voor een multi-etnische samenleving. Slaven uit West-Afrika en kolonisten uit Nederland en andere delen van Europa deelden tot aan de negentiende eeuw het nationale grondgebied. Een aantal jaren na de afschaffing van de slavernij in Suriname, 1 juli 1863, werden diverse contractarbeiders uit andere landen geworven om de plantages te bewerken (zie McLeod 2002). Hierdoor vormen Hindoestanen, afstammelingen van de vroegere contractarbeiders uit India, na Surinaams-Creolen de tweede grote etnische groep in Suriname. Naast Hindoestanen kwamen ook arbeidsmigranten uit China en Indonesië naar Suriname.

Elke etnische groepering van de hedendaagse Surinaamse samenleving, waaronder ook de Indianen, Boeroes (boeren, witte Surinamers nazaten van Nederlandse kolonisten), Libanezen,

Brazilianen, Joden, Boslandcreolen en Stadscreolen, hebben hun eigen oorsprong en migratiegeschiedenis.

Deze geschiedenis heeft geresulteerd in een reputatie voor Suriname als ‘raciaal paradijs’ waar culturele verscheidenheid als een grote vanzelfsprekendheid wordt gezien (vgl. Gorwicharn 2002:14). Parekh (2000) geeft een interessante beschouwing over type samenlevingen; ‘Monoculturele samenlevingen zijn onderhevig aan de neiging om zich af te sluiten, intolerant te worden, zich te verzetten tegen veranderingen, claustrofobisch en repressief te reageren, en verschillen en afwijkingen te ontmoedigen. Multiculturele samenlevingen zijn daarentegen uit de aard van de confrontatie met andere culturen minder onderhevig aan deze tendensen, zeker niet in een globaliserende wereld waarin contact en openheid intrinsieke kenmerken zijn’ (zie Gorwicharn 2002:8). De vraag is nu wat voor effect het leven in een multiculturele samenleving heeft gehad op Surinaams-Creolen en hun cultuur. Dit wordt in de volgende paragraaf inzichtelijk gemaakt.

2.2 Hybridisering en creolisering

Surinaams-Creolen zijn afstammelingen van de slaven uit West-Afrika. Een andere toepasselijke term om deze groepering te duiden is daarom Afro-Surinamer waarbij evenals bij Afro-Amerikanen wordt verwezen naar de Afrikaanse origine. Naast de Afrikaanse afstamming deelt deze groep nog iets gemeenschappelijks namelijk een verbastering van de Afrikaanse wortels.

De Surinaamse multi-etnische samenleving heeft tot gevolg gehad dat Surinaams-Creolen veel interetnisch contacten onderhiielden, waarvan interetnische relaties het gevolg waren. Dit gegeven is tot op heden kenmerkend, bij tien Surinaamse respondenten kwamen er naast de eigen (verbroken of intacte) relatie interetnische relaties voor (zie ook paragraaf 1.3).

Veel Surinamers zijn van gemengd bloed. Enerzijds stammen zij af van Afrikanen en anderzijds van allerlei verschillende etnische groepen die in Suriname leven of hebben geleefd. Het proces van vermenging was in de 17^e eeuw al gaande ‘ondanks de strikte kleurgrens waren seksuele verhoudingen tussen witte mannen en zwarte vrouwen gebruikelijk’ (Hondius 1999:146).

‘Overall ontstaan culturele identiteiten die niet vaststaan, maar gemengd zijn en in beweging zijn tussen verschillende posities. Deze identiteiten slaan op verschillende culturele tradities tegelijk en zijn het product van “gecompliceerde” kruisingen en culturele mixen die steeds gewoner worden’ (Wester 2003: 13). De Surinaams-Creoolse cultuur behoort tot zo’n cultuur van *hybriditeit*, culturele zuiverheid of etnisch absolutisme is bij deze etnische groep namelijk nihil of niet aanwezig. De veronderstelling dat een ‘hybriditeit-cultuur’ kenmerkend is voor het tijdperk van het postmodernisme - vlg. Hall 1992 - is met het oog op het historisch

perspectief van Creolen onjuist. Het is ontstaan tijdens het proces van globalisering als gevolg van kolonialisme.¹³ Wel klopt het dat bij de tweede generatie Surinamers in Nederland er op een andere wijze sprake is van een 'hybriditeitscultuur'. Surinaamse jongeren creëren hun eigen cultuur, voornamelijk gebaseerd uit elementen van het geboorte- en herkomstland, en onderhandelen hierbij tussen de verschillende identiteiten. Een ander belangrijk deel van Hall (1992) zijn theorie dat wel van toepassing is, is dat 'ze onherroepelijk het product zijn van verschillende met elkaar verbonden geschiedenissen en culturen. Ze behoren op één en dezelfde tijd tot verschillende 'thuisplaatsen' en hebben dus niet één bepaald thuis'. Dit beeld strookt met wat er tijdens de interviews naar voren kwam. Twee respondenten gaven letterlijk aan dat ze (lees: Surinamers van de tweede generatie) *'toch nergens echt thuis zijn'*.

De Surinaams-Creoolse cultuur is niet simpelweg te herleiden tot een combinatie van elementen uit de Afrikaanse cultuur. De vorming van deze cultuur is in werking gesteld als reactie op de slavernij toen verschillende Afrikanen in één nationaal grondgebied gedwongen dienden samen te leven. 'The slaves could only become communities by processes of cultural change. What they unidentifiably shared at the outset was their enslavement; all - or nearly all - else had to be created by them' (Baud 1988:10). Er ontstond een nieuwe cultuur, dit emancipatorische proces van creatieve aanpassing en vernieuwing heet creolisering, een proces dat zich tot op heden afspeelt. De Surinaams-Creoolse cultuur is één van de Afro-Caraïbische culturen die destijds ontstond.

2.3 De etnische identiteit van de Surinaams-Creool

De groep Surinaams-Creolen is zeer gedifferentieerd. Surinaams-Creolen zijn in te delen in twee groeperingen namelijk de stadscreolen en de boslandcreolen. Deze laatste groep stamt af van de destijds gevluchte slaven die in de bossen hun toevlucht zochten. Surinaams-Creolen, kunnen daardoor in drie grote subgroepen worden onderverdeeld:

- Traditionele Afro-Surinamers (boslandcreolen), die een meer traditionele cultuur en manier van leven hebben.
- Wereldburger van Surinaamse afkomst zoekt doorgaans vaker in moeilijke tijden naar meer traditionele cultuuruitingen. Deze groep is internationaal, in Nederland, Amerika en Canada, waar grote groepen Surinamers wonen, aan het ontstaan.
- Westerse Afro-Surinamers, die zich min of meer met behoud van eigen cultuur, meer

---

¹³ Volgens Giddens (2001: 690) is globalisering te definiëren als 'intensivering van wereldwijde sociale relaties die ver uit elkaar liggende plaatsen zo met elkaar verbinden dat lokale gebeurtenissen gevormd worden door gebeurtenissen ver daarvandaan en vice versa'.

aangetrokken voelen tot de internationale of westerse samenleving.

De Surinaams-Creolen in mijn onderzoek zijn te scharen onder laatste twee categorieën. Hun ouders zijn in tegenstelling tot de boslandcreolen die een lange tijd in het binnenland leefden, in de hoofdstad van Suriname - Paramaribo - opgegroeid.

Om achter een deel van de etnische identiteit van de respondent te komen heb ik in mijn onderzoek de vraag gesteld of men zichzelf als 'Nederlander, Surinamer, wereldburger, allochtoon, autochtoon, etnische minderheid, etnische meerderheid, multicultureel burger of iets anders ziet' (zie ook bijlage III; figuur 2.1). De helft van de respondenten ziet zichzelf in elk geval als wereld- of een multiculturele burger. Men licht deze keuze doorgaans toe door aan te geven dat men interesse toont in andere culturen, zich overal en tegelijkertijd nergens thuis te voelen en de gedachte dat men overal denkt te kunnen aarden. Duidelijk is dat in de meeste gevallen meerdere antwoorden worden gegeven. Men is niet eenduidig in de antwoorden en pendelt in het bijzonder tussen het Surinaams en Nederlands zijn zoals ook uit figuur 2.1 blijkt. Vijf van de drie respondenten ziet zichzelf als een Surinamer. Wellicht niet geheel toevallig zijn dit met name degenen uit de verbroken mono-etnische relatie. De etnische identiteit kan in deze relaties worden versterkt. Respondent 3 geeft aan dat ze zichzelf in haar mono-etnische relatie als Surinamer zag en na haar interetnische relatie als mens. Respondent I ziet zichzelf als geïntegreerde Surinamer. De benaming 'Nederlander' geeft men veelal aan vanwege de binding met Nederland door geboorte en/of het socialisatieproces. De context is voor de respondenten bepalend hoe zij zichzelf zien. '*Op vakantie - ook in Suriname - ben ik Nederlander en hier ben ik Surinamer*', aldus respondent III. Het begrip positietoewijzing is hierbij essentieel als verklarende factor. Het gaat hierbij om de mate van systematische toewijzing van de etnisch-culturele positie door de samenleving als geheel of dominante groepen daarin waardoor bepaalde individuen primair als een aparte groep worden beschouwd (zie Van Heelsum 1997:19).

2.4 Eerste en tweede generatie Surinaams-Creolen in Nederland

Surinaams-Creolen bestaan al enige eeuwen in Suriname. In Nederland kan het onderscheid van de eerste generatie worden gemaakt, omdat de ouders van de groep die ik heb onderzocht - de eerste generatie - vanaf de 20^e eeuw Nederland aanded.

De eerste generatie, geboren voor 1 november 1975, is vanaf geboorte Nederlands staatsburgers, echter zij zijn voor een groot deel van hun leven in Suriname gesocialiseerd. Niet alleen als staatsburgers maar ook als cultureel burgers waren zij gericht op de Nederlandse cultuur. Ondanks de multi-etnische bevolkingssamenstelling in Suriname is de eerste generatie

opgegroeid in een sociale context waarbij zij voornamelijk een Nederlands bestuur aan de macht heeft gekend.

De Nederlandse regering had een assimilatiebeleid in werking gesteld, wat er op was gericht om de kolonie zoveel mogelijk te vernederlandsen (zie onder andere Ramsodh 1990: 94-95). Wettelijke en juridische toepassingen zoals bijvoorbeeld de invoering van een rechtsbeding naar Nederlands model in 1869 en de leerplicht in 1876 werden doorgevoerd in het belang van de assimilatie (zie McLeod 2002). Naast deze politieke invloed werden Surinamers vanaf de negentiende eeuw ook op religieus gebied - met behulp van Hernhutters - in het christendom wegwijds gemaakt in het belang van een vreedzame integratie (Oostindie 1997:52 en Baud 1988:12).

Voorgaande feiten hebben een stempel gedrukt op de Surinaams-Creoolse cultuur, voornamelijk op de groepen die zich op de westerse cultuur richtten. In denkbeelden van deze groep klinkt dit verleden door. Distelbrink (1998:29) constateert dat bij het bestuderen van de culturele oriëntatie en identiteit het koloniale verleden niet uit het oog moet worden verloren omdat de relatie tussen Nederland en Suriname hieraan ten grondslag ligt. 'Men verinnerlijkte sterk bepaalde Nederlandse of westerse waarden en de Surinaamse cultuur werd in sommige opzichten laag gewaardeerd' (Distelbrink 1998:29). Gomes (2004) stelt dat godsdiensteducatie enerzijds goed is geweest omdat groepen hierdoor vooruitgang konden boeken, anderzijds diende hiervoor wel een grote prijs te worden betaald; de eigen identiteit. Of Suriname ooit van de Nederlandse stempel afkomt betwijfelt Gomes; 'het is een onderdeel van onze identiteit geworden of we dat nu willen of niet' (Jones 2004:53). Antropoloog Baud (1988:9) stelt daarom dat 'de historisch ongelijke relatie tussen de Afro-Amerikaanse en de blanke, Europese bevolking het beginpunt moet zijn van elke analyse van de Afro-Amerikaanse cultuur. Niet alleen in het Caraïbische gebied, maar ook in Europa zelf oefent die relatie nog steeds haar invloed uit'. Hoe zich dit exact manifesteert leest u in de volgende paragrafen.

2.5 Culturele factoren, ontwikkelingen en veranderingen

De Surinaams-Creoolse cultuur is te ontleden in tal van culturele factoren. Veel van de factoren werden inzichtelijk bij de gesprekken over de opvoeding. Hier begin ik dan ook mee.

2.5.1 Matrifocale gezinsstructuur

Op de vraag door wie de respondenten en hun ex-partners zijn opgevoed wordt de eerste culturele factor duidelijk. Elf van de veertien Surinaamse respondenten hebben gescheiden ouders. Eén van deze respondenten gaf aan te zijn opgevoed door de vader, de overige tien respondenten zijn allen

door een vrouw, namelijk door hun moeders of in een enkel geval hun oma, opgevoed. Eén of meerdere vrouwen aan het hoofd van het gezin is kenmerkend voor de matrifocale gezinsstructuur die in de Afro-Caraïbische cultuur voorkomt. Het concubinaat en de bezoekrelatie zijn naast het huwelijk de veelvoorkomende relatievormen bij Surinaams-Creolen. Het concubinaat is vergelijkbaar met het samenwonen zoals dat in Nederland eveneens bekend is. De bezoekrelatie is vergelijkbaar met de LAT-relatie. Zowel bij het concubinaat als bij de bezoekrelatie is het niet vanzelfsprekend dat de man als opvoeder en kostwinner optreedt. Het contact tussen moeders en andere vrouwelijke familieleden is intensief onder meer omdat zij van oudsher als achterban fungeerden voor de opvoeding van de kinderen. Vaders, indien zij aanwezig betrokken waren bij de opvoeding, en andere mannelijke familieleden hadden meer een gezagshebbende rol.

Bij deze manier van samenleven tussen partners kwamen in vele gevallen ook kinderen voort. Zowel de man, als vrouw heeft dan wel afzonderlijk en/of gezamenlijk kinderen. Over de exacte oorsprong van dit type gezinsstructuur wordt theoretisch nog gespeculeerd. Enerzijds verwijzen - vooral buitenstaanders van de Surinaamse etnische groep - naar de gelijkenis met familiesystemen in West-Afrika. Anderzijds wordt de ontwrichting van het gezinsleven toegeschreven aan de aanpassing van de ongunstige leefomstandigheden tijdens de slavernij (Distelbrink 1998:18). De ongunstige leefomstandigheden waar naar verwezen wordt laten zich concreet vertalen in het feit dat het huwelijk pas na 1863 voor Surinaams-Creolen toegankelijk werd. Door de ongewijzigde slechte economische omstandigheden had het huwelijk na deze tijd geen eerste prioriteit en konden mannen hun rol als kostwinner niet vervullen. Bovendien werkten veel mannen ver van hun gezin wat de stabiliteit van de relatie in het geding bracht.

Na bijna anderhalve eeuw is het matrifocale systeem nog zichtbaar en zelfs kenmerkend bij Afro-Surinamers maar ook bij andere Creolen. Het wordt beschouwd als een praktisch gegroeid patroon - en geen bewuste keuze of een ideaal - dat van generatie op generatie wordt overgedragen. Bij de Creoolse bevolking heeft dit type gezinsstructuur een vertrouwd beeld en fungeert het als voorbeeldfunctie. Creoolse vrouwen worden hierdoor al generaties lang voorbereidt op mogelijk alleenstaand moederschap, absolute zelfstandigheid en emancipatie. 'Je diploma is je man' is een welbekende uitspraak die vier vrouwelijke respondenten hebben genoemd als leerpunt uit hun opvoeding. Onafhankelijk zijn van een man en het behalen van een gedegen opleiding is concreet de boodschap. Ongehuwd of alleenstaand moederschap wordt door de heersende matrifocaliteit vanuit cultureel oogpunt niet geïdentificeerd.

De wens van Surinaams-Creolen om het patroon van het matrifocale systeem te doorbreken wordt tot op zekere hoogte gerealiseerd. Dit is te merken aan de afname van het aantal éénoudergezinnen (Terpstra 2002).

De Amerikaanse socioloog Wilson (1996) ondervond tijdens zijn onderzoek naar de samenhang tussen cultuur en klasse in de *inner city getho* een aantal noemenswaardige bevindingen. Aangaande ongehuwd partnerschap en éénoudergezinnen vertoonden Afro-Amerikanen een dusdanig afwijkend patroon waardoor klasse in zijn onderzoek niet als variabele voldeed om tot een verklaring te komen. Hij verdiepte zich hierdoor in de culturele factoren, te lezen in de onderstaande citaten:

‘The family norms and the behavior in innercity black neighbourhoods stand in sharp contrast. The husband-wife relation is only weakly supported. Innercity black woman routinely say that they distrust men and feel strongly that black men lack dedication to their families. They argue that black males are hopeless as either husbands or fathers and that more of there is spent on the street than at home. There is a widespread feeling among women in the inner city that black males have relationships with more than one female at a time’ (Wilson 1996: 97).

‘Whereas women blame men for the poor gender relations, men maintain that it is the women who are troublesome. The men complain that it is not easy to deal with the women’s suspicions about their behavior and intentions. They also feel that women are especially attracted by material resources and that it is therefore difficult to find women who are supportive of partners with a low living standard’ (Wilson 1996: 99).

Deze onderzoeksresultaten zijn in overeenstemming met wat er tijdens mijn interviews door de respondenten is aangehaald. Het citaat bevat culturele factoren die representatief zijn voor de Surinaams-Creoolse cultuur. Eén van de vier Surinaamse mannen vond Surinaamse vrouwen instabiele levenspartners. Respondent V zegt: *‘Dat drukdoenerij over vreemdgaan, alsof elke zwarte man zijn vrouw bedriegt en ”players for life” zijn (rokkenjagers voor het leven), daar heb ik dus gewoon geen zin in. Ze zijn mij net iets te fel’*. In hoofdstuk 4 wordt de visie van de Surinaamse vrouwen belicht.

2.5.2 Opvoeding

In de opvoeding worden duidelijke regels op een strakke en disciplinerende wijze meegegeven. Zo noemen alle Surinaamse respondenten één trefwoord namelijk respect.

Niet in de laatste plaats wordt dit door de Nederlandse respondenten in de interviews over hun vroegere of huidige partners eveneens aangehaald als kenmerkend van de Surinaamse cultuur. Respect staat gelijk aan absoluut respect wat gehoorzaamheid, niet tutoyeren, met twee woorden spreken, beleefd zijn tegen ouderen en tegen je ouders inhoudt. Distelbrink (1998) die de opvoeding in Surinaams-Creoolse gezinnen bestudeerde constateert hetzelfde.

Ruim twee derde van de respondenten geeft daarom ook aan een strenge opvoeding te hebben genoten waarbij regelmatige disciplineren op fysieke wijze een belangrijk onderwerp van gesprek was. Dit type opvoeding werd dan gekenmerkt als ‘Surinaams’. Degenen die hun genoten opvoeding niet op die wijze typeerde gaven aan dat hun ouders het opvoeden bewust anders wilden doen dan hoe zij dat hadden meegemaakt.

Het tonen van respect in de opvoeding dient zich te uiten in ontzag van het kind naar de ouder toe. De strikte scheidslijnen tussen gezag en ontzag en de manier van disciplineren zijn duidelijk aanwezig in de opvoeding. De respondenten geven aan dat er een duidelijk hiërarchisch verschil is tussen ouder en kind. Horen, zien en zwijgen als volwassenen met elkaar praten werd duidelijk aan kinderen overgebracht, vertellen vijf Surinaamse respondenten. Het feit dat kinderen niet alles hoeven te weten en de mogelijkheid om taboes in stand te houden hangt hiermee samen. De communicatie werd hierdoor geslotener, dan de manier zoals men dat in Nederland kent. De vraag ‘waarom?’ werd van kinderen niet geduld en als brutaal gezien. Vier Surinaamse respondenten benoemen dit gegeven tijdens het interview betreffende de opvoeding. Ondanks de vrij strenge opvoedingsstijl die inhoudelijk varieert van strikt tot redelijk vrij maar wel met duidelijke beleefdheidsvormen en regels zijn de ouder-kind relaties veranderd (vgl. Distelbrink 1998:49).

2.5.3 Kleur

Tijdens de koloniale tijd was de basis voor racisme onomkeerbaar gelegd waardoor Surinaamse migranten zijn opgegroeid met een sterk vanzelfsprekend hiërarchisch kleurbesef (zie ook Giddens 2001:253). Dit besef werkte door in de normen ten aanzien van de partnerkeuze. ‘Hoe blanker men was, hoe meer kansen in het maatschappelijke leven men had’ (vgl. Hondius 1999:236). ‘*Opo yu kluro*’ of ‘*Likti yu kloru*’ wat wil zeggen ‘open je kleur, verhef je kleur, verbeter je kleur, maak je kleur lichter’ was de boodschap die Surinamers soms expliciet vaker impliciet te horen kregen (Hondius 2001:237). Hondius (1999 en 2001) verbindt aan deze bevindingen de veronderstelling dat Nederlandse partners vanuit deze gedachten in principe weinig weerstand zullen ondervinden. Dit strookt in grote lijnen met de onderzoeksresultaten, in hoofdstuk 4 maak ik dit aan de hand van citaten inzichtelijk.

Het tweede punt wat uit het kleurbesef is voortgekomen is de les tijdens de opvoeding die bij zeven respondenten expliciet werd benoemd. De respondenten dienden kleur te compenseren met prestaties, *‘doe je best want je hebt je kleur niet mee’*, *‘zorg ervoor dat je kleur niet opvalt maar je prestaties’*, *‘je moet twee keer zo hard je best doen’* en dergelijke boodschappen werden er letterlijk in de opvoeding meegegeven.

2.5.4 Hygiëne

Hygiënische waarden blijken belangrijk te zijn in de Surinaamse cultuur. Meer dan eens wordt in mijn onderzoek door de tweede generatie aangehaald dat de Surinaamse cultuur ‘schoon’ is. Lichamelijke verzorging over het algemeen en in het bijzonder bij de vrouw staat centraal. Het op de hand wassen van eigen ondergoed wordt meer dan eens benoemd. Tijdens mijn interviews komen dergelijke gedetailleerde aspecten aan de orde waardoor duidelijk wordt dat beoogde kleine details een grote waarde kunnen hebben. De seksespecifieke culturele factoren en de waarde die men eraan hecht, hangen samen met traditionele waarden gestoeld op (*winti*)religie waarbinnen menstruatie van vrouwen wordt geassocieerd met onreinheid. Er zijn diverse culturele factoren betreffende vrouwen in hun ‘periode’. Zo blijkt het cultureel niet altijd toegestaan om het eten van een vrouw die menstrueert te nuttigen.

Twee keer baden per dag, het poetsen van de tanden en tong zijn zowel voor de man als de vrouw belangrijke zaken. Zeven van mijn Surinaamse respondenten hebben dit aangehaald. Daarnaast wijst men op een strikte scheiding van badkamer- en toiletaangelegenheden; zoals na toiletgebruik slechts de handen wassen in de toiletruimte en niet in de keuken. Ook de huishoudelijke aangelegenheden lijken aan details onderhevig. Zo geeft de meerderheid van de respondenten aan het een vereiste te vinden dat men de schoenen uit doet in huis. Het omspoelen van het servies - ook als het net gewassen is - alvorens het te gebruiken is ook een huishoudelijke regel waar drie respondenten tijdens de interviews naar verwijzen. Distelbrink (1998:37) verwijst in haar onderzoek naar een praktische oorzaak van de reinheid, namelijk het tropische klimaat in Suriname dat een intensievere verzorging vereist. Toch blijken de geboren en getogen Nederlandse Surinamers in mijn onderzoek deze normen en waarden ook te hanteren, waardoor het tot op heden tot cultureel kapitaal van de etnische groepering behoort.

2.5.5 Collectivisme en individualisme

De betekenis van familie wordt in vergelijking met Nederlandse begrippen breed opgevat. Familieleden uit de tweede en derde lijn staan op gelijke voet als eerste graad familieleden. Vrienden en kennissen van de familie worden door kinderen niet aangesproken met meneer of mevrouw maar met tante of oom. Maar ook in de samenleving klinkt het familiale gevoel door,

zo vertelt respondent III dat ook de Chinese winkelier in Suriname wordt aangesproken met '*omu Sneisi*' (Chinese oom). '*Dit is gewoon een uiting van saamhorigheid*', aldus de respondent (zie hiervoor ook Blanker & Dubbelman 2005:147).

Psychosociale steun vanuit het informele netwerk zoals familie, vrienden en kennissen stond in Suriname in een hoog vaandel. In Nederland is dit, mede door het individualiseringsproces, steeds minder kenmerkend. Toch komt het klaarstaan voor elkaar duidelijk als waarde naar voren.

Collectivisme klinkt bij Surinaams-Creolen door in het familiale aspect waar dertien respondenten tijdens de interviews over spreken. Hierdoor wordt de Surinaams-Creoolse cultuur vele malen tijdens interviews gekenmerkt als 'warm, open, spontaan, gastvrij en gezellig'; iedereen is onvoorwaardelijk welkom en hoort erbij, aldus de respondenten. Het gezellige samenzijn - omdat '*Surinamers familiemensen zijn*' - wordt door de respondenten onderstreept. Tevens wordt hierbij een belangrijk onderdeel van het samenzijn aangehaald namelijk; 'genieten en lekker eten'. Voor individuen, afkomstig uit een collectivistisch georiënteerde cultuur, zullen culturele factoren verbonden aan familie en religie een belangrijkere betekenis hebben dan bij individuen afkomstig uit een individualistische cultuur. Voornamelijk op feestdagen vinden Surinamers het van belang dit gezamenlijk te vieren. Zo blijkt uit onderzoek van Demos (2004) dat bijna 80 procent van de Surinamers het nieuwe jaar samen met familieleden inluidt. Ook de respondenten in mijn onderzoek geven aan dit belangrijk te vinden. Dit aspect van de Surinaamse cultuur lijkt vooral in Nederland te zijn gemixt met Latijns-Amerikaanse en westerse normen en waarden. De Surinaamse cultuur is evenmin puur collectivistisch als individualistisch ingesteld. Typisch collectivistisch is het niet vanwege het ontbreken van een hoge mate van groepsidentificatie. De lagere mate van groepsidentificatie wordt tijdens de interviews duidelijk als bezwaarlijk aspect onder Surinaams-Creolen aangehaald. Een vijftal respondenten benoemt de onderlinge afgunst, het gebrek aan broederschap en aan etnische trots specifiek als een gemis binnen de etnische gemeenschap.

Sociale cohesie blijkt bij Surinaams-Creolen in het familiale aspect van de cultuur wel aanwezig maar niet zodanig dat het de etnische groep strikt bindt noch zorgt voor een oriëntatie op de eigen etnische leden. Sociale controle kreeg door deze mate van cohesie wel draagvlak. Een enkele respondent brengt dit ter sprake tijdens de interviews. De gemeenschap, familie in Suriname, de docenten en kennissen dragen een steentje bij aan de opvoeding van een kind. Deze taak werd dan ook letterlijk genomen. Respondent IV vertelt eerst te zijn gestraft door zijn tante, zijn neef en vervolgens door zijn moeder. De mate van een dergelijke betrokkenheid of bemoeienis van anderen bij de opvoeding hangt van diverse factoren af zoals bijvoorbeeld

geografische afstand in Nederland en individualisme. Twee andere respondenten gaven soortgelijke voorbeelden.

Individueen afkomstig uit een minder prestatiegerichte en welvaartmaatschappij - hetgeen Suriname is - zijn mogelijk meer gericht op de persoon dan op prestaties. Durkheim stelt vanuit dit gegeven de theorie dat in een sterk materialistisch ingestelde wereld men wordt afgericht op het hebben in plaats van op het zijn (De Jong 1997: 58). De vraag 'wie is je vader en wie is je moeder?', is meer van belang binnen de heersende Surinaamse cultuur dan de vraag naar het beroep. Dit punt is kenmerkend voor de eerste generatie die in Suriname geboren is. Vanwege de heersende sociale cohesie - en kleinere geografische afstanden in Suriname - is de gemeenschap kleiner en vaak op zijn minst via-via bekend. Evenals de ondervraging over de familie blijkt ook dit laatste punt uit de interviews. Als ik aan respondent 3 vraag wat ze positief vond aan haar interetnische relatie antwoordde zij; '*hij kan tenminste niet mijn neef zijn*'.

2.5.6 Taal

'*Sranantongo*' letterlijk vertaald 'Surinaamse tong(val)' is de taal van de Surinaams-Creolen. Dit is het product uit het verleden toen de Afrikaanse slaven nog niet met elkaar konden communiceren omdat ze geen gemeenschappelijke taal hadden. '*Sranantongo*' is een mengelmoes van diverse talen; verschillende Afrikaanse talen, Portugees, Engels en Nederlands (zie Van Binnendijk, Faber e.a 1992:123). Onder de ontstane Creooltaal heeft zich een splitsing voorgedaan in talen die bij een heel aandachtig oor of studie overeenkomsten vertonen maar praktisch van elkaar verschillen.

Nederlands was en is tot op heden de voertaal in Suriname omdat '*Sranantongo*' niet is gestandaardiseerd en in literair opzicht in experimentele fase verkeert.¹⁴ Op school wordt hierdoor tot op heden in het Nederlands onderwezen. '*Sranantongo*' wordt bijna uitsluitend mondeling gebruikt en kan een volkstaal worden genoemd. In de samenleving wordt het Nederlands - in min of meer officiële en formele gelegenheden - en '*Sranantongo*' door de meerderheid van de bevolking beheerst en naast en door elkaar gebruikt. Er is sprake van individuele veeltaligheid omdat naast deze twee talen in het openbare leven ook de oorspronkelijke talen van de verschillende etnische groepen in Suriname worden gesproken. Voor Surinamers is daarom van oudsher normaal om vele talen te spreken en/of te begrijpen (Van Binnendijk, Faber e.a 1992).

In het verleden mocht: '*Sranantongo*' niet met kinderen worden gesproken. Dit culturele erfgoed is tot op heden niet volledig bijgesteld waardoor dialogen in '*Sranantongo*' door volwassenen met jongeren nog steeds minimaal worden gevoerd.

---

¹⁴ Het eerste Surinaamse woordenboek is in april 2005 verschenen (Blanker & Dubbelman 2005: 7).

De kinderen antwoorden net als vanouds doorgaans in het Nederlands terug. De code-uitwisseling, het overgaan van de ene taal naar de andere binnen één zin, gebeurt ook tijdens de interviews. De respondenten drukken zich overwegend in de Nederlandse taal uit maar gebruiken maar in de Nederlandse zinnen enkele Surinaamse woorden, zoals uit de citaten in hoofdstuk 4 zal blijken. Het zijn overigens veelal woorden - zoals bijvoorbeeld *'doekoe'* (geld) - die op 15 oktober 2005 in het nieuwe Groene Boekje aan de woordenlijst van de Nederlandse taal zijn toegevoegd omdat ze ook in het Nederlands taalgebruik voorkomen, wat met name bij de jeugd van tegenwoordig merbaar is.

2.5.7 Verbale en non-verbale communicatie

Surinaams-Creolen drukken zich meer dan eens expressief uit, wat volstaat met fysieke aanduidingen en zichtbare emotie, ook wel temperament te noemen. Er zit duidelijk veel kracht in de lichaamstaal. Slechts een *'sker' ai'* (een schuin vernederende blik) of *'pir' ai'* (waarschuwend oog) van iemand is vaak voldoende om een boodschap over te brengen. Veelal wordt dit in de opvoeding gehanteerd om zo aan kinderen duidelijk te maken dat iets niet wordt geduld, zoals mijn respondenten tevens vertelden. Overigens wordt het buiten de opvoeding om ook door volwassenen onderling gebruikt. Ditzelfde geldt voor een *'tyuri'*, wat valt te omschrijven als een soort tjilpend geluid. Dit korte en bondige geluid maakt men onder meer als blijk van irritatie, afkeer, ongenoegen en dergelijke. Dit gebeurt meestal zonder enige tekst of uitleg. Deze communicatie-uitingen zijn dus cultureel geladen. Bijna stilzwijgend wordt er veel 'gezegd'. Hetgeen wel in woorden wordt uitgedrukt kan soms op gebiedende wijs gebeuren. Dit kan als bevelend of dominant worden geïnterpreteerd maar is niet altijd de intentie van de boodschapoverdrager. De zinnen in het *'Sranantongo'* zijn vrij kort en direct waardoor manier van communiceren ten opzichte van de Nederlandse communicatiewijze vrij hard kan overkomen (zie ook Distelbrink 1998:48). De tweede generatie lijkt zich niet of sporadisch op deze manier uit te drukken. Twee respondenten geven aan dat de Surinaamse ex-partners zich op een traditionele manier uitte.¹⁵ Dit onderzoeksresultaat hangt samen met het feit dat de tweede

---

¹⁵ De manier waarop de Surinaams-Creoolse ex-partner zich uitdrukte en de indruk die dit maakte bleek bij respondent I dominant, onvriendelijk, bevelend en arrogant te zijn. Ze typeerde dit als Surinaams, dit werd extra benadrukt door de Surinaamse scheldwoorden die hij gebruikte. Ook respondent IV was ontevreden over de communicatiewijze van haar ex-partner. Communicatief vond ze hem dominant, onvriendelijk, afstandelijk maar wel beleefd. Alle andere respondenten oordeelden dat hun ex-partners en partners deskundig, betrouwbaar, vriendelijk, de tijd hadden en persoonlijk overkwamen. Boodschappen werden in plaats van bevelend, vragend, verzoekend en informerend aan elkaar overgebracht.

generatie zich in sterkere mate dan de eerste generatie oriënteert op de Nederlandse manier van communiceren.

2.5.8 Regelmaat en op tijd komen

Regelmaat is van oorsprong geen centrale opvoedingswaarde in de Surinaamse gezinnen. Tijd is minder van belang dan ordehandhaving zoals men dat in de westerse cultuur hanteert. Op tijd komen is niet iets waar je respect mee betuigt. In sociale sferen is juist de vrijblijvendheid in de omgang met tijd wat de Surinaams-Creool van huis uit eigen heeft gemaakt. Een relaxte levenshouding - zoals de respondenten dit benoemen - betreffende tijd en regelmaat past Surinaams-Creolen beter, hetgeen overigens een Zuid-Amerikaanse mentaliteit is. Dit uit zich in de veelvoorkomende praktijk dat gezinsleden, familie en bekenden onverwacht langskomen en onaangekondigd mee-eten.

In Nederland is de omgang met de tijd veranderd. In formele sferen geven de respondenten aan strikter met tijd en regelmaat om te gaan omdat het zo hoort in de maatschappij en je er verder door kunt komen. In de sociale sfeer is men nog steeds flexibel met regelmaat en blijft men de zogenoemde 'Surinaamse tijd' hanteren. De respondenten in mijn onderzoek maken een duidelijk onderscheid tussen belangrijke zaken waar tijd, regelmaat en orde aan dient te worden verbonden.

2.5.9 Religie

Naast de etnische, culturele diversiteit is de religieuze verscheidenheid in Suriname groot. Surinaams-Creolen zijn overwegend christelijk. Zoals eerder benoemd werden christelijke normen en waarden in de koloniale tijd aan hen overgedragen. Naast deze religie kennen Surinaams-Creolen ook *winti* als religie. Van oorsprong diende het Christelijke geloof te overheersen waardoor sommige Surinaams-Creolen *winti* als religie verwerpen. In de *wintireligie* staan namelijk verering van een God, hogere machten, voorouder- en natuurverering en niet in de laatste plaats Afrikaanse tradities centraal. Het is een religie die teruggaat naar oude Afrikaanse tradities en denkbeelden over leven en dood waar expressieve en ritmische elementen inbegrepen zijn. Dans, zang, muziek en uitbundigheid zijn culturele factoren die in deze religie zitten inbegrepen maar doorgaans ook wel worden gebruikt om het culturele gedrag van Surinamers mee aan te duiden. Enkele principes van de *wintireligie* zijn simpelweg te vergelijken met die van de New Age beweging. Onder Surinaams-(stads)Creolen wordt deze religie niet volledig zichtbaar gehangen. Stadscreolen combineren christelijke tradities met eigen invullingen uit de *wintireligie* en benoemen die rituelen vaak niet als *winti*. Dit was tevens het geval bij mijn

respondenten. Bij boslandcreolen is *wintireligie* in de tradities heel nadrukkelijk aanwezig. Naast de directe religie is de *winticultus* daarom bij de onderzoeksdoelgroep meer van belang.

Het betreft namelijk gewoonten, rituelen en gebruiken die men naleeft afkomstig uit de *wintireligie*. Op de vraag welke gewoonten, rituelen of gebruiken men hanteerde, kwam het volgende tijdens de interviews naar voren:

- een 'wasi', een ritueel kruidenbad; met oud- en nieuwjaar of om je 'yeye' - je geest of ziel - te verwennen (zie Blanker en Dubbeldam 2005:218);
- het branden van wierrook ter inwijding en zegening van een nieuwe woning;
- het branden van kaarsen tijdens gedenkdagen;
- niet fluiten in huis als het donker is;
- na twaalf uur het huis achterste voren betreden;
- niet over iemand heen stappen;
- blauwsel - blauwe vloeistof - zetten en *orgrai speldje* voor baby's beide zijn afweermiddelen tegen boze ogen;
- op Goede vrijdag geen vlees eten.

Voorgaande culturele factoren baseren zich op spirituele en irrationele gedachten waarbij verweer of bescherming tegen het kwade, of het afroepen van positieve en goede krachten centraal staat (Distelbrink 1998: 121). Culturele factoren die ik eerder bij de hygiënische waarden heb beschreven waarbij met name de sekseverdeling van belang is, kunnen ook onder dit rijtje worden geschaard. Belangrijk om te weten is dat er geen verplicht verband bestaat tussen de culturele gewoonten of gebruiken, men gebruikt ze dan ook afzonderlijk van elkaar. Niet elke respondent hield zich bezig met alle culturele gewoonten. Respondent III meent het niet-verplichtende karakter, dat zij de Surinaamse cultuur toekent, te waarderen. Hierdoor verdiept ze zich pas in cultuur als ze er behoefte aan heeft. Twee andere respondenten belichtten eveneens de vrijblijvendheid van culturele oriëntatie als kenmerk binnen de Surinaams-Creoolse cultuur.

2.5.10 Denkbeeld

Naast alle eerdergenoemde culturele factoren noem ik nog een aantal andere zaken die door de respondenten zijn benoemd. Zwart-wit denken - heeft hier niet te maken met kleur maar met conservatisme - wordt in totaal drie keer genoemd. Er blijkt een bepaalde vasthoudendheid te zijn aan waarden en normen die vanouds zijn meegegeven zonder dat er enige rationale argumentatie mee gepaard gaat. Respondent II geeft een voorbeeld van zo'n denkbeeld: iets voor je 'yeye' - je geest of ziel - kopen, ze werpt een kritische blik en zegt 'ik vind het een beetje onzin als je iets

voor je “yeye” moet kopen om zo vervolgens je rekeningen niet te kunnen betalen’. Een andere respondent III geeft aan dat dromen en hun betekenis doorgaans een hoge waarde hebben, wat ook terug te vinden is in literatuur van Stephen (2000).

Tevens zegt zij dat de cultuur zich ook op andere spirituele bronnen berust. Ze geeft hierbij aan dat de functie van de ‘*bonuman*’ - tovenaars; heks - (Blanker & Dubbelman 2005:52) ook belangrijk is, ‘*als hij bijvoorbeeld zegt dat iemand niet goed voor je is dan spreek je dat niet makkelijk tegen of zet het je in elk geval goed aan het denken*’. Bij dit culturele aspect dient men niet te vergeten dat in de Surinaamse cultuur taboe een belangrijk goed was, dit is in Nederland steeds minder kenmerkend voor Surinaams-Creolen. De vraag ‘waarom’ diende ook aangaande culturele overdracht weinig te worden gesteld. Zo zegt respondent 2 dat ‘*als je vroeg “waarom” dan zeiden ze: “doe het dan ga je zien!”*’. *Natuurlijk deed je het dan niet omdat je dan bang was*’. Dit culturele gedrag heeft draagvlak geboden aan cultureel erfgoed dat niet altijd even doorgrond is. De tweede generatie in Nederland, die waaromvragen als vanzelfsprekend ziet, onderwerpt het culturele erfgoed zoals zwart-wit denken aan een kritische analyse waardoor denkbeelden worden genuanceerd.

2.6 Surinaamse cultuur in een notendop

Voorgaand heb ik op analytische wijze bepaalde aspecten van de Surinaamse cultuur beschreven. In deze paragraaf zal ik de culturele factoren clusteren. Resumerend zet ik de essentiële culturele elementen op een rijtje.

2.6.1 Belangrijke elementen van de Surinaamse culturele factoren

Openheid; onvoorwaardelijke toegang tot de etnische groep en multi-culturalistische instelling.
Collectivisme; saamhorigheid, spontaniteit, gezelligheid, gastvrij- en gulheid en familiale houding.

Tijd, orde en regelmaat; genieten van het leven heeft een centrale plaats waardoor een relaxte houding aangaande tijd, orde en regelmaat wordt afgestemd op het belang van zaken. Aan informele aangelegenheden wordt stiptheid omtrent de drie waarden minimaal verbonden.

Verwesterlijking van de cultuur; vermenging van Nederlandse en Surinaamse normen en waarden vanwege het koloniale verleden. Lage groepsidentiteit, niet verplichtend karakter van culturele factoren, cultuurrelativistische instelling en flexibiliteit betreffende eigen cultuur.

Opvoeding; van uiterst streng tot vrij maar wel met strikte regels. Respect, gehoorzaam- en beleefdheid en hygiënische normen en waarden zijn kenmerkend in de Surinaamse opvoeding. Men is zich vanwege sterk kleurbesef zelf bewust van de minderheidspositie of heeft dit

meegekregen, maatschappelijk presenteren om het accent op kleur te verleggen door conformisme, integratie of assimilatie wordt gestimuleerd en vaak ook bewust of onbewust nagestreefd.

Matrifocale gezinsstructuur; hoog aantal ontwrichte relaties, gemiddeld lage huwelijkstoetreding, veel geëmancipeerde alleenstaande moeders, afwezige vaders en onvoldoende voorbeeldfuncties en rolmodellen binnen de eigen etnische gemeenschap.

Communicatie; kort en krachtige manieren om non-verbaal te kunnen communiceren. Verbaal uitmen zich ook niet altijd even uitgebreid. Een schaarste aan uitleg onder meer vanwege taboes. Volledige dialogen worden niet altijd nagestreefd.

Religie; accent op het Christendom maar tevens het behoud van *wintireligie* of in elk geval cultuur. Expressie, temperament, ritme, irrationaliteit en spiritualiteit zijn daarom typerend voor het culturele gedrag.

2.7 Conclusie

De Surinaams-Creoolse cultuur is één van de culturen die behoort tot een ‘hybriditeit-cultuur’. Als gevolg van kolonialisme is in deze cultuur maar ook bij andere Afro-Caraïbische culturen, het proces van hybridisering en creolisering in werking gesteld. Deze processen spelen zich tot op heden af en zijn van belang om de Surinaams-Creolen als etnische groep te kunnen analyseren. Het cultuurrelativisme is kenmerkend voor deze etnische groepering en staat in relatie tot de historische achtergrond. Bij Surinaams-Creolen is culturele zuiverheid en etnisch absolutisme nihil omdat de etnische groepering door vermenging met verschillende bevolkingsgroepen in de 17^e eeuw in Suriname is ontstaan. Om deze Creoolse cultuur te begrijpen dient in de analyse de geschiedenis als verklarende factor te worden betrokken. Er kan namelijk niet simpelweg worden gekeken naar verschillende Afrikaanse culturen omdat de vele elementen binnen de Surinaams-Creoolse cultuur als reactie op de slavernij tot stand zijn gekomen. De Afrikaanse origine is hetgeen Surinaams-Creolen gezamenlijk kenmerkt.

Eerdere constatering en conclusies uit wetenschappelijke bronnen waaronder die van Distelbrink (1998), Hondius (1999 en 2001), Jones (2004), Mc Loed (2002), Terpstra (2002), Van Heelsum (1997) en Wester (2003) zijn in grote lijnen overeenkomstig met hetgeen de respondenten in de interviews als kenmerkend voor de Surinaams-Creoolse cultuur aangaven. Enkele keren zijn in dit hoofdstuk onderzoekresultaten weergegeven om de beleving van cultuur door de respondenten duidelijk te maken. Gebleken is dat de Surinaams-Creoolse tweede generatie de Surinaamse cultuur ten opzichte van de Nederlandse cultuur relativeert. De maakbaarheid en veranderlijkheid dient naast alle zogenoemde typische Surinaamse kenmerken

die in voorgaand paragraaf 2.6.1 zijn beschreven als belangrijke kanttekening te worden meegenomen.

In het volgende hoofdstuk wordt evenals in dit hoofdstuk naar een ordening aan kenmerkende Nederlandse culturele factoren toegewerkt zodat er in hoofdstuk 4 inzicht kan worden geboden in de beleving van de Nederlandse cultuur ten opzichte van de Surinaams-Creoolse en vice versa.

Hoofdstuk 3

De Nederlandse cultuur

Inleiding

In dit hoofdstuk ga ik in op een aantal kenmerken van de Nederlandse cultuur. Net als in het voorgaande hoofdstuk dreigt hierbij het gevaar van stereotypering en culturele reïficatie. Omdat de Nederlandse cultuur an sich minder sterk centraal stond in de interviews, zal ik in dit hoofdstuk minder gebruik maken van de interviews met respondenten. De confrontatie tussen culturele kenmerken van Surinaams-Creoolse partners komt naar voren in hoofdstuk 4. Dit hoofdstuk geeft vooral een ideaaltypische schets van een aantal kenmerken van de Nederlandse cultuur. Evenals in het vorige hoofdstuk worden de kenmerkende culturele factoren in de voorlaatste paragraaf van samenvattend beschreven. De conclusie bevat een beknopte weergave van belangrijkste aspecten van het hoofdstuk

3.1 De Nederlandse samenleving

De Nederlandse samenleving verdient in de twintigste eeuw verre van de status ‘raciaal paradijs’. Als je de woorden van Paul Scheffer (2000) dient te geloven kan het eerder een ‘multicultureel drama’ worden genoemd. Beleidsmakers, onderzoekers, politieke leiders, de media en niet in de laatste plaats de bevolking hebben allen aandacht voor de problematische aspecten van het zogenaamde ‘multiculturalisme’.

Nederland is sinds de achttiende eeuw steeds meer heterogeen qua etnische bevolking geworden. Vanaf de jaren vijftig kwam de eerste stroming West-Europeanen en Indonesiërs. Tien jaar later volgde een massale toestroom van toenmalige arbeidsmigranten uit Turkije en Marokko. Omstreeks diezelfde periode arriveerden ook grote getallen Nederlands staatsburgers uit de Nederlandse Antillen en Suriname. Tegenwoordig behoren deze groepen tot klassieke etnische groeperingen omdat na hen nog andere groepen van uiteenlopende nationaliteiten naar Nederland immigrerden. Toch is de term multiculturele samenleving niet van toepassing op Nederland (zie onder andere Entzinger 2002). Het is alleen multicultureel in die zin dat er mensen met verschillende culturele achtergronden in Nederland wonen. Een multiculturele samenleving suggereert echter meer, namelijk dat de samenleving opgebouwd is uit verschillende segmenten die qua cultuur veel van elkaar verschillen en waarbij deze segmenten een gelijke positie in de samenleving hebben. Dit is in Nederland niet het geval, hier is de positie van Nederlanders dominant. ‘Zo mogen voetballers met een niet-Nederlandse herkomst in de beste clubs spelen, maar in de besturen van de clubs zijn ze niet aanwezig’ (Gorwicharn 2002:16).

Dit komt niet alleen doordat Nederlanders qua aantal een meerderheid vormen, maar ook doordat deze groep een overheersende positie binnen alle belangrijke machtsstructuren heeft (Wester 2003:7). Deze huidige stand van zaken kent zijn oorsprong vanuit het verleden die met de Nederlandse culturele factoren verbonden zijn.

3.2 Culturele factoren, ontwikkelingen en veranderingen

3.2.1 Verzuiling

Zuilvervorming is vooral een fenomeen van de negentiende- en twintigste eeuw. Nederland heeft tot aan 1960 een sterk verzuild karakter. De zuilen waren maatschappelijke organisaties - die zich vooral op het maatschappelijke middenveld begaven - georganiseerd langs lijnen van geloofsovertuiging. De religieuze instituties zorgden voor een cultuur van gegeneraliseerde religieuze en morele opvattingen (Trommel en Van der Veen 1999:30-31). Bovenal stonden de zuilen voor ordening in de samenleving. Pluriformiteit in de samenleving als één geheel werd tegengegaan door classificaties van groepen, individuen geselecteerd op religie, sociaal-politieke overtuiging, klasse en stand. Als ware ontstonden hierdoor samenlevingen in de samenleving. Het kenmerk in deze tijd was volgens Schuyt en Taverne (2000: 251) 'isolement als levensvorm'.

3.2.2 Religie

Religie was een substantieel ingrediënt in de samenleving. Het Christendom is het geloof dat simpelweg zou volstaan om aan te duiden welke religie in Nederland een belangrijke culturele invloed had en tot op heden heeft. Het Christendom is echter qua stromingen gedifferentieerd, wat in de tijd van de zuilen duidelijk merkbaar was. De uitspraak 'twee geloven op één kussen daar slaapt de duivel tussen', is dan ook een oud welbekend gezegde uit die tijd wat betrekking had op een interreligieus huwelijk.¹⁶

Aan de beroemde studie van Weber over protestantse ethiek en de kapitalistische geest kan een heldere analyse over invloed vanuit religie op de Nederlandse samenleving worden ontleend. Deze religieuze invloed klinkt tot op heden door in de nationale cultuur. Het betreft het Calvinisme waarbij een belangrijk verschil in overtuiging en mentaliteit tussen katholieken en protestanten van belang is. Uit Weber's studie kan worden opgemaakt dat het ontstaan van het rationele kapitalisme een bepaalde mentaliteit veronderstelde namelijk methodische, gedisciplineerde, op arbeid georiënteerde individu. Het Protestantisme ontdeed de wereld van zijn

---

¹⁶ De katholieke kerk stelt in 1965 haar beleid als eerste bij; interreligieuze huwelijken konden kerkelijk worden ingezegend (Hondius 1999:126). Verschillende kerkgenootschappen kwamen in 1969 tot een principe-overeenkomst die in 1971 werd bekrachtigd. Het kerkelijk gemengde huwelijk werd daarna spoedig alledaags en verloor zijn status als 'sociaal probleem' (Hondius 1999:125).

goddelijkheid, en schafte alle tussenschakels tussen hemel en aarde tot aan God af, om Hem beter tot zijn recht te kunnen doen komen (De Jong 1997: 255). Irrationaliteit en spiritualiteit waren daarom alleen nog maar gericht op deze ene hogere macht. Vanuit de calvinistische ethiek werd spaarzaamheid, initiatief, verantwoordelijkheid, een rationele en ascetische levenshouding en een sterk arbeidsethos bevorderd (Engbersen 2002: 8). De Nederlandse cultuur stelt het individu meer centraal waarbij men respect verwerft door individuele profilering en prestaties. Respondent 10 zegt in aansluiting op het voorgaande: *‘Een hoge functie hebben is leuk maar niet alles. Vroeger dacht ik daar anders over omdat het bij Hollanders een gewoonte is om iets interessants over je werk te kunnen vertellen en je wilt toch ergens bij horen’*.

Het geloof heeft bij de Nederlandse respondenten een rol gespeeld. Christelijke waardenoriëntatie bleek in het gedrag te zijn geïnternaliseerd. Rationaliteit, nuchterheid, vooruitstrevendheid en een sterk arbeidsethos waren echter wel concretere omschrijvingen van hun cultureel gedrag.

3.2.3 Ontzuiling & Secularisering

In de periode 1960-1975 was er sprake van massale ontzuiling dat de naoorlogse modernisering versneld heeft. In deze periode voltrok zich ook het proces van secularisatie in een snel tempo. Secularisatie houdt in dat sectoren van de samenleving en de cultuur aan de dominante greep van de religie worden onttrokken of ontsnappen (De Jong 1997:253). Godsdienst was hierdoor van verminderde invloed op het individuele gedrag waardoor men afstand nam van de geïstitutionaliseerde normen van de kerk (Schuyt & Taverne 2000: 355). Onkerkelijken zijn door deze ontwikkelingen sinds de jaren zeventig de grootste levensbeschouwelijke groep in Nederland (zie Hondius 1999: 126). Het kenmerkende voorbeeld van secularisatie is wellicht de groei en bloei van de rationele wetenschap geweest. In termen van Max Weber wordt dit proces ‘onttovering in de wereld’ genoemd (zie De Jong 1997: 254, Aupers 2004).

3.2.4 Culturele revolutie

Na de Tweede Wereldoorlog is er sprake van een ware culturele revolutie waarbij voor- en naoorlogse generaties wat betreft culturele diversiteit op scherpe voet met elkaar staan (Felling 2004). Het moderniseringsproces heeft niet alleen de ontzuiling versneld, maar ook de emancipatie van allerlei groepen bevorderd en tevens een grote diversiteit van leefstijlen mogelijk gemaakt. De vooroorlogse generatie hangt conservatieve normen en waarden aan terwijl de naoorlogse generatie duidelijk beïnvloed is door de idealen uit de Franse revolutie. Vrijheid, gelijkheid en broederschap is het culturele motto wat deze generatie nastreeft. Tot op heden is dit liberale denkbeeld terug te vinden in diverse facetten binnen de samenleving waar politieke partijen zoals de VVD een passend voorbeeld van is.

De culturele revolutie na de Tweede Wereldoorlog is uiteen te trekken in diverse processen. De nadruk op vrijheid mondt zich uit in het individualiseringsproces. Eigen keuzes gestoeld op individuele en steeds in mindere mate collectieve is kenmerkend voor dit proces. De grenzen van de heersende normen werden vanaf dat moment massaal opgezocht en niet in de laatste plaats overschreden.

3.2.5 Emancipatie

De feministische golven beginnend in de negentiende eeuw hebben een belangrijke impact gehad op de sekseverdelingen in westerse samenlevingen waaronder Nederland. Vrouwen zijn niet langer uitgesloten van tal van rechten voor de vrouw. Dit mag vandaag de dag vanzelfsprekend zijn, maar dat is het niet altijd geweest. Acties, demonstratief protest en verzet is er aan vooraf gegaan om de weg naar gelijkheid tussen seksen te kunnen bewandelen. Vrouwelijke arbeidsparticipatie in de getallen zoals we dat nu kennen is een maatschappelijk verschijnsel dat vooral kenmerkend is voor de moderne tijd. Het eigen inkomen van de vrouw heeft de verhoudingen tussen seksen beïnvloed. Ook de komst van de verzorgingsstaat waarbij het sociale verzekeringsstelsel de vrouw dan wel niet van een eigen verworven inkomen voorziet, heeft gezorgd voor een financieel onafhankelijke positie ten opzichte van de man.

De feministische stromingen hebben een duidelijk emanciperend effect bewerkstelligd en toegang geboden tot een autonome positie van de vrouw. Traditionele waarden, normen en rolpatronen zoals inkomensverwerving door de man en huishoudelijke- en opvoedingsaangelegenheden voor de vrouw - zijn naar achtergrond geschoven. De moderne waarden kleuren de Nederlandse samenleving anno 2005. De man-vrouw verhouding in relationele sfeer zijn doorgaans gebaseerd op omgangsprincipes van gelijkheid. Ondanks dat het seksespecifieke gedachtegoed gemoderniseerd is, behoren de traditionele waarden absoluut niet geheel tot de verleden tijd, het emancipatieproces is tot op heden nog in werking.

3.2.6. Opvoeding

Sinds de jaren zestig staat de opvoeding in het teken van zelfontplooiing van het individu. Boutellier (1993) geeft een interessante beschouwing betreffende de waarden in de opvoeding. Vooral na de culturele revolutie lijkt volgens hem het morele karakter van de opvoeding te zijn vergeten. Moraliteit is in de pedagogische relatie wellicht onder- gewaardeerd omdat de legitimering voor een normatieve opstelling ontbrak. Als kritische noot op deze opvoedingsstijl stelt Boutellier (1993:218) 'dat als zelfontplooiing het hoogste goed is, het moeilijk is om een positie te kiezen die daaraan grenzen stelt'.

In de opvoeding speelde zoals eerder beschreven tevens religie bij de één in mindere en bij de ander in meerdere mate een rol waardoor strikte regels en normerende denkbeelden bij één respondent aan de orde waren. Respondent 8 noemde haar opvoeding strikt. Zij was afkomstig uit een gereformeerd gezin, dat zij als reden noemt voor het soort opvoeding. Vijf andere Nederlandse respondenten vonden hun opvoeding vrij. Zelfstandigheid, onafhankelijkheid en respect hebben voor anderen, waren concrete waarden die de Nederlandse respondenten hebben meegekregen. Het aspect van de vrije opvoeding werd een aantal keer concreet benoemd. Respondent 10, die haar opvoeding als vrij omschreef vertelde dat haar ouders gemakkelijke mensen waren met wie ze over van alles kon praten. Ook zegt ze: *‘straf of een waarschuwing kreeg ik nauwelijks, mijn ouders waren eigenlijk gewoon mijn vrienden’*.

3.2.7 Van het huwelijk naar latten

Een hoog aantal huwelijken behoorde tot een substantieel bestandsdeel in de Nederlandse samenleving. Zo’n veertig jaar geleden verwierf het huwelijk en gehuwd zijn nog status, tegenwoordig blijkt de waarde omtrent het huwelijk uit onderzoek van Trendbox (2004) te zijn gedaald. Na het topjaar 1970 nam het aantal huwelijkssluitingen jaarlijks met één derde af. Hierboven komt dat het aantal scheidingen is gestegen; één op de drie huwelijken eindigt in een scheiding (CBS 2004).

Ondanks alle ontwikkelingen rondom relatie- en gezinsvorming kan niet worden gesteld dat de behoefte aan liefdesrelaties er niet is. Samenlevingsverbanden nemen andere vormen aan, het concubinaat en de LAT-relatie zijn tegenwoordig gebruikelijk. Qua duurzaamheid zijn deze vaak minder goed in kaart te brengen. Er is sprake van een informaliseringstrend - waarbinnen weer tal van formaliseringprocessen gaande zijn - van samenlevingsverbanden (zie Latten 2001).

3.2.8 Individualisme versus Collectivisme

Het effect van individualisering is in het voorgaande beschreven. In verhouding tot het collectivisme is de individualistische instelling overheersend in Nederland. Concreet leidt dit tot sociale vraagstukken over de afwezigheid van drie bestandsdelen; sociale cohesie, solidariteit en sociale controle in Nederland. Elementen die in de tijd van de verzuiling ook wel het ‘cement van de samenleving’ werden genoemd (vlg. Komter, Burgers & Rath 2000).

Collectivistisch denken manifesteerde zich destijds in de drie stabiele bestandsdelen in de Nederlandse samenleving. De afname van het collectivisme blijkt tevens uit de gerichtheid op het individu. Vroeger was men qua sociale economische status gericht op het milieu van een persoon en kon men daaraan dan ook een status ontleen. Zo kon een vrouw zich bijvoorbeeld profileren door de functie van haar man, dit verschijnsel kennen we vandaag de dag nog nauwelijks.

Echter individualisering sluit groepsvorming niet uit. Bepaalde behoeften zijn immers alleen door aanwezigheid van andere individuen te vervullen (zie Gorwicharn 2002) .

3.2.9 Prestatie- en welvaartmaatschappij

Dit aspect hangt samen met individualisme. Veel hierover is al beschreven in het religieuze element; het Calvinisme. Tot op heden is sociaal economische geslaagdheid een belangrijke status waarmee men aanzien kan verwerven (zie bijvoorbeeld Engbersen & Gabriëls 1995). Volgens Hooghiemstra (2003) verklaart de opkomst van de prestatie- en welvaartmaatschappij waarom partners elkaar tegenwoordig zo vaak binnen een opleidingsniveau vinden. Door de jaren heen is gebleken dat aansluiting bij opleidingsniveau van doorslaggevend belang bij de partnerkeuze is (Janssen 2003). Degenen uit een prestatie- en welvaartmaatschappij zijn wellicht meer gericht op de sociaal economische status van de partner en in meer of mindere mate op diens familie dan individuen uit ander type maatschappijen. De gerichtheid op economische geslaagdheid hangt samen met kenmerken die de respondenten in mijn onderzoek benoemden. Vooruitstrevendheid, stipte omgang met tijd, orde en regelmaat zijn centrale waarden. Ze typeren tevens het culturele gedrag dat de respondenten in mindere of meerdere mate zeggen te bezitten. Respondent C vertelt: *'Ik vind dat je geen respect toont voor een ander als je te laat komt'*. Hij gaf aan dat de Nederlandse omgang met tijd van de Surinaamse verschilt maar ook ten opzichte van de Portugese. Hij had in Portugal gewoond en gaf daarom aan dat *'de precieze omgang met tijd wel iets Hollands'* is.

3.2.10 Multiculturalisme en denkbeelden

Het mechanisme dat zich in de verzuiling afspeelde typeert het Nederlandse culturele gedrag: de ordeningsbehoefte. Zo noemden de respondenten de Nederlandse 'hokjesgeest' en het 'zwart-wit denken' als enigszins typerende culturele factoren binnen de Nederlandse samenleving als geheel. Het verzet tegen culturele verscheidenheid is een westers maar zeker niet in laatste plaats Nederlands cultureel goed dat zich door de eeuwen en jaren heen op andere wijze manifesteert. Het is niet voor niets dat Giddens (2001) de term *new racism* aanhaalt waarbij hij stelt dat de principes van het extreme racisme uit de koloniale tijd wellicht lijken te zijn verdwenen maar de symboliek van zwart en wit tot op vandaag haar effect heeft. Ruimtelijke segregatie, termen als zwarte en witte scholen, zijn te scharen onder het *new racism*.¹⁷ Het tweede particularisme wordt,

---

¹⁷ 'Racisme wordt in de multiculturele gedachtegang vaak opgevat als onbegrip en onwetendheid tussen mensen. Hiermee wordt ontkend dat racisme een structureel karakter heeft en verbonden is met groepsmacht. Vragen over deze machtsongelijkheid en dominantie van culturen worden niet gesteld, dit is niet in het belang van de dominante cultuur' (Wester 2003: 8).

aldus Gorwicharn (2002), gevormd door het belang van uiterlijkheden. Het gegeven dat bepaalde etnische groeperingen behoren tot de *visible minorities* - visueel waarneembare minderheden - maakt herkenning en classificatie door anderen makkelijk. Onderscheid tussen niet-westerse etnische groeperingen en Europese groeperingen is hierdoor het meest kenmerkend (vgl. Gorwicharn 2002:25). Parekh (2000) verbindt het concept *moreel monisme* aan het 'natuurlijk' verzet tegen culturele verscheidenheid. Dit omschrijft hij als de opvatting waar er maar één volwaardige, menselijke en beste leefwijze is, wat volgens Parekh diep verankert zit in de westerse cultuur. Ook Hoetink (1973) noemt dit één van de krachtigste normbeelden van de westerse wereld. 'Hoewel het kwaad in de monistische visie meerdere gedaanten kent, is het goede, evenals de waarheid, enkelvoudig of uniform' (Gorwicharn (2002:25). Simpele termen die aan dit gedrag worden verbonden zijn intolerantie, wat in deze context niet zozeer te maken heeft met open of gesloten grenzen van een land maar van de burgers in dat land. Schuyt (1999) legt dit uit als het 'de neiging om anderen te onderdrukken, wanneer die het niet met ons eens zijn of zich in onze ogen verkeerd gedragen' (Hondius 1999:8). Vanuit dit monistische zelfbeeld is de spanning aangaande diversiteit en de 'aangedrongen culturele assimilatie als oplossing voor de problemen, waarbij niet alleen de superioriteit van de Europese cultuur wordt onderstreept, maar ook het gebrek aan respect voor de allochtone culturen demonstrerend' - aldus Gorwicharn (2002) - beter te kenmerken als een cultureel patroon dan als een soort logische reactie op situaties.

3.2.11 Nederlandse identiteit

Verzet tegen culturele verscheidenheid is er niet zomaar. Het zou de Nederlandse identiteit in het geding brengen. Een dwingend zelfonderzoek naar de Nederlandse identiteit is één van de vragen die de komst van velen uit vroegere koloniën met zich meebrengen. Zo stelt Scheffer (2000) dat nadere kennismaking met de Nederlandse cultuur en geschiedenis zeker niet kritiekloos hoeft te zijn. 'Wie de nadruk legt op collectieve herinnering zal ook beseffen dat een discussie over het Nederlandse aandeel in de slavernij geen onzin is. Ook de zwarte bladzijden in ons verleden moeten worden besproken' (Scheffer 2000). Dan pas is de Nederlandse identiteit in een juiste context te plaatsen. Tijdens de interviews geven twee Nederlandse respondenten expliciet aan zich in de gedeelde culturele historie van Nederland en Suriname te hebben verdiept als gevolg van de interetnische relatie.

Het culturele erfgoed in zijn totaliteit heeft ook concreet invloed op de etnische identiteit en de beleving van cultuur, zoals eveneens bij Surinaams-Creolen is gebleken.

De meerderheid - vijf van de Nederlandse respondenten - ziet zichzelf als in elk geval als een wereldburger (zie ook bijlage III). Dit antwoord motiveert men met name door aan te geven dat men open staat voor andere culturen of erin geïnteresseerd is. Elke Nederlandse respondent vindt zichzelf dan ook geïntegreerd in 'multicultureel Nederland', wat onder meer inhoudt dat hij brood bij de Turkse bakker koopt aldus een respondent 9. Over de Nederlandse cultuur stellen enkele respondenten de vraag voor 'wat is dat?'. Waarop respondent 11 zelf vragend antwoordt 'aardappelen eten?'. Dit citaat illustreert dat er ook bij Nederlanders nogal wat onduidelijkheid heerst over wat de Nederlandse cultuur eigenlijk is. Het is daarom dat Scheffer (2000) stelt dat 'een gemakzuchtig multiculturalisme school maakt omdat we onvoldoende onder woorden brengen wat onze samenleving bijeenhoudt. We zeggen te weinig over onze grenzen, koesteren geen verhouding tegenover het eigen verleden en bejegenen de taal op een nonchalante manier. Een samenleving die zichzelf verloochend heeft nieuwkomers niets te bieden. Een 'meerderheid die ontkent meerderheid te zijn, heeft geen oog voor de 'hardhandigheid' van integratie, dat ook altijd verlies van eigen tradities betekent'.

3.2.12 Interetnische relaties als indicatie voor openheid

Janssen 2002 veronderstelt evenals Hondius (1999) dat het aantal interetnische partnerrelaties een indicatie is voor de mate van tolerantie door de samenleving. Hoe meer interetnische partnerrelaties, hoe opener de samenleving. Gelet op de begrensde omvang van interetnische relaties is Nederland geen open samenleving. Dit strookt overigens ook met de conclusie van het onderzoek naar tolerantie van Hondius (1999: xiii). Eén van de belangrijke conclusies uit het onderzoek dat passieve tolerantie in de vorm van vermijding en ontwijking een niet ongebruikelijk en tamelijk verbreid verschijnsel in Nederland is, wordt eveneens geconstateerd door Janssen (2003). Hij meent dat gemengde relaties weinig ondersteuning krijgen vanuit de directe omgeving. Men is vaak blij wanneer ze worden verbroken. Twee respondenten geven aan dat hun familie negatieve opmerkingen maakten.

3.3 Nederlandse cultuur in een notendop

In deze paragraaf zal ik de culturele factoren clusteren. In een kort overzicht vat ik voorgaande informatie samen en schaar ik de essentiële elementen van de Nederlandse cultuur onder één noemer.

3.3.1 Belangrijke elementen van de Nederlandse cultuur

Individualisme: gerichtheid op het individu, vrijheid, zelfontplooiing en onafhankelijkheid.

Opvoeding: voorgaande waarden beïnvloeden de opvoedingsstijl die hierdoor doorgaans als vrij werd gekenmerkt onder meer vanwege grote bewegingsvrijheid, onderhandelingspositie van het kind en hoge mate van gelijkwaardigheid qua communicatie tussen ouder en kind.

Prestatiegerichtheid: vooruitstrevend, sterk arbeidsethos, stipt betreffende tijd, orde en regelmaat. Gerichtheid op materiele zaken heeft ook spaarzaamheid, zuinigheid en gereserveerdheid met zich meegebracht wat herkenbaar is in het cultureel gedrag.

Geslotenheid: overheersend monistisch denkbeeld; 'hokjesgeest', 'zwart-wit denken' en verzet tegen culturele diversiteit. Etnische distantie kleurt hierdoor de samenleving in hogere mate vanwege negatieve beeldvorming en intolerantie (zie SCP 2005). Sociaal-economische geslaagdheid als voorwaarde voor volledige acceptatie evenals het voldoen aan de gestelde sociaal-culturele integratienormen (zie ook Verkuyten 1999).

Religie: christelijke normen en waarden vormen de basis voor de waardeoriëntatie van vele Nederlanders. Respect als in respect hebben voor anderen en regels vanuit de tien geboden zijn representatief voor de opvoedingsboodschappen die men in de opvoeding meekreeg. Echter is door het seculariseringproces rationaliteit en nuchterheid in tegenstelling tot religie en spiritualiteit het hoogste goed.

3.4 Conclusie

De Nederlandse cultuur wordt met name gekenmerkt door de diverse factoren die als belangrijkste elementen in subparagraaf 3.3.1 zijn genoemd. De etnische identiteit van de Nederlandse respondenten vertoonde een bepaalde overeenkomst met die van de Surinaamse. Ook zij zagen zich als wereld- en multicultureel burgers, de benaming 'Nederlander' kende deze respondentengroep zichzelf in mindere mate toe. Dit gegeven bleek van belang bij de betekenis die zij aan de Nederlandse cultuur gaven. De culturele beleving bleek hierdoor te worden gerelativeerd ten opzichte van andere culturen. Er kan worden gesteld dat de respondenten een cultuurrelativistische instelling hadden. Dit is niet een mentaliteit die als kenmerkend wordt gezien binnen de Nederlandse samenleving. Het gegeven dat de Nederlandse samenleving eigenlijk een multiculturele samenleving is waarin alle verschillende etnische bevolkingsgroepen nog geen gelijkwaardige positie hebben ligt hieraan ten grondslag.

Hetgeen er in wetenschappelijke bronnen zoals in die van Boutellier (1993), Entzinger (2000), Engbersen (2002), Gorwicharn (2002), Komter, Burgers en Rath (2000), Scheffer (2000), Schuyt en Taverne (2000), SCP (2005) en Het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het

Marktonderzoek (TNS NIPO) (2005) staat beschreven is relevant om een analyse van de Nederlandse cultuur te kunnen maken. Zij belichten namelijk diverse historische en moderne aspecten zoals verzuiling en multiculturalisme die de Nederlandse cultuur tot op heden typeren. Hondius (1999 en 2001), Janssen (2002 en 2003) en Hooghiemstra (2003) belichten in het bijzonder interessante theorieën over interetnische relatievorming binnen de Nederlandse cultuur hetgeen van toepassing is op de onderzoeksdoelgroep. Vele respondenten benoemen diverse facetten die in de voornoemde bronnen aan de orde zijn gesteld. Een uitgebreidere verdieping in de visie van de respondenten volgt in het volgende hoofdstuk. De beleving van de Nederlandse culturele factoren die kenmerkend blijken te zijn wordt in het volgende hoofdstuk in een ander perspectief geplaatst. In hoofdstuk 4 leest u hoe de Nederlandse respondenten de zogenoemde belangrijke culturele elementen in verhouding tot de Surinaamse cultuur beleven en waarderen.

Hoofdstuk 4

Stabiliserende en destabiliserende factoren binnen interetnische relaties

Inleiding

Dit hoofdstuk borduurt voort op de dominante culturele elementen van de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur die in hoofdstuk 2 en 3 zijn beschreven. De ideaaltypische schetsen van deze twee culturen worden in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk gelijktijdig behandeld en toegelicht aan de hand van fragmenten uit interviews met mijn respondenten. Het empirisch materiaal neemt in dit hoofdstuk een centrale plaats in. Informatie uit de interviews wordt hier gebruikt om de onderzochte relatietypen te kunnen doorgronden.

In het tweede gedeelte van het hoofdstuk - vanaf paragraaf 4.2 - zal ik in mindere mate gebruik maken van citaten. De dominante culturele factoren worden hier op basis van overeenkomst en verschil gecategoriseerd. Vanuit deze onderverdeling wordt een overzicht aan culturele factoren gegeven die een stabiliserende of destabiliserende functie hebben in de verschillende onderzochte relatietypen. De oorzaken van de relatiebreuk in de onderzochte inter-, en mono-etnische relaties worden in de laatste paragrafen behandeld. Een korte terugblik op de relevante onderzoeksresultaten en bevindingen staan in de conclusie beschreven.

4.1 Onderzoeksresultaten

4.1.1 Etnische identiteit en dubbel bewustzijn

In het onderzoek is naar voren gekomen dat de tweede generatie Surinaams-Creolen en Nederlanders op cultureel gebied van elkaar kunnen verschillen. Dit komt tot uitdrukking in hun beleving en waardering van hun etnische identiteit. De overeenkomst tussen de Surinaamse en Nederlandse respondenten is dat de termen multicultureel- en wereldburger vaak worden genoemd (zie Bijlage III; figuur 2.1 en 3.1). Het opmerkelijkste verschil is dat de Surinaamse respondenten vaker pendelen tussen de gegeven antwoorden. De positietoewijzing speelt hierin een essentiële rol wat niet door de Nederlandse respondenten wordt aangehaald. Deze onderzoeksresultaten wijzen ook uit dat in geen men zich enkel geval identificeert met welbekende beleidstermen zoals allochtoon, autochtoon, etnische minderheid, etnische meerderheid. Als volgt een reactie van respondent 2.

Interview 2, E.Steward: Surinaamse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 1-3 jaar

‘Ik ben geen allochtoon, eigenlijk ben ik niet eens geïntegreerd. Ik ben gewoon opgevoed met de normen en waarden die mijn ouders belangrijk vonden en toevallig komt dat overeen met die van Nederlanders...dat Suriname een kolonie van Nederland was, zal daar ook wel mee te maken hebben’.

De beleving en waardering van de etnische identiteit lijken medebepalend te zijn voor de manier waarop de respondenten naar cultuur kijken. De beschouwing en omgang met de eigen en andere culturen staan in interactie met de etnische identiteit. Onderstaand zal ik aan de hand van citaten inzichtelijk maken hoe dit zich tot elkaar verhoudt. Op de vraag ‘Ziet u zichzelf als een Nederlander, Surinamer, wereldburger, allochtoon, autochtoon, etnische minderheid, etnische meerderheid, multicultureel burger of overig namelijk?’ antwoordt respondent B:

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

‘Nederlander’. Op de vraag hoe hij zijn partner ziet, geeft hij ditzelfde antwoord. Als hem wordt gevraagd wat zijn relatie stabiliseert vertelt hij:

‘Ik ben niet een echte Nederlander, als je dat zo kan stellen, in ieder geval sta ik open voor andere meningen en culturen en datzelfde geldt voor [mijn vriendin].’¹⁸

Ook een andere respondent relateert haar openheid ten opzichte van andere leden afkomstig uit haar etnische groep, zij zegt:

Interview 8, E.Steward: Nederlandse vrouw, 31-35 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar.

‘Ik heb het gevoel dat ik een voorsprong heb op andere Nederlanders. Ik vind toch dat ik ruimdenkender ben en sowieso cultureel gezien rijker dan andere Nederlanders’.

Uit de voorgaande interviewfragmenten wordt duidelijk hoe de respondenten naar zichzelf, anderen en hun relaties kijken. Zoals eerder in het theoretisch kader beschreven, formuleerde de socioloog Gilroy de term *‘double consciousness’* (dubbel bewustzijn). Dit impliceert dat een individu zichzelf en anderen op verschillende manieren bekijkt. In geval van bevraging over cultuur wordt de benadering van individuen hieromtrent duidelijk. Op de vraag wat de positieve bijdrage van een interetnische relatie is antwoordde respondent 3:

Interview 3, E.Steward: Surinaamse vrouw 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar.

‘Je eigen cultuur is vanzelfsprekender waardoor de waardering ervoor anders en normaler is. Door het verschil in afkomst benader je je partner anders en wil je van de ander leren’.

Respondent B heeft een soortgelijke gedachtegang en verwoordt deze als volgt;

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

‘Het leren kennen van een andere cultuur, andere manier van leven en op een andere manier met elkaar omgaan. Dit maakt je rijker en completer als persoon en geeft een extra dimensie aan je leven’.

Het begrip 'extra dimensie' zoals gebruikt door respondent B verwijst impliciet naar het dubbel bewustzijn. Het open staan voor andere culturen en cultuurrelativisme kunnen hierbij worden gezien als essentiële factoren.

---

¹⁸ De naam van de partner is in dit citaat vervangen door ‘mijn vriendin’ in verband met de anonimiteit van het onderzoek.

Er was één respondent die wat betreft het cultuurrelativistische aspect een uitzonderingspositie innam, namelijk respondent E. Zij was in eerste instantie een schijnhuwelijk aangegaan.

Inmiddels koesteren zij en haar man wel romantische gevoelens voor elkaar. Zij geeft aan dat cultuurverschil in haar relatie een barrière voor haar is.

Interview E, E.Steward: Surinaamse vrouw, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (gehuwd); 8-11 jaar, gezamenlijk 1 kind.

‘Mijn man zegt dat hij wel van mij houdt maar van mijn cultuur niets hoeft te weten, hij houdt niet van drukte en zo. Maar “Nee!” - met enige stemverheffing en een zwaaiende vinger - dit vind ik niet kunnen want mijn cultuur hoort bij mij, ja toch(?)’.

Een ander belangrijk gegeven dat correspondeert met hetgeen de respondenten benoemden is de culturele factor ‘geslotenheid’. Moeizame acceptatie van individuen met een niet-Nederlandse afkomst, wordt als onderdeel van deze culturele factor in het onderzoek ook benoemd. De onderzoeksbevinding uit het onderzoek van Hondius (1999) waaruit bleek dat passieve tolerantie een verbreid verschijnsel in Nederland was ten opzichte van gemengde relaties sluit hierbij aan. Deze bevindingen vinden bevestiging in de onderzoeksresultaten van SCP (2005) en TNS NIPO (2005).¹⁹ Gelet op de begrensde omvang van interetnische relaties, is Nederland geen open samenleving. Naar indicaties van openheid ten aanzien van interetnisch contact wordt in mijn onderzoek wordt minimaal verwezen. Interetnisch contact wordt regelmatig aangehaald als iets dat niet voor alle Nederlanders vanzelfsprekend is. In de directe sociale omgeving worden er diverse voorbeelden aangehaald waaruit dit blijkt, zie hiervoor onder andere de volgende citaten:

Interview A, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, intacte interetnische relatie (samenwonend); 8-11 jaar

‘Een dorp is de ergste omgeving voor buitenlanders. De gesloten- en bekrompenheid tegenover buitenlanders is daar toch wel kenmerkend voor de mentaliteit van Nederlanders. Ik ben dan ook opgelucht en blij als ik weer in de grote stad ben’.

De rol van het zichtbare verschil tussen de partners zoals de huidskleur wordt door de respondenten ook bij dit aspect benoemd. De vraag welke rol het verschil in huidskleur in hun relatie en in de maatschappij speelt, beantwoordt respondent B als volgt:

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

‘In mijn relatie geen...in de maatschappij soms wel...aangezien het toch in sommige delen van Nederland minder geaccepteerd was/is..helaas’.

De Nederlandse respondenten komen in overgrote meerderheid uit families waar interetnische relaties niet voorkomen. Bij slechts één van de zeven respondenten komt er naast de eigen (verbroken of intacte) relatie één andere interetnische relaties in de familie voor. Bij de Surinaams-Creoolse families is dat aanzienlijk anders. Bij tien van de veertien Surinaams-

---

¹⁹ Uit beide onderzoeken blijkt dat één derde van de Nederlanders in het dagelijks leven contact heeft met anderen met een niet-Nederlandse afkomst en dat dit contact vooral plaatsvindt in het werk of op school.

Creoolse respondenten kwamen naast eigen (verbroken of intacte) relatie interetnische relaties voor. Kenmerkend is dat de combinatie Surinaams-Nederlands in de meeste families voorkomt. Dit gegeven strookt overigens met het CBS-gegeven - dat ongeveer veertig procent van de Surinamers een interetnische relatie met Nederlanders hebben (zie paragraaf 1.3) - en de bevindingen van Hondius (1999:236-237) over het kleurbesef in samenhang met de partnerkeuze van Surinaams-Creolen. Deze resultaten maken het aannemelijk dat de respondenten van Nederlandse families meer weerstand ondervinden dan vanuit de Surinaamse gemeenschap. Dit komt tot uitdrukking in het volgende citaat.

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw 36-40, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 8-11 jaar

‘Toen bleek dat ik zou gaan scheiden zei mijn vader;’ mijn dochters moesten zo nodig een tropische verrassing’.

De theorie van Janssen (2003) die stelt dat als een huwelijk gemengd is, de kans groter dat de sociale omgeving een echtscheiding meer steunt, wordt hier bevestigd. Deze zelfde respondent (9) vertelt dat haar Surinaamse schoonmoeder haar zoon in eerste instantie ook niet stimuleerde om een interetnische relatie aan te gaan.

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw 36-40, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 8-11 jaar

‘Iemand van je eigen afkomst is misschien toch makkelijker, zoiets had zijn moeder volgens mij gezegd’.

Hondius (1999) spreekt in deze gevallen van het afdwingen van tolerantie van de sociale omgeving door de partners. Partners in een interetnische partnerrelatie hebben hierdoor volgens haar een extra belasting. Naast het streven naar een succesvolle relatie streven de partners aanvaarding en acceptatie door de sociale omgeving na.. Een Nederlandse respondent vertelt het volgende over reacties op zijn relatie uit zijn omgeving.

Interview C, E. Steward: Nederlandse man 41-45, intacte interetnische relatie (gehuwd); 4-7 jaar

‘Ik ben wel eens door iemand geconfronteerd met die gegevens over gemengde relaties die kwetsbaarder zouden zijn en toen heb ik het toch uitgelegd, meer verdedigd eigenlijk. Maar ik hoor ook positieve reacties, ze denken dat ik dan lekker eten krijg. Dan zeg ik “nee hoor” want ze kan niet koken’.

Ondanks ervaringen van respondenten met de geslotenheid van de Nederlandse samenleving geven de Surinaams-Creolen aan dat er in de omgang met de schoonfamilies geen overheersende barrières een rol speelden.

Respondent 2 geeft hierover - als antwoord op de vraag naar de rol van discriminatie in relatie tot zijn schoonfamilie - aan:

Interview 2, E.Steward: Surinaamse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 1-3 jaar

'Ze zullen vast wel eens iets hebben gezegd hoor, haar familie komt niet uit de grote stad. Maar ik heb verder nooit echt wat gemerkt, Cindy ging trouwens met veel Surinamers om dus ze waren het al van haar gewend'.

Net als respondent A, die in een eerder citaat haar mening geeft over geslotenheid in dorpen ten opzichte van de grote stad, impliceert ook respondent 2 dat er een relatie bestaat tussen geslotenheid en individuen woonachtig buiten grootstedelijke gebieden.

4.1.2 Gemengde relaties zijn kwetsbaarder

In de beeldvorming over gemengde relaties in Nederland overheerst tot op heden het stigma van 'kwetsbaar'. Ruim vijftien respondenten onder wie twee van de vijf van respondenten uit intacte interetnische relaties vinden ook dat gemengde relaties kwetsbaar zijn. Antwoorden op de vraag of gemengde relaties kwetsbaarder zijn, zijn uiteenlopend en genuanceerd. In het navolgende geef ik een aantal kenmerkende antwoorden van respondenten op de voornoemde vraag.

Interview 2, E.Steward: Surinaamse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 1-3 jaar

'Nee, dat vind ik niet. Als ik om me heen kijk zie ik alleen maar scheidingen alsof het een trend is. Ik vind daardoor alle relaties kwetsbaar. Het is gewoon de tijd'.

Interview 3, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 1-3 jaar

'Gemengde relaties zijn vooral kwetsbaar door kritiek van anderen'.

Interview D, E.Steward: Surinaamse vrouw; 36-40 jaar, intacte interetnische relatie (gehuwd); 4-7 jaar

'Het kan kwetsbaar zijn als men dat toestaat. Daarmee bedoel ik dat men elkaars verschillen vanwege de afkomst benadrukt. Ik ben een voorstander van concentratie op elkaars overeenkomsten, wat ook een centraal punt is in onze relatie. We concentreren ons op onze interesses, deze komen overeen en dat vind ik belangrijk. Het interculturele in de relatie vind ik juist een positieve bijdrage omdat het verschillende inzichten biedt'.

Op de vraag 'welke culturele factoren - van de Nederlandse en Surinaamse cultuur - maakte uw relatie kwetsbaar?' antwoordt respondent 9:

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw, 36-40 jaar, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 12-15 jaar

'Ja, dat is dan toch de Nederlandse maatschappij op zich, het commentaar van buitenaf. Het klopte niet in het plaatje. De Surinaamse [schoon]familie was toen toch mijn thuis, dat bood op dat moment meer stabiliteit'.

Bovenstaande citaten hangen samen met een aantal veronderstellingen die in het theoretisch raamwerk (zie paragraaf 1.5.2) zijn uitgewerkt. Als men cultuurverschil als een obstakel,

hindernis of handicap beschouwd kan dit makkelijker leiden tot een relatiebreuk (ook vlg. Hondius 1999:48). Het kan een keuze zijn om aan conflicten en rivaliteit binnen een relatie een culturele verklaring te verbinden. In een dergelijke gevallen meent Hondius dat men cultuurverschil als alibi-functie gebruikt. In aansluiting van Hondius's these behandelen Stuart en Edwin (1973: 14-15) de theorie dat bij een relatiebreuk in een interetnische relatie de schade groter zal zijn dan bij een mono-etnische relatie vanwege de schuldtoewijzing op basis van stereotypen. Tot slot een laatste theoretische benadering namelijk die van De Graaf en Kalmijn (2001). De zogeheten scheidingsdrempel-hypothese, die berustte op de veronderstelling dat in de jaren vijftig en zestig de drempel om te scheiden hoger lag, wordt door respondent 2 aangehaald 'alle relaties zijn vandaag de dag kwetsbaar'. De conclusie van De Graaf en Kalmijn (2001) sluit hierbij aan. Zij concluderen dat scheidingen normaler zijn geworden en de drempels om te tegenwoordig te scheiden lager liggen dan enkele decennia geleden. Vanuit deze context kan worden aangenomen dat de mate van kwetsbaarheid van interetnische relaties geen bijzondere uitzonderingspositie inneemt.

4.1.3 Verschil in opvoeding

Een belangrijke element dat de respondenten cultureel heeft beïnvloed is de opvoeding. De matrifocale gezinsstructuur blijkt bij de Surinaamse respondenten een welbekende culturele factor. Als ik respondent 3 die zowel een interetnische als mono-etnische relatie heeft gehad vraag door wie haar ex-partner is opgevoed, zegt ze lachend;

Interview 3, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar

'Ja, door zijn moeder daar begint het Surinaamse al hè'.

In het citaat wordt een cultureel aspect aan de orde gesteld namelijk het éénoudergezin waarbij de vrouw aan hoofd van het gezin staat en de man afwezig is. Elf van de veertien Surinaamse respondenten hebben gescheiden ouders. Eén van deze respondenten gaf aan te zijn opgevoed door de vader, de overige tien respondenten zijn allen door een vrouw, namelijk door hun moeders of in enkele gevallen hun oma's, opgevoed. Dit gegeven was niet het enige kenmerkende binnen de Surinaams-Creoolse opvoeding. Ook de opvoedingsstijl blijkt naar aanleiding van de interviews een noemenswaardige factor te zijn. Op de vraag hoe de opvoeding van respondent I zich zou kenmerken in termen van etniciteit luidde het antwoord als volgt:

Interview I, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken mono-etnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar

'Ja, dat was wel echt Surinaams. Je weet wel; je kreeg gewoon klappen in het openbaar of nog erger op feestjes! Dat vond ik het altijd vervelend wanneer iemand bijvoorbeeld zei dat je iets had gedaan dat er dan niet eerst werd gesproken. Mijn moeder gaf me er dan meteen

van langs. Zo kun je toch geen onderling vertrouwen hebben(?). Je krijgt simpelweg klappen alleen omdat ze zeggen dat je iets zou hebben gedaan'.

Op dezelfde vraag geeft respondent 3 een andere beschouwing, zij zegt;

Interview 3, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar

'Mijn opvoeding was niet Surinaams maar ook niet Nederlands, ik denk van allebei een beetje. De duidelijke regels "u" zeggen en gewoon regels die veel Surinamers hebben dat was wel Surinaams maar verder was het best wel vrij. Dat is het Nederlandse gedeelte, bij ons mocht bijvoorbeeld iedereen gewoon blijven slapen en zo. Ook waren we altijd best wel open, we praatten over van alles met elkaar'.

Als ik haar vraag waardoor ze denkt dat haar opvoeding zo, antwoordt ze;

'Mijn ouders wilden het anders doen dan de manier waarop zij waren opgevoed'.

Deze uitspraak blijkt geen toevalstreffer te zijn, meerdere respondenten motiveerden hun antwoorden over de vrije aspecten in hun opvoeding op een soortgelijke manier. Respondent 2 noemt zijn opvoeding ook vrij maar had daar weer een andere verklaring voor.

Interview 2, E.Steward: Surinaamse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 1-3 jaar

'Ik was de jongste, een nakomeling. Mijn opvoeding was daardoor denk ik vrij, maar natuurlijk wel soms met een klap of een 'bari' - letterlijk vertaalt een schreeuw - (Blanker en Dubbelman 2005:345).

Deze opvoedingsstijl werd dan gekenmerkt als 'Surinaams'. Hetgeen er in mijn onderzoek over de opvoeding werd benoemd kwam in grote lijnen overeen met de onderzoeksbevindingen van Distelbrink (1998). In haar onderzoek belichtte zij de opvoeding in Surinaams-Creoolse gezinnen in Nederland. Naast de kenmerkende gezinsstructuur, de opvoedingsstijl rest mij tot slot nog enkele fragmenten over de opvoedingswaarden weer te geven. In hoofdstuk 2 is aan de orde gesteld dat hygiëne, respect en beleefdheid tegen ouders en ouderen belangrijke waarden zijn.

Interview 4, E.Steward: Surinaamse vrouw, 36-40 jaar, verbroken interetnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar (afzonderlijk kinderen)

Op de vraag of respondent 4 vond dat er sprake was van cultuurverschil, zegt ze 'ja'. En zij legt uit:

'We verschilden sowieso op verschillende vlakken hoor. Maar dat laconieke optreden van hem tegen de kinderen dat stuitte mij toch echt tegen de borst. Dat was denk ik wel een belangrijk struikelblok; de opvoeding. In bepaalde situaties ga je dat wel merken. Alles kon zo'n beetje, nou bij mij niet, "schoenen uit wanneer je binnenkomt!". Dit moest ik wel honderd keer herhalen en ook nog uitleggen, alsof je zelf niet begrijpt dat het onhygiënisch om met je schoenen, waarmee je misschien wel op poep hebt getrapt, in huis te wandelen. Nee, dat lijken kleine dingen maar dat gaat botsten'.

Respondent III vertelde over cultuurverschil in de opvoeding het volgende:

Interview III, E.Steward: Surinaamse vrouw, 19-25 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

‘Vroeger merkte ik vooral een cultuurverschil tussen Nederlandse kinderen en Surinaamse. Bij ons is het toch “dag meneer, dag mevrouw” als je “hoi” zegt wanneer je binnenkomt dan wordt het niet bepaald gewaardeerd. Dus ja als je dan iemand mee naar huis nam dan hoopte je wel dat hij gemanierd zou groeten. Nu valt het gelukkig wel mee, ik denk dat alles toch wel een beetje flexibeler is geworden maar respect blijft belangrijk. Surinaamse ouderen hebben vaak toch zoiets van ik heb niet met je geknikkerd en daar hebben ze gelijk in’.

Ook de Nederlandse respondenten hebben het beleefdheidsaspect binnen de Surinaamse cultuur benoemd. Als antwoord op de vraag welke elementen respondent B uit zijn partners cultuur heeft overgenomen, zegt hij:

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar

‘Respect voor mijn moeder’.

Respondent 9 die tijdens het interview de culturele gedragen van ex partner benoemd, zegt:

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw, 36-40 jaar, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 12-15 jaar (gezamenlijk kinderen)

‘Hij was helemaal niet zo Surinaams.(lach). Ik zei ook altijd: “je bent gewoon een Nederlander”. Oh ja maar in een ding was hij wel Surinaams, hij had respect voor zijn moeder’.

Respondent 9 belicht ook nog een ander aspect omtrent beleefdheid:

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw, 36-40 jaar, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 12-15 jaar (gezamenlijk kinderen)

‘Voor de kinderen is het soms ook verwarrend; tegen de ene oma moeten ze “u” zeggen maar van mijn moeder mogen ze “je” zeggen, dus ja nu weten ze het ook niet meer’.

Ook lichtte ze toe:

‘Kinderen hoeven zich van mij niet als robotjes te gedragen. Want weet je wat het is, als ze binnen niet mogen dan doen ze het buiten toch. Ik vind het toch een beetje te streng allemaal.(lach) En dan ook die pollepel altijd als dreiging. Mijn man vond mij ook wel te soft maar ja bij hem mochten de kinderen geen kinderen zijn’. Haar dochter (7 jaar) voegt toe; ‘van papa moeten we altijd stil zitten in de auto’.

Op de vraag of respondent 9 haar opvoeding streng, strikt of vrij vond, antwoordde zij ‘streng’. Dit gegeven speelde volgens haar mee in de vrijere opvoedingsstijl die zij hanteert. Zij was de enige respondent die haar opvoeding concreet als streng kenmerkte. Zoals reeds in hoofdstuk drie staat beschreven, namen de waarden zelfstandigheid, zelfontplooiing en onafhankelijkheid een centrale rol in binnen de opvoeding.

Over de opvoedingsstijl- en waarden zei respondent 11 het volgende:

Interview 11, E.Steward: Nederlandse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Mij werd geleerd om zelfstandig en onafhankelijk te zijn. Maar ik werd daarin wel iets te vrij gelaten, daar werd ik onzeker van. Door gebrek aan sturing wist ik nooit wanneer ik iets goed of fout deed'.

De vraag naar de achterliggende oorzaak van zijn type opvoeding, licht hij als volgt toe:

'Mijn ouders waren gescheiden waardoor moeder zelfstandigheid en onafhankelijkheid belangrijk vond. Het uiteen vallen van een gezin brengt dat soort dingen met zich mee'.

Deze respondent is niet de enige Nederlandse respondent wiens ouders in zijn jeugdige jaren zijn gescheiden. In totaal hebben vier van de zeven Nederlandse respondenten gescheiden ouders waarvan een ouderpaar onlangs uit elkaar is gegaan. De andere drie respondenten zijn allen kort na de scheiding wel grootgebracht door een stiefouder waardoor het kerngezin toch uit twee opvoeders - man, vrouw - en kind(eren) bestond. Dit is het verschil met de Surinaams-Creoolse gebroken gezinnen waarbij de vaderfiguren na de breuk een minimale of geen centrale rol innemen in het gezinsleven. Van de elf respondenten hebben er drie een vaderfiguur na de scheiding van de biologische ouders gekend.

Tot slot nog enkele citaten waarin de centrale waarden in de Nederlandse opvoeding worden belicht. Op de vraag welke belangrijke les vanuit op tot vandaag de dag van bijstaan, antwoord respondent B:

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

'Normen en waarden vanuit het christelijk geloof.'

Religie of in elk geval de waardenoriëntatie die eraan ten grondslag ligt, is zoals eerder uit de theorie bleek van belang in de Nederlandse opvoeding. Godsdienst werd door de Nederlandse respondenten drie keer genoemd als richtlijn voor de opvoedingswaarden. Een factor dat hierin eveneens een rol speelde was secularisatie. Als gevolg hiervan sprak Weber over 'onttovering van de wereld' waarmee hij verwees naar het rationaliseringsproces. Dit gegeven klonk door in de visies over de Nederlandse cultuur van enkele respondenten. Respondent 11 zegt:

Interview 11, E.Steward: Nederlandse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Ik denk dat de droge nuchterheid een typisch Nederlands iets is. Volgens mij komt dat doordat we over alles nadenken, er komt daardoor veel minder gevoel bij. Bij ons moeten dingen vaak toch niet te zweverig zijn, we moeten het kunnen beheersen'.

4.1.4 Irrationaliteit en spiritualiteit versus rationaliteit

In voorgaande citaat wordt impliciet verwezen naar spiritualiteit. Spiritualiteit en irrationaliteit is in tegenstelling tot in de Nederlandse cultuur een duidelijk aanwezig aspect binnen de Surinaams-Creoolse cultuur. Tijdens de interviews komen diverse denkbeelden, gewoonten en gebruiken die spiritueel verbonden zijn aan de orde. Bij dit gehele culturele aspect dient de Surinaams-Creoolse taboecultuur te worden betrokken. In hoofdstuk 2 is hierbij een passend voorbeeld van respondent II aangehaald. Gewoonten - die zij noemde - zoals 'iets voor je "yeye" moeten kopen' wanneer dat vanuit cultureel oogpunt nodig wordt geacht werd door haar kritisch benaderd. Dit van oudsher niet gebruikelijk. Dergelijke culturele elementen werden vaak zonder redetwist overgenomen. Waaromvragen over cultuur werden weinig gesteld zoals de onderzoeksbevindingen van Distelbrink (1998) uitwezen. Dit aspect hangt samen met principes van respect en de gehoorzaamheid die binnen de Surinaamse cultuur in een hoog vaandel staat (Distelbrink 1998:46). Respondent III vertelt hoe er bij hen in de familie werd gereageerd op waaromvragen.

Interview III, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 19-25 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Vroeger hoefde je echt niet te vragen waarom iets op een bepaalde manier was, of waarom je iets moest doen. Dat was zo met culturele dingen maar ook gewoon in de opvoeding. Je kreeg opdrachten en daar ging je niet tegenin, je had het lef niet. Best vervelend hoor soms, want eigenlijk heb ik over sommige dingen nog steeds vragen maar volgens mij weet niemand precies het antwoord'.

Soortgelijke toelichtingen werden vaker gegeven. Het citaat in hoofdstuk 2 van een andere respondent bevestigt onder andere dat de omgang met culturele elementen niet rationeel doorgrond is. Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven blijken veel culturele gebruiken en gewoonten ontleend te zijn aan de *wintireligie*. Deze factoren zijn met name vanuit westers cultureel oogpunt irrationeel van aard. Ze zijn spiritueel beladen en hangen veelal samen met het verweer tegen het kwade en afroepen van het goede. Ook Nederlandse respondenten belichtten het irrationele en spirituele aspect.

Op de vraag wat respondent B een bezwaarlijk aspect van de Surinaams-Creoolse cultuur vindt, zegt hij:

Interview B, E.Stjeward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

'Soms de trots op de eigen cultuur en geschiedenis, waardoor sommige zaken niet meer realistisch worden bekeken, maar meer met gevoel hetgeen ook een kenmerk is van de cultuur vind ik, meer op gevoel, minder rationeel'.

Respondent 7 dacht hier anders over.

Interview 7, V.Coelho: Nederlandse vrouw, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 4-7 jaar.

'Het spirituele in de Surinaamse cultuur spreekt mij aan. Ik ben namelijk echt een gevoelsmens'.

De twee citaten geven weer hoe belangrijk ook het persoonlijk karakter van respondenten is. Simpelweg stellen dat er sprake is van cultuurverschil vanwege interetniciteit blijkt hieruit ook ongegrond. Indien respondent B en 7 een mono-etnische relatie met elkaar zouden hebben gehad, zouden zij even goed met elkaar botsten. Het gegeven dat cultureel gedrag niet etnisch-gerelateerd hoeft te zijn, wordt in het citaat benadrukt. Montijns veronderstelling (1998) dat bijna ieder huwelijk tegenwoordig al intercultureel is, komt hierin ook naar voren (Hondius 1999:45). In dit mondiale tijdperk is culturele diversiteit eerder een regel dan een uitzondering. Tot slot een laatste citaat over interculturaliteit in relaties. Respondent I vertelt over het verschil tussen haar twee Surinaamse ex-partners.

Interview I, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken mono-etnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar

'Ik had een ex die heel Nederlands was in zijn doen en laten. Hij wilde bijvoorbeeld naar de kroeg, bowlen en bij collega's gaan zitten praten. Dat hoefde voor mij nooit zo. Ik ga zelf heel selectief met mijn vrije tijd om. Ik had er niet altijd zin in om bij collega's te zitten bijkletsen vaak over zakelijke dingen en hij wel. Met Nederlanders doe ik inderdaad dat soort dingen maar dat zie ik niet echt als "socializen". Lekker naar een Surinaams feestje of gewoon samenzijn is voor mij iets ontspannender, zeker als ik al de hele dag heb gewerkt.

Wij waren gewoon anders. Over de cultuur had hij ook altijd vragen, nam echt niets zomaar aan, hij had altijd zoiets van "hoezo moet dat?". Ik laat iedereen vrij maar als je in mijn huis komt en het is na twaalfen dan vraag ik toch wel effe of je met je rug naar binnen wilt komen.

Mijn andere vriend was juist weer typisch Surinaams, echt alle kleine dingetjes deed hij ook dingen die ik niet altijd nodig vond maar goed je weet dat het je cultuur is dus heb je er respect voor'.

In dit citaat worden diverse culturele aspecten belicht; cultuurverschil in mono-etnische relaties, 'vernedering' van de tweede generatie Surinaams-Creolen, de omgang met culturele diversiteit, Surinaamse culturele gebruiken en de cultureel beladen visie over genieten en vrijetijdsbesteding. Dit alles is van belang om de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur te begrijpen.

Tot slot van deze subparagraaf de visie van een Nederlandse respondent.

Interview 7, V. Coelho: Nederlandse vrouw, 30-35 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Ik baal altijd om naar mijn eigen familiefeesten te gaan. Altijd naar elkaar moeten kijken en praten over wat je doet en bereikt hebt dat vind ik niets. Zo typisch Nederlands. Ik genoot daarom veel meer van de Surinaamse feestjes omdat je dan gewoon oprecht kan genieten, lekker eten, kletsen en dansen, gewoon relaxt'.

Dit citaat bevat ook meerdere culturele aspecten, waaronder het maatschappelijk presteren waarop ik in de volgende subparagraaf zal ik ingaan.

4.1.5 Maatschappelijk presteren

'Praten over wat je doet' zoals respondent 7 dit noemde hangt samen met het maatschappelijk presteren. Uit de theorie en empirie is gebleken dat er op dit gebied sprake is van cultuurverschil tussen Nederlanders en Surinamers. Prestatiegerichtheid is een kenmerkend onderdeel van de Nederlandse cultuur. De Nederlandse respondenten hebben zich dit in een aantal gevallen dan ook toegeëigend en de Surinamers kenden hen dit toe. Aspecten zoals geordendheid, vooruitstrevendheid, stiptheid aangaande tijd, orde en regelmaat worden hieraan gerelateerd zoals in de eerdere twee hoofdstukken beschreven is. Een noemenswaardig (bewust of onbewust) motief voor het maatschappelijk presteren van Surinaams-Creolen bleek voornamelijk het besef van kleur. Dit gegeven speelde met name in de opvoeding een centrale rol als stimulans om verder te komen in het maatschappelijk leven. Bij de helft van de Surinaams-Creoolse respondenten werd in de opvoeding expliciet benoemd dat zij hun huidskleur dienden te compenseren met maatschappelijke prestige. Onderstaand de mening hierover van respondent III.

Interview III, E. Steward: Surinaamse vrouw, 19-25 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Je moet zorgen dat je je best doet want je je hebt kleur niet mee dus zul je twee keer zo hard je moeten werken. Zogenaamd moest dit een stimulans zijn. Nou ik heb me er altijd tegen verzet, ik vind het onzin! Ik doe mijn best omdat ik het wil en niet om geaccepteerd te worden. Mijn moeder zei ook altijd dat ik me moest gedragen omdat je toch meer opvalt als je bruin bent. Dat is toch raar(?) dus als ik met mijn vrienden speelde moest ik zorgen dat ik niet te veel herrie maakte omdat er dan natuurlijk als eerst naar mij zou worden gekeken. Het is misschien wel waar maar zo zal ik mijn kinderen niet opvoeden, je moet trots zijn en niet onderdanig'.

Tot slot van deze subparagraaf een citaat van een Surinaamse respondent om visie over het maatschappelijk presteren inzichtelijk te maken.

Interview 4, E.Steward: Surinaamse vrouw, 36-40 jaar, verbroken interetnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar (afzonderlijk kinderen)

'Huisje, boompje, beestje dat is het vaak bij Nederlanders. Ze hebben vaak toch wel veel voor elkaar voor hun dertigste. Ze zijn vooruitstrevend en zakelijk daarom! Dat vinden veel Surinamers saai, wij willen geld verdienen, uitgeven en genieten van het leven, je weet wel een beetje vrij, niet zo georganiseerd. Maar gelukkig hebben we ook wel veel bereikt, komt denk ik door onze moeders die werken vaak toch keihard. Want weet je hoeveel Surinaamse vrouwen nachtdiensten draaien in de zorg en zo alleen om hun "hachie" te redden? Veel hoor! Dus dat is het bij ons, het maakt niet uit wat je doet maar als je maar wel je best doet'.

4.2 Culturele raakvlakken

Daar de visie van de respondenten in de vorm van interviewfragmenten is belicht, zal vanaf deze paragraaf het accent liggen op de conclusies die hieruit kunnen worden getrokken. Uit alle omschreven citaten kan de conclusie worden getrokken dat er tal van overeenkomsten tussen de Nederlandse en Surinaams-Creoolse aanwezig zijn. Overeenkomstige Nederlandse en Surinaams-Creoolse culturele factoren worden onderstaand, aan de hand van eerder uitgewerkte trefwoorden, gecategoriseerd en bondig worden toegelicht.

Religie: het christelijk geloof, maar in elk geval de christelijke waardenoriëntatie dat richtinggevend is voor het gedrag, blijkt overeenkomstig te zijn tussen Surinaams-Creolen en Nederlanders.

Verwesterlijking van de cultuur: van oudsher kent de Surinaams-Creoolse cultuur een sterke oriëntatie en afstemming op de Nederlandse cultuur waardoor veel waarden en normen binnen deze twee culturen gelijk zijn.

Communicatie: de Nederlandse taal als voertaal is een gemeenschappelijk goed dat Surinaams-Creolen en Nederlanders delen. Alle respondenten gaven aan dat er geen barrières waren op gebied van Nederlandse taal in de relatie.

De manier waarop de Surinaams-Creoolse ex-partner zich uitdrukte en de indruk die dit maakte bleek bij respondent I echter dominant, onvriendelijk, bevelend en arrogant te zijn. Ze typeerde dit als Surinaams, dit werd extra benadrukt door de Surinaamse scheldwoorden die hij gebruikte. Ook respondent III was ontevreden over de communicatiewijze van haar ex-partner.

Communicatief vond ze hem dominant, onvriendelijk, afstandelijk maar wel beleefd. Alle andere respondenten oordeelden dat hun ex-partners en partners deskundig, betrouwbaar, vriendelijk, de tijd hadden en persoonlijk overkwamen. Boodschappen werden in plaats van bevelend, vragend, verzoekend en informerend aan elkaar overgebracht.

Emancipatie: met name het feministische aspect aangaande emancipatie en de seksegelijkheid is tot op zekere hoogte als gelijkwaardig te beschouwen binnen de Surinaamse en Nederlandse cultuur.

Presteren: tot op zekere hoogte liggen elementen aangaande prestatiegerichtheid op één lijn. Maatschappelijk presteren is zowel bij Surinamers als Nederlanders een cultureel goed. Tijdens de opvoeding speelt deze waarde bij beide etnische groepen een centrale rol.

4.3 Culturele tegenstrijdigheden

Door de verzameling van het empirisch materiaal is inzicht verworven in de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur. Uit de interviews is gebleken dat de Surinaams-Creoolse en Nederlandse cultuur van elkaar verschillen. In deze paragraaf worden de tegenstrijdige culturele factoren samenvattend beschreven. Hier kunnen ook de factoren in voorkomen die in de vorige paragraaf als overeenkomstige factor zijn aangehaald, deze factoren hebben dan een dubbele waarde.

Tijd, orde en regelmaat: de Surinaamse flexibele houding omtrent tijd, regelmaat en orde staat haaks op de Nederlandse mentaliteit in deze zaken. Alle Surinaamse respondenten gaven aan bij informele aangelegenheden flexibel met tijd om te gaan hetgeen de Nederlandse respondenten als typische Surinaamse gewoonte aankaarten. ‘Op tijd komen en afspraak is afspraak’ worden zowel door de Nederlandse als Surinaams-Creoolse respondenten aangehaald als typisch Nederlands.

Individualisme versus collectivisme: gerichtheid op het eigen individu van Nederlanders staat tegenover de collectivistische instelling van Surinamers. Binnen de Nederlandse cultuur wordt door middel van bloedverwantschap bepaald of men familie is. Bij Surinaams-Creolen is het gebruikelijk om kennissen met ‘oom of tante’ aan te spreken in plaats van ‘meneer of mevrouw’, hierdoor worden ook degenen die geen bloedverwanten zijn als familieleden beschouwd. Dit verwijst naar een mate van sociale cohesie en open gemeenschapsgrenzen.

Open- en geslotenheid: toegankelijkheid van de Surinaams-Creoolse gemeenschap is van een andere aard dan de Nederlandse. Warmte en gastvrijheid is het algemene beeld dat bij veel respondenten heerst ten aanzien van de Surinaamse-Creoolse cultuur. Een bepaalde reserve en terughoudendheid in de omgang zijn omschrijvingen die volgens de respondenten de Nederlandse mentaliteit omvatten. Deze culturele factor hangt samen met de beeldvorming over gemengde relaties, cultuurrelativisme en het geringe interetnische contact tussen verschillende bevolkingsgroepen in Nederland. Zoals uit de interviewfragmenten blijkt wordt naar al deze facetten diverse keren verwezen.

Prestatiegerichtheid: waar Nederlanders door een sterk georiënteerd arbeidsethos prestaties met een status nastreven, wordt er bij Surinamers gestimuleerd ‘je best te doen’. Het is een accentverschil waarbij men simpel gesteld werkt om te leven en niet leeft om te werken. De tweede generatie die opgroeit in de Nederlandse welvaartsmaatschappij bezit in sociaal-economische sferen steeds vaker een ambitieuze houding maar tijdens de interviews werd de nadruk op de informele houding gelegd.

Rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit: de *wintireligie* en culturele elementen die eraan worden ontleend zijn vaak spiritueel van aard, hetgeen haaks staat op de Nederlandse nuchterheid en rationaliteit.

Opvoeding: in eerste plaats wijken de Surinaamse en Nederlandse opvoedingstijl van elkaar af. Alhoewel Distelbrink (1998) ook constateerde dat de Surinaamse steeds meer wordt afgestemd op de Nederlandse opvoedingsstijl, blijven er een aantal elementen in de opvoeding die typisch Surinaams zijn. Opvoedingswaarden als absoluut respect, niet tutoyeren, hygiëne, beleefd- en gehoorzaamheid en de stijl, waarbij het krijgen van een pak slaag vaak wordt genoemd, zijn vrij kenmerkend voor Surinaams-Creolen. Bij de Nederlandse respondenten zijn de opvoedingsstijl en waarden minder typerend. Christelijk georiënteerde normen en waarden - zelfontplooiing, het hebben en tonen van respect en vrijheid - komen in grote lijnen binnen de Nederlandse families overeen maar zijn in minder strikte mate ontleend in directe omgangsregels in vergelijking met de Surinaamse.

Emancipatie: het matrifocale systeem is al eeuwenoud en geldt als voorbeeld voor vele Surinaams-Creoolse vrouwen. Het is een voorbeeld waaruit de vrouw kracht en zelfstandigheid ontleent. Onafhankelijk zijn van een man wordt als waarde zowel door vaders als door (alleenstaande) moeders aan dochters overgedragen. Dit is enigszins een andere vorm van het Nederlandse feministische emancipatieproces waarin de man wel een centrale positie heeft.

4.4 Stabiliserende en destabiliserende culturele factoren in relaties

In deze paragraaf zijn de voorgaande culturele factoren naar aanleiding van de functie geordend. Hier wordt duidelijk welke factoren een stabiliserende of destabiliserende functie hebben in de relaties. Enkele onderzoeksbevindingen zullen worden ondersteund door het gebruik van citaten.

Verwesterlijking van de cultuur: dit aspect heeft de culturele integratie versimpeld. Diverse respondenten vinden dat gelijkheid in geloofsovertuiging en waarden en normen hun relatie ten goede komt. Het christelijk geloof maar in elk geval de waardenoriëntatie bij deze factor van belang. De these van Winch (1955) waaruit bleek dat sympathiegevoelens het sterkst zijn tussen individuen die bepaalde centrale waarden delen wordt hier bevestigd.

Emancipatie: de autonome en zelfstandige instelling van de vrouw werd in de interetnische relaties voornamelijk gewaardeerd. Toch is dit zowel een stabiliserende als destabiliserende factor. Door respondent B werd het namelijk expliciet als een positieve Surinaamse factor genoemd, terwijl andere respondenten dit tweeledig benaderden. Zij - ook Surinaamse vrouwelijke respondenten - vonden dat een teveel aan zelfstandigheid zoals de Surinaamse vrouw dit kent zorgt voor een lagere mate van saamhorigheid en te hoge mate van onafhankelijkheid. Respondent 11 zag dit gedrag bij zijn vriendin als barrière in de relatie. In paragraaf 4.5 staat geciteerd wat de respondenten hierover hebben verteld.

Traditionele waarden: in de vorige culturele factor zat eveneens het aspect van de matrifocale gezinsstructuur verweven. De hieruit voortvloeiende rolverdeling en verantwoordelijkheid voor de opvoeding van kinderen typeer ik als traditionele waarden. De verstoorde sekseverhouding tussen Surinaams-Creoolse mannen en vrouwen wordt hieronder geschaard. Een traditionele leefstijl waarbij de man een instabiele levenspartner is, vanwege gebrek aan voldoende financiële inbreng, monogamie en toewijding, is een culturele factor enerzijds. Anderzijds is de eerder beschreven zelfstandige en enigszins dominante instelling van de vrouw hierbij een cruciaal kenmerk.

Communicatie: de Surinaamse 'tyuri' en 'sker'ai' zijn non-verbaal krachtige uitingen als blijk van ongenoegen (zie hoofdstuk twee). Met deze uitingen is echter nog geen letterlijk woord gesproken en dat kan zorgen voor miscommunicatie en ergernis in relaties. De minimale uitleg in het algemeen en over culturele gewoonten in het bijzonder is ook een punt dat weerstand kan wekken. Uitblijvende antwoorden op waaromvragen met betrekking tot Surinaamse culturele aangelegenheden kunnen frictie veroorzaken. Met name het gebrek aan uitleg kan botsen en worden ervaren als een geslotenheid in de communicatie. Dit is een culturele factor die zowel door Nederlanders als door Surinaams-Creolen wordt aangehaald als destabiliserende factor. Vier Surinaamse respondenten vonden de Nederlandse manier van communiceren een positieve culturele factor. De Nederlandse communicatiewijze heeft in de relaties dan ook een stabiliserende werking.

Tijd, orde en regelmaat: de culturele gedragingen die Nederlanders bezitten aangaande stiptheid omtrent tijd, orde en regelmaat. Dit wordt in de sociaal-economische context door Surinaams-Creolen in mijn onderzoek als een goede kwaliteit gezien. Omgekeerd wordt de relaxte houding aangaande orde en regelmaat bij informele aangelegenheden van Surinaams-Creolen gewaardeerd. Ondanks de wederzijdse waardering is het een destabiliserende factor omdat de waardering contextgebonden is. Bij informele gelegenheden is er hierdoor de nodige aanpassing vereist.

Opvoeding: twee Nederlandse respondenten geven aan de Surinaamse opvoeding te streng te vinden. Zeven Surinaamse respondenten zeggen de Nederlandse opvoedingsstijl te vrij te vinden. Deze factor betreft niet alleen om de opvoedingsstijl maar ook specifieke omgangsvormen.. Niet tutoyeren, absoluut respect en beleefdheid in het bijzonder voor ouders en ouderen en het verschil in hygiënische waarden, zijn de elementen die hierbij als verschil in de culturele factor zijn meegewogen.

Rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit: dit is te kenmerken als een destabiliserende culturele factor omdat het op begripsniveau enige stoornis kan veroorzaken.

Open- en geslotenheid: ook deze paradoxie kan zorgen voor instabiliteit. Indien er binnen een familie geen draagvlak blijkt voor een interetnische relatie door gebrek aan tolerantie en acceptatie dan werkt dit destabiliserend. Het gegeven dat interetnische relaties ten opzichte van mono-etnische relaties een marginale positie innemen in de Nederlandse samenleving en families is in dit geval een aandachtspunt. Steun vanuit de sociale omgeving heeft dan een stabiliserend effect op interetnische relaties. Ook de onderlinge cultuurrelativistische instelling, het respect en de openheid naar elkaar toe, stabiliseren deze relaties. De openheid blijkt zelfs zodanig aanwezig dat men geheel cultureel integreert en opgaat in elkaars cultuur en waarden, normen, gebruiken en gewoonten overneemt. Een aantal elementen uit de Surinaams-Creoolse cultuur zoals de ‘wasi’, respect voor ouders, gastvrijheid en openheid zijn door drie van de zeven Nederlandse respondenten overgenomen (zie ook Distelbrink 1998:46). Acht Surinaams-Creoolse respondenten menen zich enkele Nederlandse culturele gedragingen eigen te hebben gemaakt. Hierbij worden vooral zaken als geordendheid, ‘afspraak is afspraak en tijd is tijd’ in zakelijke aangelegenheden en de Nederlandse manier van vrij communiceren expliciet benoemd.

Individualisme versus collectivisme: indien partners hierin extreem van elkaar verschillen dan kan dit in de relatie botsen. Doch deze culturele factor heeft een dubbele waarde en kan daarom ook als stabiliserende factor worden gezien. Vijf van de zeven Nederlandse respondenten gaven aan dat ze juist de familiere en op cohesie gerichte instelling binnen Surinaams-Creoolse families een positieve culturele factor vinden. Zeven van de veertien Surinaams-Creoolse respondenten vinden de manier waarop Nederlanders familiebanden onderhouden individualistisch. Dit gegeven op zich werd door vijf van hen niet zozeer als destabiliserend ervaren binnen relaties. Twee Surinaams-Creoolse respondenten vinden de mentaliteit waar deze culturele factor zich op baseert destabiliserend in de omgang met elkaar.

Toch blijkt deze factor niet per se alleen cultureel gebonden te zijn. Surinaamse respondent II gaf aan dat haar sterke familieband- en gevoel door haar Surinaamse partner - die zelf uit een gezin van zes personen kwam - ook niet altijd werd gewaardeerd.

Interview II, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 36-40 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

‘Hij had het gevoel dat hij tijd en aandacht tekort kwam door mijn betrokkenheid met mijn familie’.

4.4.1 Totaaloverzicht

In totaal zijn er vier stabiliserende factoren: (1) Verwesterlijking van de cultuur, (2) Nederlandse communicatiewijze, (3) emancipatie en (4) openheid. Omdat ik in het onderzoek puur de etniciteit gerelateerd aan cultureel gedrag wilde meten, heb ik de factor verwesterlijking niet meegewogen. Een belangrijk onderdeel van deze factor was namelijk religie concreet het Christendom. En er zijn acht destabiliserende factoren: (1) de Surinaamse communicatiewijze, (2) tijd, orde en regelmaat, (3) emancipatie, (4) traditionele waarden, (5) geslotenheid, (6) rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit, (7) opvoedingsstijl en opvoedingswaarden en (8) collectivisme versus individualisme. Van deze acht destabiliserende factoren zijn er drie - (3) emancipatie, (8) collectivisme versus individualisme en (2) tijd, orde en regelmaat - ook stabiliserend te noemen. Vooral het laatste aspect brengt volgens de respondenten structuur aan binnen de relationele sfeer. Het gezamenlijk eten in plaats van individueel op het eigen gewenste tijdstip is het hetgeen drie Surinaamse respondenten positief vinden aan de Nederlandse cultuur. Zij vonden dit bevorderlijk voor de relatie. De factoren - (2), (3) en (8) - hebben een naast een destabiliserende functie ook een stabiliserende werking. Er zijn daardoor in totaal vijf zuivere destabiliserende factoren.

4.5 Redenen van de relatiebreuk

Om de redenen van de relatiebreuk van de respondenten te achterhalen heb ik dezelfde onderzoekslijst van het CBS uit 1998 gebruikt. Het CBS bracht de oorzaken van de echtscheiding in kaart (zie De Graaf 2000). Meerdere redenen werden door de respondenten in dat onderzoek genoemd, hetzelfde is in mijn onderzoek het geval. De redenen kunnen worden gezien als algemene motieven omdat het CBS geen rekening hield met variabelen zoals etniciteit of religie. Tijdens de interviews met de respondenten is in samenhang met de vraag naar de reden van de relatiebreuk de lijst aan de respondenten voorgelegd.

Figuur 4.1: Redenen van de relatiebreuk van de interetnische relaties

Redenen van de relatiebreuk	Elf interetnische verbroken relaties
Konden niet meer goed met elkaar praten	II
De karakters botsten	II
Er waren seksuele problemen	
Toekomstplannen waren onverenigbaar	I
Onenigheid over het krijgen van kinderen	
Er waren financiële problemen	
Er waren verslavingsproblemen	I
Een relatie met een ander	I
Op elkaar uitgekeken	II
Sociale verschillen	I
Lichamelijke of geestelijke problemen	
Werksituatie	I
Te jong relatie aangegaan	II
Familie	
Kinderen (opvoeding)	I
Cultuurverschil	I
Andere verwachting van de relatie	II
Of anders namelijk	

Zoals uit bovenstaand schema is af te lezen, wordt cultuurverschil één keer aangegeven. Alle andere tien respondenten gaven aan dat de relatiebreuk los stond van cultuurverschil. Bij dit gegeven dient rekening te worden gehouden met het dubbel bewustzijn. De geïnterviewde respondenten hadden een dergelijk bewustzijn. Zij waren allen cultuurrelativistisch ingesteld. Ondanks allerlei kantekeningen over begrippen zoals intergratie, werd de vraag of de Nederlandse respondenten geïntegreerd waren in ‘multicultureel Nederland’ en - de Surinaams-Creolen - in de Nederlandse cultuur volmondig met ‘ja’ beantwoord. Deze feiten zorgden ervoor dat op het punt van de relatiebreuk gedetailleerd onderzoek noodzakelijk was. Voor sommige respondenten was het immers de eerste keer dat zij op zo’n manier - in termen van cultuurverschil - over hun relatie spraken.

Interview 9, E.Steward: Nederlandse vrouw 36-40, verbroken interetnische relatie (gehuwd); 8-11 jaar

‘Ik kijk niet naar mensen in termen van kleur (...). Zo keek ik ook niet naar mijn man en zo kijk ik niet naar mijn kinderen’, aldus respondent 9.

Het cultuurrelativisme blijkt ook uit het antwoord van respondent 8:

Interview 8, E.Steward: Nederlandse vrouw 31-35, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

‘Als hij niet wilde dat ik over hem heen stapte, dan heb ik daar respect voor en doe ik dat niet. Ik heb dan niet meteen zoiets van “oh dat is cultuur”. Als het een Nederlander zou zijn dan zou ik toch ook gewoon denken “hij vindt dit of dat niet leuk”.

Op basis van al het verworven empirisch materiaal heb ik een analyse gemaakt.

In figuur 4.1 blijkt het psychisch disfunctioneren van de relaties een noemenswaardige oorzaak voor relatiebeëindiging zoals De Graaf en Kalmijn (2001) veronderstelden. Dit blijkt uit het feit dat de werksituatie slechts een keer genoemd. Zijn uitgekeken op elkaar, relaties onderhouden met een ander en niet goed meer met elkaar kunnen praten hangen samen met het toenemende psychologiseringsaspect binnen relaties. Ter verheldering van proces van psychologisering een citaat over een scheidingsmotief:

Interview 10, E.Stjeward: Nederlandse vrouw, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar.

'Ik vind het toch wel belangrijk om er samen voor te gaan. Samen uit eten gaan, kunnen kletsen en lol hebben met je partner is voor mij een must. Het is ook niet meer zoals vroeger dat je verplicht samen moet blijven, of moet gaan zitten wachten op zijn geld. Nee: liever gelukkig alleen dan ongelukkig samen'.

Uit theorie van De Graaf en Kalmijn is ook gebleken dat het van belang is om bij scheidingen niet alleen rekening te houden met de reden van de relatiebreuk, maar dat het ook van belang is daarbij de scheidingsmotieven te betrekken. Een oorzaak kan pas als een oorzaak worden betiteld indien het bij de vergelijkende groep niet voorkomt. Om generaliseerbare patronen te ontdekken in de verbroken interetnische relaties heb ik deze afgezet tegen de mono-etnische relaties en de intacte interetnische relaties. Alvorens ik verder inga op de onderlinge vergelijking tussen de onderzochte relatietypen, diep ik de oorzaken van de relatiebreuk in de mono-etnische relaties uit. Bij de vijf mono-etnische relaties waren de hoofdredenen voor de scheiding: een relatie met een ander, familie, de karakters botsten, de familie en niet op hem kunnen bouwen, onverenigbare toekomstplannen, te jong de relatie aangegaan, onenigheid over het krijgen van kinderen en instabiel als partner. Drie van de respondenten verweten de relatiebreuk aan enkele culturele elementen. Respondent III zei hierover:

Interview III, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 19-25 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

'Ik ben door beide ouders opgevoed en mijn ex alleen door zijn moeder. Hij zei zelf tegen mij dat ik altijd een goed voorbeeld heb gehad en dat hij het nu allemaal moest leren omdat hij dat gewoonweg nooit zo heeft gekend'.

Respondent V zei:

Interview V, E.Stjeward: Surinaamse man, 31-35 jaar, verbroken mono-etnische relatie (LAT-relatie); 4-7 jaar

'Weet je wat fout is, die boodschap die Surinaamse vrouwen van hun ouders meekrijgen. Dat is pas indoctrinatie! Een man gaat je verlaten oké dat is misschien ook wel zo daarom zeggen ze je diploma is je man. Maar in plaats dat ze ook leren dat communicatie in een relatie belangrijk is leren ze afstandelijk, superonafhankelijk en dominant te zijn. Zo kun je dus nooit samen verder komen. De mannen zitten ook fout hoor want die zeggen soms

gewoon “ja zo leefden onze voorouders ook”, dan bedoelen ze in de slaventijd weet je wel. Maar ja toen kon het niet anders, nu kunnen we kiezen’.

Respondent I had een partner die zich aan een aantal traditionele waarden hield en vertelt:

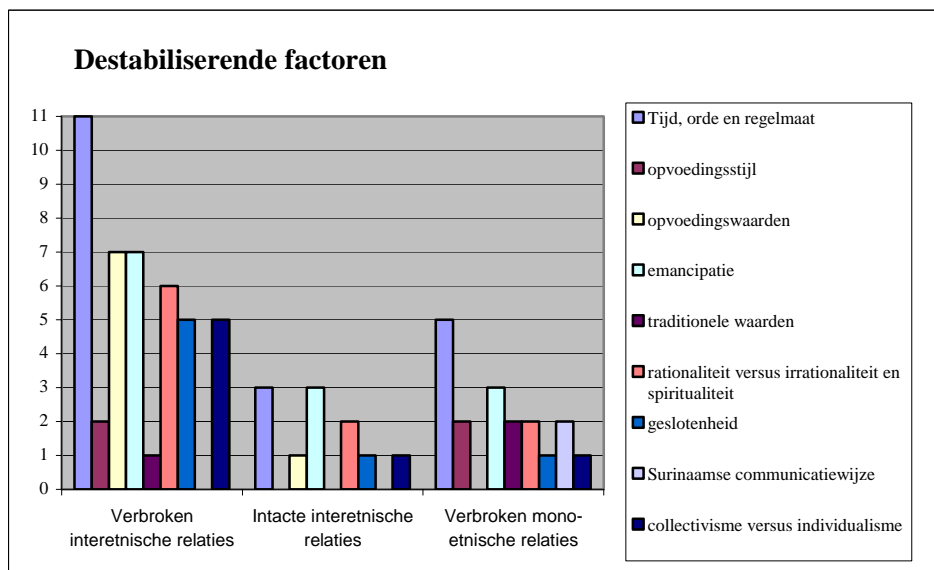
Interview I, E.Steward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, verbroken mono-etnische relatie (LAT-relatie); 1-3 jaar

‘Ik doe niet moeilijk als een man niet wil dat ik kook omdat ik ongesteld ben, het is dan zijn lost (verlies). Het is eigenlijk ook wel makkelijk om een keer niet te koken. Maar moet dat dan meteen een excuus zijn om niet thuis te eten? Ik vraag me dan ook meteen af hoe het verder moet in periode van ziekte, als je nu al vies voor me bent dan ben je er dan zeker ook niet. Wat heb je aan een cultuur als het afstand creëert tussen man en vrouw?’.

4.6 Onderzoeksbevindingen

De Surinaamse communicatiewijze is een destabiliserende factor die in deze paragraaf geen rol speelt bij de interetnische relaties. Door de respondenten uit de interetnische relaties is aangegeven dat deze factor geen onderdeel uitmaakte van hun relatie. Tijd, orde en regelmaat, collectivisme versus individualisme, emancipatie, traditionele waarden, rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit, geslotenheid, opvoedingsstijl- en waarden zijn de acht destabiliserende factoren die in de verdere analyse betrek. In figuur 4.2 is de aanwezige destabiliserende factor per categorie weergegeven. Enkele gegevens zullen in deze paragraaf worden toegelicht aan de hand van citaten.

Figuur 4.2 destabiliserende factoren in de onderzochte relaties²⁰

²⁰ Het gaat in de grafiek om het aantal keer dat de factor is genoemd zonder specifiek het waardeoordeel ‘destabiliserend’.

Uit figuur 4.2 kan de conclusie worden getrokken dat zowel in de verbroken als in de intacte relaties destabiliserende factoren aanwezig zijn. Opmerkelijk is dat de opvoedingsstijl en traditionele waarden niet aanwezig zijn in de intacte relaties. Eén factor die zich slechts in de mono-etnische relaties heeft voorgedaan is de Surinaamse communicatiewijze. De factor die zich in verhouding met de interetnische relaties hier niet voordeed was de opvoedingswaarde. Een factor die in de verbroken mono-etnische relatie toelichting behoeft is geslotenheid. Dit aspect speelde ook in het gezin waarin respondent III opgroeide een rol.

Interview III, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 19-25 jaar, verbroken mono-etnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

‘Mijn vader wilde liever geen Creool vanwege hun gedrag, hij zag daar gewoon weinig stabiliteit en toekomst in. Zijn voorkeur ging uit naar een Nederlander of desnoods een Javaan ofzo die brengen je vooruit had hij gezegd’.

Deze stereotypering is niet zonder gronden. Eerder is beschreven dat ook uit onderzoek van Wilson (1997) naar voren is gekomen dat Afro-Amerikaanse mannen, met name door Afro-Amerikaanse vrouwen, niet als stabiele partners worden gezien. Van de tien Surinaamse vrouwen denken er drie dat Surinaamse mannen geen stabiele levenspartner zijn. Twee denken dat ze het wel kunnen zijn maar dat Nederlanders serieuzer zijn. Respondent A gaf haar mening over Surinaamse mannen als stabiele levenspartners:

Interview A, E.Stjeward: Surinaamse vrouw, 26-30 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

‘Ze zijn er wel maar je vindt ze minder snel. Nederlanders zijn toch serieuzer’.

Stereotype denkbeelden bleken ook bij de Afro-Amerikaanse mannen aanwezig, zoals Wilsons onderzoek uitwees. Een mannelijke Surinaamse respondent, wiens woorden hierover in hoofdstuk 2 zijn geciteerd, ziet de Surinaamse vrouw als instabiele levenspartner. De andere vier Surinaamse mannen in het onderzoek laten zich hier niet op die manier over uit.

De meerderheid namelijk acht van de veertien Surinaams-Creoolse respondenten denkt dat mono-etnische relaties kwetsbaarder kunnen zijn dan interetnische relaties. Respondent IV zegt:

Interview IV, V.Coelho: Surinaamse man, 26-30 jaar, mono-etnische verbroken relatie (LAT-relatie); 4-7 jaar.

‘In mijn omgeving zie ik dat de combinatie Surinaams-Surinaams kwetsbaarder is dan Surinaams-Nederlands alhoewel dit niet veel van elkaar scheelt. Ik denk dat de Surinaams-Creolen een voorbeeld nemen aan de ouders, die vaak gescheiden zijn, ze gaan dit als normaal zien’.

Een andere belangrijke factor die bij alle relaties naar voren komt is emancipatie. Zoals de hypothese van De Graaf en Kalmijn (2001) veronderstelden zou de vrouwenemancipatie een noemenswaardige factor zijn om scheidingsmotieven te analyseren. Seksespecifieke gedragsveranderingen zijn nog niet volledig afgestemd op elkaar en het culturele klimaat.

In sommige gevallen kan dit instabiliteit in relaties veroorzaken. De Graaf en Kalmijn hadden wat dat betreft gelijk; het cultureel geëmancipeerde klimaat brengt toenemende onvrede mee en beïnvloedt het aantal scheidingen. Bij deze factor hoort wel een belangrijke kantekening. Indien het partnerschap is afgestemd op de emancipatie kan deze factor juist stabiliserend werken. De factor heeft dan ook een dubbele waarde; zowel stabiliserend als destabiliserend. Respondent B baseert zijn partnervoorkeur er zelfs op, hij zegt:

Interview B, E.Steward: Nederlandse man, 31-35 jaar, interetnische intacte relatie (samenwonend); 8-11 jaar.

‘Ik vind getinte vrouwen erg aantrekkelijk en hou van onafhankelijke, sterke vrouwen en dat schijnt vrij goed samen te gaan’.

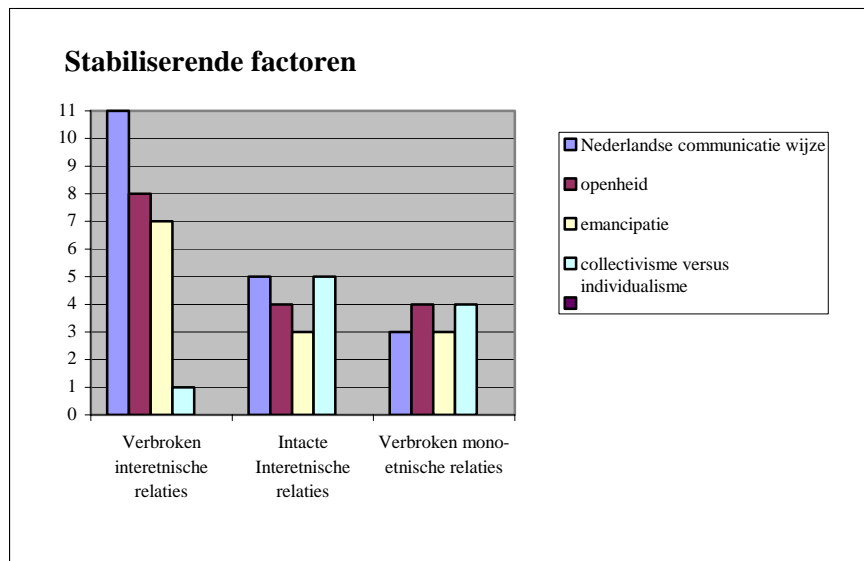
Uit dit citaat blijkt ook dat de respondent de vrouwenemancipatie koppelt aan cultureel gedrag. Respondent 11 doet dit ook maar belicht dit als volgt:

Interview 11, E.Steward: Nederlandse man, 26-30 jaar, verbroken interetnische relatie (samenwonend); 4-7 jaar

‘Ik waardeerde mijn vriendin haar kracht en zelfstandigheid maar aan de andere kant voelde ik me daardoor wel buitengesloten. De onderlinge betrokkenheid was daardoor toch minder, ik zie dat niet alleen als haar karaktereigenschap maar als een stukje cultuur; die geslotenheid’.

Tot slot van deze paragraaf de stabiliserende factoren in figuur 4.3.²¹

Figuur 4.3 stabiliserende factoren in de onderzochte relaties

De vier stabiliserende factoren: Nederlandse communicatiewijze, emancipatie, collectivisme versus individualisme en openheid zijn bij alle relaties aanwezig.

²¹ Het gaat in de grafiek om het aantal keer dat de factor is genoemd zonder specifiek het waardeoordeel 'stabiliserend'. De factoren zijn dus niet per definitie beladen door de subjectiviteit van de respondent.

Deze factoren brengen naast fundamentele bestandsdelen, zoals het romantische aspect, de relaties in balans. De stabiliserende factoren staan in interactie met de destabiliserende factoren.

4.7 Conclusie

In het eerste deel van dit hoofdstuk is de visie over en de beleving van cultuur belicht. Dit integrale hoofdstuk over Nederlandse en Surinaams-Creoolse culturele factoren is door de citaten van de respondenten genuanceerd. Stereotypering en stigmatisering zijn een onvermijdelijke begrippen bij bestudering van dit onderwerp. De presentatie van het verzamelde empirisch materiaal heeft geleid tot concretisering van de culturele factoren die er in de onderzochte mono-etnische en interetnische relaties toededen. Zowel culturele verschillen als overeenkomsten speelden in de relaties een essentiële rol. De gecategoriseerde factoren in zijn in paragraaf 4.1 gekenmerkt als stabiliserend en destabiliserend die in de verschillende onderzochte relatietypen een belangrijke invloed uitoefenden. Ondanks de aanwezige cultuurverschillen is gebleken dat men de relatiebreuk hier niet aan verweet. Slechts eenmalig werd er tijdens de interviews aangegeven dat cultuurverschil aan de scheiding ten grondslag lag. In hoofdstuk 5 wordt tot slot in gegaan op de conclusie die aan de onderzoeksresultaten in dit hoofdstuk kunnen worden verbonden.

Hoofdstuk 5

Antwoord op de probleemstelling

Inleiding

Deze scriptie is tot stand gekomen naar aanleiding van specifieke data van het CBS (2003). Mono-etnische relaties tussen Surinamers onderling, bleken een lager slagingspercentage te hebben dan interetnische relaties tussen Surinamers en Nederlanders. Het belangrijkste feit waar mijn onderzoek zich op berust is het gegeven dat interetnische relaties vaker worden verbroken dan relaties tussen Nederlanders onderling. In deze scriptie is geprobeerd om inzicht te geven in de mogelijke oorzaken van deze scheidingspatronen. Omdat het onderzoek slechts onder een beperkt aantal respondenten heeft plaats gevonden dient er echter voor algemeen geldende conclusies nader onderzoek te worden verricht. In dit hoofdstuk zet ik de belangrijkste bevindingen op een rijtje.

5.1 Culturele factoren binnen interetnische relaties

De centrale vraag van mijn onderzoek luidde: ‘welke culturele factoren spelen een rol in verbroken interetnische partnerrelaties tussen Surinaams-Creolen van de tweede generatie en Nederlanders in Nederland?’ Middels kwalitatief onderzoek, waarbij in totaal 21 interviews als belangrijke bron centraal stonden, is gebleken dat er elf verschillende culturele factoren in interetnische relaties een rol speelden. In hoofdstuk 2 is ingegaan op de Surinaams-Creoolse cultuur. In dit hoofdstuk is gebleken dat de verkregen informatie uit mijn empirisch onderzoek in vele gevallen overeenkwam met informatie uit andere wetenschappelijke bronnen. Hoofdstuk 3 belichtte belangrijke hoofdkenmerken uit de Nederlandse cultuur. Ook hier werden culturele factoren naar aanleiding van de interviews met de respondenten geordend. In hoofdstuk 4 is een totaaloverzicht van de Nederlandse en Surinaamse culturele factoren gegeven. Culturele factoren die van belang bleken te zijn in de onderzochte relatietypen zijn: (1) verwesterlijking van de cultuur, (2) Nederlandse communicatiewijze, (3) emancipatie en (4) openheid, (5) tijd, orde en regelmaat, (6) emancipatie, (7) traditionele waarden, (8) geslotenheid, (9) rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit, (10) opvoedingsstijl en opvoedingswaarden en (11) collectivisme versus individualisme.

De opsomming van culturele factoren behoeft de nodige uitleg vanwege de invloed die zij in de relaties uitoefenen. Er zijn destabiliserende en stabiliserende factoren. Inzicht in de functie die stabiliserende en destabiliserende factoren op relaties uitoefende is in hoofdstuk 1 en hoofdstuk 4

beschreven. Uit de verzamelde data is geconstateerd dat er vijf absolute destabiliserende factoren zijn, te weten: (1) de Surinaamse communicatiewijze, (4) traditionele waarden, (5) geslotenheid, (6) rationaliteit versus irrationaliteit en spiritualiteit, (7) opvoedingsstijl en opvoedingswaarden. In de analyse zijn de vier factoren: (1) verwesterlijking van de cultuur, (2) Nederlandse communicatiewijze, (3) emancipatie, (4) openheid als stabiliserend gekenmerkt. Omdat ik in het onderzoek puur de variabele etniciteit in relatie tot cultuur wilde meten, heb ik de factor verwesterlijking niet meegewogen. Een belangrijk onderdeel van deze factor was namelijk religie, in het bijzonder het Christendom. Desondanks bleef de conclusie die uit mijn onderzoek kan worden getrokken gelijk. De aanwezige culturele factoren spelen een essentiële rol in de interetnische relatie, maar zijn niet de oorzaak geweest voor de relatiebreuk. In de volgende paragraaf hierover meer.

5.2 Stabiliserende en destabiliserende factoren

De redenen van de relatiebreuken in alle onderzochte relatietype kwamen onderling overeen. Er kan worden geconcludeerd dat algemene motieven waarbij geen rekening werd gehouden met met variabelen zoals etniciteit of religie de belangrijkste redenen waren voor het beëindigen van de relatie. Om deze conclusie nogmaals te toetsen is naast de aangegeven redenen van de relatiebreuk gelet op de aan- en afwezige stabiliserende en destabiliserende factoren in de relaties. Gebleken is dat de destabiliserende factoren kunnen samenhangen met de relatiebreuk. De respondenten gaven dit weliswaar niet altijd zelf aan maar dat kan liggen aan het feit dat de respondenten niet te allen tijden in termen van cultuurverschil over hun relaties oordeelden. De respondenten zijn dan ook te omschrijven als *colorblind* (kleurenblind) en cultuurrelativistisch. Daardoor is het voor veel respondenten niet goed mogelijk om zuiver in termen van cultuur naar hun verbroken of intacte relatie te kijken.

Binnen alle relaties kwamen destabiliserende factoren voor. Tussen de verbroken en intacte interetnische relaties was het concrete verschil dat de factoren ‘traditionele waarden’ en ‘opvoedingsstijl’ niet in de verbroken relaties aanwezig waren. Uit mijn onderzoek is echter te weinig informatie voort gekomen om hieraan verdere conclusies te verbinden. Het feit dat de overige destabiliserende factoren zowel in de interetnische verbroken relaties als in de intacte relaties voorkwamen, geeft aan dat cultuurverschil op zich, niet een relatiebreuk hoeft te betekenen. Het tegendeel wordt zelfs door een aantal respondenten aangehaald. Het dubbel bewustzijn draagt positief bij tot het welslagen van relaties. De stabiliserende factoren die ook in alle relaties aanwezig waren boden een goede compensatie voor de destabiliserende factoren.

Blijkbaar waren de factoren zodanig in balans dat verdraagzaamheid voor de eigenschappen van de ander werden bereikt omdat men in andere opzichten elkaars complement bleek te zijn (Hooghiemstra 2003: 40). De cultuur van de ander wordt door de respondenten in vele gevallen als stabiliserende factor gezien. De destabiliserende en stabiliserende factoren zijn in hoofdstuk 4 apart van elkaar geanalyseerd. In de praktijk beïnvloeden ze elkaar en zijn ze met elkaar verbonden. Ook hebben de culturele factoren een dubbele waarde. Tijdens het categoriseren van de factoren is zuiver op cultuur gelet en niet op emotionele waarden zoals romantiek, hetgeen ten grondslag lag aan de basis van deze relaties. Er mag worden verondersteld dat bij alle relaties, de liefde tussen twee partners de grootste stabiliserende factor is geweest. Een belangrijke destabiliserende factor die door De Graaf en Kalmijn (2001) met de scheidingsdrempel-hypothese is getoetst, is het gegeven dat lichtere motieven voldoende zijn om relaties te verbreken. Het gegeven dat scheidingen in Nederland een normaal verschijnsel is geworden is hiermee onlosmakelijk verbonden. Dit gegeven is dé destabiliserende factor die de onderzochte relaties te aller tijden kan beïnvloeden.

De verbroken mono-etnische relaties bezitten, naast de concrete destabiliserende factoren, nog twee cruciale factoren namelijk de ‘Surinaamse communicatiewijzen’ en ‘traditionele waarden’. In dit laatste aspect dienen factoren zoals stigma’s, denkbeelden, seksespecifieke rolpatronen maar ook elementen uit de *wintireligie* of cultuur te worden verstaan. Deze factoren zijn van een andere aard dan bij de interetnische relaties. Uit deze gegevens kan de conclusie worden getrokken dat de Surinaams-Creoolse cultuur elementen bezit die relaties destabiliseren. De factor vrouwenemancipatie is hier een duidelijke van. De Graaf en Kalmijn (2001) constateerden al eerder hoe belangrijk afstemming van het culturele klimaat op geëmancipeerde gedragingen van de vrouw is voor duurzaamheid en kwaliteit van relaties. Uit de culturele factor ‘het matrifocale systeem’ blijkt dat het culturele klimaat binnen de Surinaams-Creoolse cultuur nog niet volledig op vrouwenemancipatie is afgestemd.

Gebleken is dat de meerderheid van de Surinaams-Creoolse respondenten denkt dat mono-etnische relaties tussen Surinaams-Creolen onderling kwetsbaar zijn. Het doorbreken van de geïnstitutionaliseerde patronen lijkt in sommige gevallen te worden opgelost door het aangaan van een interetnische relatie.

5.3 Kantekeningen en beperkingen

De marginale bestudering over interetnische relaties was het motief om een kwalitatief onderzoek te verrichten en om de methoden te hanteren die niet in andere onderzoeken centraal stond. Om zoveel mogelijk inzicht te kunnen verkrijgen over de interetnische verbroken relaties is er bewust

voor gekozen om meer respondenten uit deze categorie te interviewen. Het feit dat de verbroken interetnische relaties in mijn scriptie in de meerderheid waren staat dus los van het wel of niet slagen van deze relatietypen. De onderzoekspopulatie is te beperkt om generaliseerbare conclusies aan te kunnen verbinden daarom verwijs ik in de volgende slotparagraaf naar aanbevelingen..

5.4 Aanbeveling

Omdat er op het gebied van interetnische relatievorming weinig onderzoek is verricht zijn er in dit kader vele aanbevelingen mogelijk. Ik zal mij beperken tot concrete aanbevelingen in het verlengde van mijn onderzoek. Culturele factoren met name ‘traditionele waarden’ en ‘opvoedingsstijl’ verdienen nader onderzoek. Deze factoren waren niet in de intacte interetnische relaties aanwezig en kunnen samenhangen met de stabiliteit en duurzaamheid van de relaties. Een andere theoretische benadering, die van Winch (1955), zou eveneens kunnen worden getoetst. Winch stelt namelijk dat een goede relatie door verdraagzaamheid voor de eigenschappen van de ander kan worden bereikt. De relatie tussen verdraagzaamheid en de scheiding bij interetnische relaties is mogelijk een verklaring waar ik naar aanleiding van de onderzoeksbevindingen naar verwijs.

Bronvermelding

- Aupers, S. (2004). *In de ban van moderniteit: de sacralisering van het zelf en computertechnologie*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Baud, M. (red.) (1988). *Cultuur in Beweging: creolisering en Afro-Caraïbische cultuur*. Rotterdam: Bureau Studium Generale.
- Beer, J. de & C. Harmsen (2003). Eén op de drie huwelijken heeft een buitenlands tintje [Elektronische versie]. *Demos bulletin over bevolking en samenleving*, nr.7.
- Binnendijk, van C. & P. Faber (e.a) (1992). *Sranan: cultuur in Suriname*. Paramaribo: Vaco n.v.
- Blanker, J.C.M. & J. Dubbeldam (2005). *Prisma woordenboek: Sranantongo-Nederlands, Nederlands-Sranantongo*. Utrecht: Het spectrum 2005.
- Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap: de morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*. Nijmegen: Sun.
- De Nederlandse samenleving: sociale trends (2004). *Centraal Bureau voor de Statistiek*. Internet, gevonden op 14 oktober. <http://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/c2d4deda-deff-49e0-8861-f4a4b48f320c/0/2004a134pub.pdf>
- Dijkstra, P. & A. Komter (2004). Hoe zien Nederlandse families eruit? *Demos bulletin over bevolking en samenleving*, 10, 74-78.
- Distelbrink, M. (1998). *Opvoeding in Surinaamse-Creoolse gezinnen in Nederland: een eigen koers*. Assen: Van Gorcum.
- Engbersen, G. & R. Gabriëls (1995). *Sferen van integratie: naar een gedifferentieerd Allochtonenbeleid*. Amsterdam: Boom.
- Engbersen, G. (2002). *De alchemie van de samenleving*. Amsterdam: Boom.
- Entzinger, H.B. (2002). *Voorbij de multiculturele samenleving*. Assen: Van Gorcum.
- Felling, A.J.A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwart-eeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Rede bijgesproken bij het aftreden als hoogleraar methodeleer aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen, de Faculteit der Managementwetenschappen, de Faculteit der Letteren en de Faculteit der Theologie van de katholieke universiteit Nijmegen. Internet, gevonden op 20 september 2005,

http://scholar.google.com/scholar?hl=en&lr=&q=cache:kIY9kc_6nbAJ:www.hosting.kun.nl/contents/pages/4719/fellingdef.pdf+culturele+revolutie

Giddens, A.(2001). *Sociology*. Cambridge: Polity Oxford.

Gorwicharn, R. (2002). *Het omstreden paradijs: over multiculturaliteit en sociale cohesie*. Utrecht: Forum.

Graaf, A. de (2000). Scheiding: wie en waarom? [Elektronische versie]. *Demos bulletin over bevolking en samenleving*. nr. 4.

Heelsum, A.J. van (1997). *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Hondius, D. (1999). *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens: aanvaardingen ontwijking van etnisch en religieus verschil sinds 1945*. Den Haag: Sdu.

Hondius, D. (2001). *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens: hoe Nederland omgaat met etnisch en religieus*. Den Haag : Sdu.

Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens: achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jones, S. (2004). *Met vlag en rimpel, Surinamers over Nederland*. Utrecht, Antwerpen: Kosmos-Z&K Uitgevers.

Janssen, J.P.G. (2002). *Do Opposites Attract Divorce? Mixed marriage and the risk of divorce in the Netherland*. Nijmegen: Katholieke Universiteit.

Janssen, J.P.G. (2003). Twee geloven op één kussen ...[Elektronische versie]. *Demos bulletin over bevolking en samenleving*. nr. 4.

Jong, M.J. de. (1997). *Grootmeesters van de Sociologie*. Amsterdam: Boom

Kanne, P. (2005). Digitaal onderzoek: *Allochtonen in Nederland: het leven in Nederland*. TNS NIPO. E-mail, 8 november 2005.

Komter, A., Burgers J & G. Engbersen (2000). *Cement van de samenleving*. Amsterdam: University Press.

- Latten, J.J. (2001), *Panta rhei*. In: Garssen, J. et al. (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Oostindie, G. (1997). *Het paradijs overzee, de Nederlandse Caraïben en Nederland*. Amsterdam: Bakker.
- McLeod, C. & C. de Haseth (2002). *Slavernij en de Memorie, Slaaf en meester*. Amsterdam: Converse.
- Mérove, G. & J. Dagevos (2005). *Uit elkaars buurt: de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Scheffer, P. (2000). *Het multiculturele drama*. NRC Handelsblad. Internet, 20 september 2005, http://www.bju.nl/fonds/tekst_466x.pdf
- Schuyt, J.M. & E. Taverne E. (2000). *1950: Welvaart in zwart-wit*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Snel, E. (2003). De vermeende kloof tussen culturen. *Sociologische Gids*. 3, 236-253.
- Stuart, I.R. & L. Edwin (1973). *Interracial marriage: expectations and realities*. New York: Grossman Publishers
- Terpstra, F. (2002). *De pil ofzo: determinanten van pilgebruik bij Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes*. Afstudeerscriptie Faculteit der Gezondheidswetenschappen. Universiteit: Universiteit van Maastricht. Internet, gevonden 28 augustus 2005, http://www.ggd.nl/kennisnet/uploaddb/downl_object.asp?atoom=18351&VolgNr=1
- Trommel, W. & R. van de Veen (1999). *De herverdeelde samenleving: de ontwikkeling en herziening van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Verkuyten, M. (1999). *Etnische identiteit: theoretische en empirische benaderingen*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vermeulen, H. (1983). *Verkenningen in etnische identiteit: onderzoek onder Chinezen, Surinamers en Turken*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Antropologisch-Sociologisch Centrum.
- Wester, S. (2003). *Bradaz & Bounty's: een onderzoek naar de rol van de comedyserie Bradaz bij het zoeken naar erkenning van culturele identiteit van en door de eerste en tweede generatie*

Surinaamse jongeren. Doctoraalscriptie Communicatiewetenschap 2003. Universiteit: Universiteit van Amsterdam. Internet, gevonden op 10 september 2005, http://www.miramedia.nl/media/files/Bradaz_Sara%20Wester.pdf

Wilson, W.J. (1996). *When work disappears: the world of the new urban poor*. New York: Alfred Knopf.